

Diskurskritik

„Når jeg anvender et ord,“ sagde Klumpe-Dumpe temmelig hånligt, „så betyder det lige netop, hvad jeg vil have, det skal betyde – hverken mere eller mindre.“
„Men spørgsmålet er,“ sagde Alice, „om du kan få ordene til at betyde vidt forskellige ting.“
„Spørgsmålet er,“ sagde Klumpe-Dumpe, „hvem det er, der bestemmer – det er det, der er det afgørende.“

Om 'italesættelse' af grænserne for fortolkning

Nils Bredsdorff

Nils Bredsdorff

Diskurskritik

Om 'itatesættelse' af grænserne for fortolkning
og af en ny kritikdiskurs på universiteterne

Diskurskritik – Om 'itatesættelse' af grænserne for fortolkning og af en ny kritikdiskurs på universiteterne/Nils Bredsdorff
Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 40
Roskilde 2003

Illustration på forsiden af John Tenniel: Klumpe-Dumpe og Alice diskuterer, hvad ordene betyder og kan bruges til. Fra Lewis Carroll, Alice i eventyrland, Gyldendal, Kbh. 1977 s. 242

2. oplag (få slåfejl rettet) december 2003

ISSN 0105-5564x
ISBN 87 7349 569 7

Roskilde Universitetsbibliotek
Universitetsvej 1
Postboks 258
4000 Roskilde

Tlf: 46742233

e-mail: nb@ruc.dk

Tryk Roskilde Universitetstryk

Diskurskritik

Om 'italessættelse' af grænserne for fortolkning og af en ny kritikdiskurs på universiteterne.

"De, der mente, at der var brug for en vis disciplin på dette område, blev nødt til at overveje fortolkningens grænser."

Umberto Eco, Kant og næbdyret, Kbh. 2000 s. 356

Begrundelse for at fremture med kritikken

Siden den første udgave af min 'diskurskritik' udkom (Bredsdorff, 2001), har jeg mange gange holdt oplæg og forelæsninger om diskursanalyser.

Interessen fra de studerende har været stor men behersket målt i forhold til den omfattende interesse for det diskursanalytiske projekt som studiegrundlag. Det mest overvældende ved studenterreaktionen har været den forbløffede næsten vantro overraskelse over at møde ikke blot en så krads kritik, men kritik i det hele taget. I indkaldelsen til en konference arrangeret af Dansk Center for Diskursteori - i sig selv et eksempel på bevægelsens institutionalisering – hedder det karakteristisk:

"Udviklingen af diskursteorien til en ny mainstream, stiller diskursteorien overfor en række udfordringer 1) Diskursteorien må i højere grad demonstrere sin analytiske værdi gennem empiriske studier. 2) Diskursteorien må i stigende grad adressere samfundsvidenskabens kerneområder. 3) Diskursteorien må langt mere eksplicit forholde sig til metodiske spørgsmål om datagrundlag, analysemetoder,

operationaliseringer og gyldighed. Hvis diskursteorien skal blive andet og mere end en modebølge, må den imødegå tendensen til teoretisk sofisteri, det ensidige fokus på marginaliserede kulturelle identiteter, og manglen på metodisk selvrefleksion.”¹

Som det skal omtales mere udførligt nedenfor blev denne situation allerede forudset i bogen 'Diskursteorien på arbejde', (Dyrberg et al., 2000) som er redigeret for 2 år siden af de samme forskere, som står bag konferencen. Hvor det dengang hed, at diskursteorien "vinder større og større udbredelse" er målet nu tilsyneladende nået. Studenternes vantro overraskelse over kritikken heftighed er netop en passende reaktion fra folk, der er blevet fortalt, at de tilhører Mainstream, hvis kendetegn i modsætning til den antydede nye interesse for metodespørgsmål oftest er fravær af metode- og grundlagsovervejelser. Mainstream er normalt karakteriseret ved en overbevisning om at have overvundet enhver kritik af retten til at være den dominerende videnskabelige position. Den erklærede interesse for empiriske undersøgelser, analysegrundlag, gyldighed og metodisk selvrefleksion er derfor overraskende og har endog fået en skarpere formulering i den seneste udgave. Det kunne set i et skarpt kritisk lys antyde interne problemer og taktiske overvejelser i den diskursanalytiske bevægelse. Men indtil videre må forventningens glæde herske, når man betænker diskursanalysernes selverkendte metodologiske elendighed.

Fra de kritiserede forskeres side har reaktionen gennemgående været ikke blot afvisende men ignorerende som det sig hør og bør for mainstreamforskere. Men da denne adfærd også var dominerende, da kun de mest optimistiske diskursfolk kunne tro på at de ville ende som mainstream, er der måske ikke grundlag for at tillægge denne fortolkning anden vægt end det historiske kuriosum? Eller måske er sammenhængen mere kompliceret? Den mest profilerede og sammentømrede del af

¹ Uddelt løbeseddel i anledning af konferencen d. 6.-7. Februar 2003, RUC. Samme formuleringer om kravene fra den ny værdighed går igen i Jacob Torfings annonceringsartikel i RUCnyt 7/2003 s. 12.

diskursbevægelsen, den Laclau-Mouffe-orienterede diskursteori har tydeligvis været sig sin stilling som opposition og social bevægelse mere bevidst end andre dele af den brede universitære diskurs bevægelse. Som oprindelig kritisk opposition har den hele tiden samlet sig indad og vendt udefra kommende kritik og også afvigere og renegater fra bevægelsen, the community, ryggen. Nu er dens popularitet ved zenit og der kan åbnes for vognborgen og kritikken kan af andre grunde ignoreres. En af bevægelsens førende forskere omkring metodespørgsmål, David Howarth talte f.eks. med stort eftertryk på den omtalte diskurskonference på RUC om "The tribunal of our community, The Discourse Community, which can enforce the rules" dvs. de regler som forskersamfundet opstiller for god og mindre god diskursteori. Vi kan ikke, fortsatte han, blive ved med at acceptere eklekticisme, men må spørge til det ontologiske grundlag for de teorier som inddrages i vores arbejde.²

Begrundelsen for at fortsætte med at udbygge kritikken af diskursanalyserne og diskursteorierne er ikke en selvpinerisk lyst til at slå op ad bakke eller indkassere nederlag i sammenligningen med den tiltrækningskraft, de langt mere tidsånds adækvate og brugbare diskursanalyser kan tilbyde. Det er derimod de gentagne udsagn fra studenter og kolleger om, at min kritik er vanskelig tilgængelig og alt for forudsætningsfyldt. Mens det første jo falder tilbage på min uformåenhed til at gennemskue og formulere vanskelige og

² Howarths indlæg var uden ledsagende paper og formede sig som en spændende, kærlig kritik af hele konferencen. En endelig vurdering af hans flammende tale må afvente et officielt referat eller et paper, men indlægget var overraskende i sin utvetydige opfordring til at tage metodediskussionen op: Ingen af de traditionelle metodeproblemer validitet, reliabilitet, triangulering, repræsentativitet, kildekritik blev forbigået – og ingen af dem blev kritiseret endsige afvist som relevante. Det hele formet som en utvetydig påmindelse af hidtidige mangler og var samtidig et forsøg på at stramme bevægelsen op. "Vi kan ikke bruge regler om at lave regler, men vi må internalisere hvad der er god praksis, så vi kan fornemme det; vi kan bruge regler til at klatre op med men vi må skubbe stigen væk bag os" hed det med en Wittgenstein-hentydning. "Vi må bruge vores intuition og vi må skabe regler, kriterier for god intuition, vores communitys tribunal vil afgøre, hvad der er god og mindre god diskursteori." Overskriften var i paradoxform: "Method is dead, Method is alive." Notater under forelæsning påvirket af stærk overraskelse.

omfattende problemer enkelt og alligevel tilstrækkeligt omfattende, så er den anden indvending mere problematisk, fordi en ændring af situationen kræver en indsats fra både læser og skribent.

Jeg vil selvfølgelig forsøge at gøre min kritik mere tilgængelig og omhyggelig. Derimod er det ikke op til mig at gøre hverken kritikken eller de kritiserede teoretiske positioner mindre forudsætningsfyldte, fordi jeg dermed ville gøre mig skyldig i netop det jeg kritisere diskursteoriene for: At skøjte ubekymret hen over problemerne.

Derfor er det nødvendigt at tage fat på det mærkværdige men ingenlunde usandsynlige faktum, at kritikken er mere utilgængelig end det kritiserede. Man kunne kalde det for den akademiske verdens Lomborgsyndrom. For mens diskursteoriene og –analyserne tilsyneladende ubesværet nu indgår som pensum og hovedværker inden for mange studier, betragtes min kritik som forhindrende forudsætningsfyldt på trods af, at den blot ekspliciterer de metodologiske temaer, diskursteorien selv hævder at bygge på. En del af dette problem falder tilbage på dem, som hidtil blot har læst hen over sætninger som ”her flyder ontologi og epistemologi for alvor sammen”, ukritisk har brugt termer som ’alt er fortolkning’, ’der findes ingen facts’ ’kilden er en konstruktion’, eller blot ignoreret de mange Foucault og Derrida henvisninger uden at kære sig om at checke dem endsige prøve at forstå dem.

En del af kritikkens problemer kan kun overkommes ved at gå videre med at uddybe og forklare, udrede og kritisere den nye mainstream i humaniora og samfundsvidenskaberne – som i øvrigt omfatter en række andre postmoderne teoridannelser i tæt parløb med diskursteoriene og

socialkonstruktivismernes, først og fremmest Derrida og dekonstruktionismernes. Det er det som søges indløst i denne artikel.³

En af de mere alvorlige ting jeg er blevet bebrejdet er, at min anden og stærkt udvidede udgave af kritikken, *Diskurs og konstruktion* (Bredsdorff 2002) også blander kritikniveauerne sammen. At helt overordnede diskussioner af erkendelsesteoretiske positioner afløses af detaljerede påvisninger af citatsjusk, blinde vinkler og hensigtsmæssige udblændinger af relevant kildemateriale. På en række punkter er dette helt tydeligt korrekt. Jeg skal imidlertid i denne artikel søge at vise, at der ikke kun er en modsætning men flere steder derimod en nøje sammenhæng imellem de påpegede adskilte niveauer: At der er en sammenhæng mellem det slappe forhold til diskursanalysernes teoretiske og metodologiske grundlag og det afslappede forhold til teksten og kilden.

De eksempler på meget problematiske empiriske analyser, som er fremdraget i *Diskurs og konstruktion* er kun interessante som illustrationer af de problemer det metodiske grundlag skaber. Det ligger så at sige som et problem i selve diskursanalysens udgangspunkt, at analysens resultater bliver ligegyldige, fordi det objekt der studeres ikke er kritisabelt i sin konstruktion. Det skal vises, at den intersubjektivitet, der tilstræbes sammen med en afklaring af diskursanalysernes metodiske grundlag er rent taktisk bestemt. Det er opnåelsen af den nye mainstreamværdighed og ikke indsigten i nødvendigheden af afklaring af de grundlæggende metodiske problemer, der begrundes den nye metodeorientering.

³ Der er heldigvis ved at komme gang i kritikken og diskussion af diskursanalyserne inden for en lang række fag, så udbuddet og dybden i kritikken er blevet større, se Bøje Larsen og Kristine Munkgård Pedersen (red.), *Diskursanalysen til debat*, Nyt fra samfundsvidenskaberne, Kbh. 2002. Anne Løkke og Sebastian Olden-Jørgensen, *Diskurs for historikere* in: *Historisk tidsskrift* 101, 1 2001 s. 181-191, former sig som en bred anmeldelse af Winther Jørgensen og Phillips, *Diskursanalyse som teori og metode* fra 1999. Se desuden den omfattende debat mellem Sebastian Olden-Jørgensen, Dorthe Geert Simonsen, og Bent Egå Kristensen om historisk metode, kildekritik, dekonstruktion og den sproglige vending i *Historisk tidsskrift* 101, 2 og 102, 1 2001-2002.

Men nu skal alt jo ikke være lutter klagesang og véråb. Så derfor skal straks følge en god nyhed. Den har form af en af de mange afklaringer og afgrænsninger, den canadiske filosof og socialkonstruktivist Ian Hacking har ført ind i diskussionen. Hacking siger, at hans formål med at undersøge begrebet social konstruktion er at "skærpe, men også at begrænse ideen om social konstruktion". (Hacking, 1998: 49). Det er uden sammenligning i øvrigt også mit mål med dette arbejde. Han har i sin bog, som jeg trak meget på i Diskurs og konstruktion, også givet et kvalificeret bud på, hvordan dette gøres 'konstruktivt' (Hacking, 1999: 49 f.). Det læses bedst hos Hacking selv. Jeg vil her holde mig til at argumentere for at genoplive den døde eller trætte metafor, konstruktion (Hacking), ved at sætte grænser for den udbredte brug af den. Lad os begynde med begyndelsen, der i denne sammenhæng oftest i en henkastet bemærkning er Berger og Luckmann:

"Ich bin kein Konstruktivist, jedenfalls nicht im Sinne der Angehörigkeit zu einer wissenschaftstheoretischen Richtung, die sich als Konstruktivismus bezeichnet" skriver Thomas Luckmann. (Luckmann, 1999 : 17) Og hermed er det forhåbentligt slut med at inddrage Berger og Luckmann i den socialkonstruktivistiske selvforståelse. Denne bog kan ikke længere bruges som en henvisning til og en legitimation af et særegent moderat konstruktivistisk standpunkt, der adskiller sig fra den normale eller moderne samfundsvidenskab sådan som det ofte sker.

Med afsæt i Ian Hacking's korte karakteristik af 'The social construction of reality' har jeg hævdet, at denne berømte bog ud over sin titel ikke havde mere med konstruktivisme at beskaffe end andre reflekterede samfundsvidenskabelige retninger. Tværtimod kan mange af dens centrale betragtninger stadig læses som en kritik af den nuværende

socialkonstruktivistiske bevægelses standpunkter. (Bredsdorff, 2002: 59)

Luckmann fortæller, at han og Peter Berger skrev en bog som

"forsøgte at genindføre et gammelt perspektiv på den menneskelige verden i den daværende sociologi. Den daværende sociologi var ikke realistisk sådan som jeg forstår ordet, men den var et ægteskab mellem en videnskabsteoretisk set reduktionistisk positivisme og en teoretisk set parsonsk strukturfunktionalisme. I dette ægteskab ville vi gerne skabe lidt uro, men troede dengang ikke at det kunne lykkes. Det gamle perspektiv på den menneskelige virkelighed, at mennesket skaber menneskeverdenen var allerede indført i den moderne videnskab af Vico, men Berger og jeg var blevet bekendt med det gennem de antropologiske skrifter af Karl Marx og i nyere version først og fremmest gennem Helmuth Plessners filosofiske antropologi."⁴

Disse oplysninger er nye, men indholdet i dem er fremført før. Ganske vist uden effekt, men de er til at checke ved en genlæsning af *The social construction of Reality*, selvom dette næppe heller vil stoppe henvisninger til Berger og Luckmann som Founding Fathers til socialkonstruktivismen. Den samme skæbne vil formodentlig ramme flertallet af de leksikalske og encyklopædiske oplysninger om diskursbegrebets historie, som angives i *Diskurs og Konstruktion*, men som ikke passer til skabelsesmyten. Man kunne f.eks. drage Luckmanns udsagn i tvivl ved at se det som en aktuel rekonstruktion vendt mod en aktuel konstruktivisme. Ved at fremdrage diskussionen af konstruktivismens rødder har jeg søgt at vise, at teorierne om menneskenes konstruktion og opbygning af fortolkningsrammer har andre og flere rødder end firsernes fransk-amerikansk inspirerede filosofiske antirealistiske konstruktivisme. Parallelt med den politisk vigtige og akademisk opmærksomhedstiltrækkende konstruktivisme var der traditioner, som Berger og Luckman arbejdede indenfor og ved siden af. I 1963 skrev den norske sociolog Dag Østerberg sit senere berømte Meta-sosiologiske essay, hvor det bl.a. lyder således:

⁴ Wirklichkeiten: Individuelle Konstitution und gesellschaftliche Konstruktion in: Hitzler, Reichertz, Schröer (Hrsg.) hermeneutische Wissenssoziologie, UVK Universitätsverlag Konstanz 1999 s. 17. Artiklen fortsætter som en diskussion af det oprindelige fænomenologiske 'konstitutionsbegreb' og dets forhold til konstruktionsbegrebet.

"Verden er hverken fullstendig konstitueret eller ligger og venter på at bli konstituert av oss. Hverken realisme eller nominalisme, idealisme uttrykker vår situasjon, som er å være i en verden som allerede er delvis formet, som vi skal strukturere videre. Konstitusjonen af verden er en aldrig avsluttet oppgave for os, den er vårt eget livsløp, som har sit utgangspunkt i en bestemt historisk situasjon, i et bestemt samfunn som allerede har fortolket og levet verden på sin måte, og hvis overleveringer bliver vår egen fortid og vårt konstitusjonsgrunnlag."⁵

I Diskurs og konstruktion henviser jeg til den tradition, Østerberg også bygger på ved at citere Karl Marx som eksempel på den sociologiske teoritradition, som tænker, at menneskets tanker former den verden de befolker inden for bestemte rammer eller på bestemte betingelser:

"Menneskene skaber deres egen historie, men de skaber den ikke efter forgodtbefindende, ikke under selvvalgte forhold, men under forhold de umiddelbart forefinder ..."⁶

Mens udpegningen af sådanne andre "konstruktivistiske" (det vil i denne sammenhæng blot sige teoretiske reflekterede) samfundsvidenskabelige retninger og socialkonstruktivismens kun sporadiske forbindelse med dem er forholdsvis enkel, er det straks vanskeligere og som nævnt mere forudsætningsfyldt at få greb om den aktuelle konstruktivismedebats teoretiske grundlag og centrale problematik. Her er situationen præget af den særlige nonchalance og metodemæssige lethed som altid har præget den postmoderne filosofi. Det er en nonchalance som konkret kommer til udtryk ved en begejstret tilslutning eller accept af overskriftsfangende udsagn som 'Der findes intet uden for teksten', eller 'Alt er fortolkning'. Ofte viser det sig at accepten er halvhjertet eller, at forståelsen for slogan'ets implikationer er rudimentær.

⁵ Meta-sosiologisk essay, Universitetsforlaget (1963) Oslo 1971 s. 47. Østerberg fremhæver selv at han skriver inden for rammen af Sartres filosofi, som den kommer til udtryk i 'Kritik af den dialektiske tanke....

⁶ Karl Marx, Udvalgte skrifter bd. 2, Mondes forlag, Kbh 1938 s. 279, se også diskussionen i Diskurs og konstruktion op. Cit. S. 64 ff.

Eco giver som sædvanlig prægnant udtryk for dette i sin diskussion af 'fortolkningens grænser': "Tiltroen til det, som fortolkningen sætter og konstruerer i forhold til et hvilket som helst emne, har (hvad teksterne angår med Derrida, men også overfor verden som helhed, i hvert fald med den senere Rorty) ført til det dekonstruktive deliriums henrykte forkyndelse."⁷

Denne henrykte tilstand gør indvendinger, kritik og påvisninger af meningsløsheder til et Sisufosarbejde, fordi den fælles forståelseshorisont mellem kritiker og kritiseret mangler, og fordi det som normalt erstatter denne horisont, en fælles forpligtethed på at tilstræbe intersubjektivitet, også mangler. Konstruktivismen ser sig som paradigmatiske eller endog epokalt forskellig fra moderne (dvs. forældet) normalvidenskab og fra det Moderne selv og dermed fri for sådanne snærende moderne bånd.⁸

Eco stiller et afgørende spørgsmål til de postmoderne videnskaber in casu diskursteoriene: "Hvis antallet af perspektiver, hvorunder man kan betragte det værende, er uendeligt, eller i hvert fald astronomisk ubestemt, betyder det så, at det ene kan være lige så godt som det andet, at de alle er lige gode, at ethvert udsagn om det værende siger noget sandt,...?" (Eco, 2000: 50)

Ecos svar er nej, men som Hackings nej er det et tøvende og søgende nej. Der er noget som sætter grænser for hvad der kan siges inden for en hvilken

⁷ Umberto Eco, *Kant og næbdyret*, Forum, Kbh. 2000 s. 356. Det fremgår af konteksten at der (også) er tale om et selvopgør: "De der mente at der var brug for en vis disciplin på dette område blev nødt til at overveje *fortolkningens grænser*."

⁸ Et karakteristisk og gennearbejdet eksempel på et sådant radikalt standpunkt er stadig Lars Geer Hammershøj og Eva Bendix Petersen, Kan man slå sig på en konstruktion? In: *Sociologi i dag* årg. 31 2/2001 s. 41-65, der til fulde lever op til Ecos fyndord om det dekonstruktive deliriums henrykte forkyndelse; se diskussionen i *Diskurs og Konstruktion* op. cit. s. 57 ff., hvor også Søren Kjærups glimrende kritik fra samme temanummer af deliriets filosofiske grundlag refereres.

som helst diskurs/episteme. Jeg vender tilbage til Ecos forsøg på at begrænse den grænseløse virkelighedsfortolkning, som han jo ironisk nok selv har været med til at promovere, men kan afsløre at det lidt senere hedder: selvom "der ikke findes kendsgerninger men kun fortolkninger, så udelukker det ikke, at man kan spørge sig selv om der mon ikke skulle findes "dårlige" fortolkninger." (Eco, 2000: 54)

Min kritik går på grundlaget for diskursteoriernes dårlige fortolkninger, og som hele bogen Diskurs og konstruktion er det først og fremmest en diskussion af grænserne for konstruktionerne og fortolkningerne. Det er diskussion af de metodiske problemer diskursanalysen rejser, og ikke en kritik af de empiriske diskursanalyser. De eksempler fra sådanne analyser, der inddrages er meget selektive, fordi de kun skal belyse og eksemplificere problemerne ved selve tilgangen og bestemt ikke karakteriserer alle diskursanalyser.

Ting ta'r tid og døde hunde gør

Marx kritiserer et sted samtidens filosoffer for at betragte Hegel som 'en død hund'. Udtrykket blev berømt blandt nogle af tressernes marxister, og ser man efter, er der flere interessante aspekter af udsagnet, som giver det fornyet aktualitet ud over, at Hegel igen er i en konjunkturbølgedal, som da Marx skrev sætningen i begyndelsen af 1870'erne.⁹ Det fremgår nemlig dels, at Marx vedkender sig sin arv fra Hegel som en protest mod "de gnavne, arrogante og middelmådige epigoner, som nu fører det store ord i Tyskland ..." og dels, at han låner begrebet Toter Hund fra en tidligere ligeså middelmådig kritik af Spinoza, der også var blevet forsøgt borttænkt eller "glemt" af eftersnakkere. Trods Marx' fundamentale uenighed med begge filosoffer, er det hans opfattelse, at de og deres problemstillinger skal overvindes gennem analyse, forståelse og kritik, ikke afvises eller betragtes

⁹ Forordet til anden udgave af Kapitalen 1. Bog 1. S. 105, Rhodos 1970, skrevet 1873.

som foragtelige kadavre. Alt sammen uoverkommeligt for alle andre end Marx og tilsvarende renæssancefigurer, men brugbart som maxime for projekter, der vil give sig i kast med de store filosofiske spørgsmål.¹⁰

Og en af styrkerne ved diskursanalytikere og socialkonstruktivister er at deres hidtidige oppositionelle rolle tvinger dem til at tage livtag med de grundlæggende spørgsmål om vejene til og grænserne for den menneskelige erkendelse, selvom de ofte eksplicit afviser relevansen af grundlæggende metodediskussioner og teoriehistoriske problematikker. Deres tvetydige holdning til sagen fremgår af at de ofte henviser til, at de arbejder under helt nye epistemer eller vidensregimer, hvor den traditionelle (moderne) videnskabelige optagethed af metode, objektivitet, videnskabelighed, intersubjektivitet, empiri- og kilde spørgsmål osv. netop er spørgsmål, som døde hunde hylede.

Måske er det selve det samfundsvidenskabelige diskurs-projekts rødder i den franske provinsielle og til tider megalomane filosofiske debatkultur, hvor sammenvoksningen med det litterære og sprogvidenskabeligt prægede postmodernisme-projekt både har givet helt andre fokuseringer end de traditionelle samfundsvidenskabelige og samtidig fremmet forestillinger om at være løftet ud af modernitetens snavs og materialitet og op i det eftermodernes virtualitet. Det gør ikke sagen lettere at diskursanalytikere sjældent føler sig forpligtet til at forsyne referencerne til Lyotard, Foucault og Derrida og andre franske postmodernister med blot antydningen af en diskussion af, hvordan forfatternes brug af centrale elementer fra de samfundsvidenskabelige diskurser i grunden skal fortolkes, magt, ret, klasse, konflikt, repræsentativitet, økonomi, struktur. Herved opstår den besynderlige akademiske tranedans, hvor humanister, især litterater og

¹⁰ Inspirationen til denne kærlighedserklæring til døde hunde kommer fra Jürgen Ritsert, *Das Bellen des totes Hundes – Über Hegelsche Argumentationsfiguren im sozialwissenschaftlichen Kontext*, Campus, Frankfurt 1988. I kapitel 5 behandles *Das Wittgenstein-problem in der Soziologie*, som har virket inspirerende på arbejdet med dele af denne artikel.

historikere, springer rundt med Foucaults magtbegreb, som ikke får noget som helst i kog hos de fleste samfundsvidenskabsfolk, mens Foucaults historiske analyse af diskontinuitet og diskursivt hegemoni får mange af samfundsvidenskabernes dyrkere til at hoppe rundt med et yderst slapt kildebegreb, som historikere primært ser som et problem ved Foucaults i øvrigt interessante teorier om konstruktion af virkeligheden, politikken, retsfølelsen og magten osv..

I Diskurs og Konstruktion blev Foucault behandlet ganske særligt som en uomgængelig grundfigur i kritikken af diskursanalysen. Men det skete først og fremmest i relation til den samfundsvidenskabelige brug, der gøres af ham, og hans brug af samfundsvidenskabelige kategorier. Det forekom og forekommer som et uoverstigeligt projekt at læse sig ind på f.eks. Foucault og Derrida set i deres filosofiske kontekst. Men det er naturligvis et konstant dilemma og legitimt kritikpunkt mod den, der ønsker at kritisere den omfattende brug af disse ikoner. Måske var det en ubevidst reference til Marx' metafor om de døde hunde, som satte mig på sporet af den døde hund Heidegger (der lige som andre døde hunde er karakteriseret ved de dramatiske akademiske ups and downs) og den døde hunds elev og arvtager Derrida. Eller måske var det blot det faktum, at referencerne til Derrida er ved at overstige Foucaultreferencernes antal, som afgjorde, at det var nødvendigt med dette arbejdes første ekskurs.¹¹

Ekskurs om Derrida og brugen af Derrida

Jeg er blevet bebrejdet, at min henkastede kritik af Derrida og andre postmoderne koryfæer er for kategorisk og kortfattet og kun bygger på

¹¹ Inspirationen kom faktisk i omvendt rækkefølge: Derrida og derefter den døde hund, og denne sidste kun gennem Habermas sammenfattende gennemgang af Heideggers projekt i relation til Derridas eksplicit formulerede videreførelsesprojekt. *The Philosophical Discourse of Modernity*, Polity Press 1987, kapitel VII Beyond a Temporalized Philosophy of Origins: Jacques Derrida's Critique of Phonocentrism s. 161-210. Mht. arveretten, jf. s. 161 note 1. Det vil fremgå, hvorfor en inddragelse af den døde hund var nødvendig.

andenhåndsviden. Derfor har jeg taget fat på et arbejde af Derrida som både er berømt nok til, at det kan formodes at være repræsentativt for hans eksplicit samfundsvidenskabelige arbejder, og som samtidig beskæftiger sig med et område inden for samfundsvidenskaberne, jeg kan vurdere. Artiklen er 'Force of Law', og dens kultstatus også i det samfundsvidenskabelige danske diskurs-'community' fremgår af, at denne meget komplicerede tekst er emnet for Jacob Dahl Rendtorffs artikel om Derridas politiske filosofi, som er en 'lektion' i bevægelsens netbaserede "Skærmkursus i diskursteori".¹² Som jeg skal gøre flere gange i denne artikel, ser jeg først på elevens brug af eller henvisning til mesteren. Derefter prøver jeg at finde ud af, hvad det var, Derrida sagde:

"Udgangspunktet (for dekonstruktionen af forholdet mellem ret og retfærdighed NB) er en anvendelse af den dekonstruktive læse form til analyse af juridiske tekster som alternativ til gængs juridisk hermeneutik. Den bygger på en fortolkning af loven i forhold til en konkret situation, hvorfor den retslige domssituation kan sammenlignes med litteraturfortolkning, Law as literature, som det hævdes af den berømte amerikanske jurist Ronald Dworkin. Givet denne intime sammenhæng mellem jura og litteratur og givet dekonstruktionens effektivitet i litteraturvidenskaben kan man med Derrida gå et skridt videre og foretage en dekonstruktiv læsning af juraen." (Rendtorff, 1999: 272)

Argumentationen er betagende: Det at en retsregel, loven, skal fortolkes i forhold til en konkret situation, fører til at denne særlige situation sammenlignes med litteraturfortolkning. Sammenligningen retfærdiggøres af henvisning til Dworkin, hvorefter der nu hævdes en "intim sammenhæng mellem ret og litteratur", som givet "dekonstruktionens effektivitet" retfærdiggør en dekonstruktiv læsning af retten. Men ikke nok med at det er betagende det er også bedragerisk. Dworkins udsagn at retsvidenskab er som litteraturvidenskab bruges som ren legitimation.

¹² Center for Diskursstudier, Det humanistiske fakultet, Aalborg Universitet, Lektion 8, 2. Del Dekonstruktion og ret. <http://diskurs.humfak.auc.dk/index.htm>. Artiklen er en forelæsningsudgave uden noter af afsnit 4, Dekonstruktion og ret, i Rendtorffs Jacques Derrida – Dekonstruktion og politikens forudsætninger in: C. Bagge Laustsen og A. Berg-Sørensen (red.) Den ene, den anden, den tredje – Politisk identitet, andethed og fællesskab i moderne fransk tænkning, Forlaget politisk revy, Kbh. 1999 s. 259-284. Der citeres fra bogudgaven.

Henvisningen, der ligner et citat, er blind, dvs. den er til bogen *Law's Empire* på omkring 300 sider, hvor analysen af dommerens afgørelses- og retsskabelsesproces beskrives.¹³ og her fremgår at dommere i modsætning til litteraturkritikere er både kritikere og forfattere, og at det derfor er nødvendigt at specificere tolkningsbegrebet "ved at konstruere en kunstig litteraturgenre, som vi kan kalde kæde-romanen (chain-novel)." (Dworkin, 1986: 229) En gruppe forfattere/jurister skriver en roman efter hinanden; hver forfatter i kæden tolker de kapitler hun har fået for at skrive et nyt, som så føjes til bunken til den næste forfatter. Fortolkningen/romanen skal være så sammenhængende og så god som mulig og forfatterne forventes at tage deres "responsibilities of continuity more seriously (end de ofte mange forfattere til fjernsynsserier); they aim jointly to create, so far as they can, a single unified novel that is the best it can be." (Dworkin, 1986: 229)

Når denne tilsyneladende petitesse er vigtig er det, fordi hermed inddrages historien og tidligere diskursers strukturerende og begrænsende indflydelse, som ikke kan overses i analysen. Denne pointe er efter min opfattelse at se allerede i Dworkin titel: *Law's Empire*, der er en parafrase, som retsvidenskabs folk af Dworkins format véd går mindst tilbage til Livius' berømte udsagn om at "rettens imperium er større end nogen menneskers"¹⁴, dvs. igen en understregning af, hvad "the chain" eller

¹³ Fontana Press, New York, 1986, måske afsnittet *Integrity in Law* s. 225ff. Jeg har ikke kunne finde sætningen *Law as literature*, men der er muligvis tale om en forveksling med titlen *Law as interpretation*, som er Dworkins tidligere udkast til kæderoman motivet, *Texas Law Review* (1982), nævnt i Stanley Fish, *Working in the Chain Gang* in: Stanley Fish, *Doing What Comes Naturally*, Duke University Press, Durham 1989, der er en kritik af Dworkin. Drucilla Cornell, *Philosophy of the limit*, 1992, som nævnes af Rendtorff i den forudgående note, har trods sin indgående diskussion af Derridas retsteori heller ingen henvisning til *Law as literature*. Drucilla Cornell er redaktør af bogudgaven af det nummer af *Cardozo Law Review* vol 11. July 1990, no 5-6, s. 919-1045, der fik navnet *Deconstruction and the possibility of justice*, Routledge, London 1992. Begge steder indgår Derridas artikel, *Force of law*, derfor den lidt omstændelige bibliografering. Jeg citerer fra *Cardozo Law review*. Derridas artikel omfatter også en stor analyse af en tekst af Walter Benjamin s. 973-1045 (hveranden side er fransk). Den er ikke behandlet her.

¹⁴ Citeret efter Quentin Skinner, *Liberty before liberalism*, Cambridge University Press, 1998, s. 45, hvor også dette 2000 år gamle dictums virkningshistorie også diskuteres. Det er her der

institutionen ret og dens i denne sammenhæng uadskillelige og 2000 år gamle fælle retfærdighed bringer med sig, som adskiller sig fra romanen eller digtet. En læsning af Stanley Fishs omfattende kritik af Dworkin (Fish, 1989) ville have vist, at den brede amerikanske diskussion af rets- og litteraturtolkning og debatten inden for Critical Legal Studies er så modsætningsfyldt, at påstanden om den intime sammenhæng mellem jura og litteratur illustreret ved Dworkin (helt bortset fra den særlige amerikanske kontekst med dommerskabt ret og Common law) falder til jorden. Allerede ved Livius burde vrøvlet være stoppet, men da alle genrer er lige og viden ikke er en forudsætning for fortolkning, kan vi fortsætte med at misbruge andre notabiliteter.

Dworkins analyse og brug af begreber er i det hele taget så kontrær til Force of Law, at det nærmer sig det meningsløse at bruge den til at legitimere Derridas retsfilosofiske øvelser, der alene på det sprogligt-begrebslige plan forekommer tilfældig. Derrida fremdrager de sproghistoriske og betydningsmæssige forhold omkring begrebet Force og Gewalt, enforceability og violence med en slap kasten rundt med engelske og tyske betydningselementer - uden at begreber som power eller coercion, der begge er centrale i Dworkins og alle andre retsvidenskabelige fremstillinger, inddrages eller begrundet holdes ude.¹⁵ Derimod er det tydeligt at ordet 'force' eller 'enforce' med dets fremhævede konnotation til violence – og dets lige så underbetonede engelske konnotation af gyldighed, magt og (lov)kraft, gennemsættelse af lovgivers intention, lydighed/adlyde – er,

kan søges en oplyst forståelse af rettens og politikens betydning og udvikling og ikke i småsnakkens tilfældige sammenligninger og sammenfald. Skinners essay om den historiske udvikling af den neoromerske eller republikanske politik og retsforståelse er sidetalsmæssigt på størrelse med Derridas og er trods sin fokusering på Englands politiske historie i 15-1700 tallet fremragende til en ”praktisk” sammenligning med Derridas forsøg på at sige noget om emnet.

¹⁵ Der er som nævnt ikke antydning af henvisning til Dworkins men derimod nok til Stanley Fishs betydning for retsteoridiskussionen. Her fremgår det, at Derrida tilsyneladende er enig med Fish i hans kritik af bl.a. Dworkins insisteren på den historiske binding af dommen Derrida: 1990: 961

hvad Derrida skal bruge til at forfægte et retsfilosofisk standpunkt om drabet og volden som grundlæggende for forståelse af retten.

Mens det indtil nu kunne hævdes, at der bare er tale om slaphed i sprogbrugen og begrænset udsyn i retsteorien, så ligger der et vigtigt problem skjult i Rendtorffs sætning "givet dekonstruktionens effektivitet i litteraturvidenskaben kan man med Derrida gå videre...". Habermas har i en berømt og berygtet kritik af Derrida kritiseret denne sammenblanding af genrer og Derridas påstand om, at al tekst grundlæggende kan analyseres på samme måde – og det vil sige på den måde, som er udviklet til at analysere poetiske eller litterære tekster. Men denne postmoderne forståelse af tekster griber ikke det Modernes uddifferentiering af sproget i specialiserede sprog inden for naturvidenskab, ret og moral, økonomi og politisk videnskab. Disse sprog lever som det poetiske sprog også af brugen af lingvistiske former herunder retoriske elementer, som spiller en stor rolle for Derrida. "Men de retoriske elementer, som på ingen måde er fjernet, er imidlertid tæmmet og indrullet til særlige problemløsningsformål. De retoriske dimensioner spiller en anden og langt mere vigtig rolle i sproget inden for litteraturkritikken og filosofien." (Habermas, (1985) 1987: 209)

Habermas argumenterer - her i overensstemmelse med andre samfundsforskere f.eks. Luhmann - for, at Derrida overser den særlige status, de diskurser har, der i løbet af den samfundsmæssige udvikling er uddifferentieret (og dermed har udviklet særlige argumentationsformer, hvilket iflg. Habermas også gælder en senere uddifferentiering mellem filosofi og litteraturkritik) fra den daglige kommunikation til at tackle særlige (samfundsmæssige) problemkomplekser. I moderne samfund

"the spheres of science, morality, and law have crystalized around these forms of argumentation. The corresponding cultural systems of action administer problem-solving capacities in a way similar to that in which the enterprises of art and literature administer capacities for world-disclosure. Because Derrida overgeneralizes this one linguistic function – namely the

poetic – he can no longer see the complex relationship of the ordinary practice of normal speech to the two extraordinary spheres, differentiated, as it were, in opposite directions. ...”¹⁶

I forhold til Derridas notoriske trang til både udfald mod ”Vesterlandsk” rationalisme, Oplysningstidens idealer og hans samtidige nietzscheanske hang til mystik eller poetisk og retorisk sprogbrug er det mere end ærgerligt, at Rendtorff kun bekvemmer sig til at skrive ”Derrida går ikke ind på Habermas’ kritik af dekonstruktionen for at være præget af bevidsthedsfilosofi og jødisk mystik, der umuliggør rationel intersubjektivitet.” (Rendtorff, 1999: 267) Artiklen Force of Law er nemlig som det skal vises exemplarisk for det berettigede i Habermas’ parallelkritik af Heideggers og Derridas mysticisme. (Habermas 1987: 181-184)¹⁷

Derridas analyse af forholdet mellem ret og retfærdighed er så tåget, så fri for seriøse retsvidenskabelige referencer og udarbejdede argumenter, og fremsat med en sådan patos, at man skal være stærkt hildet i troen på

¹⁶ The philosophical discourse of Modernity, op. cit. s. 207. Habermas’ kritik er meget omfattende, herunder gennemgang af Searles debat med Derrida i 1977 (s. 194-99), og kører på et sprogfilosofisk højt gear. Formodentlig vil de fleste samfundsvidenskabs folk være bedst tjent med, som jeg selv, først at læse en af de Derrida-tekster, der omhandler samfundsvidenskabelige temaer, og derefter læse Habermas kritik med ind i bedømmelsen af Derrida. Rendtorff har tilsyneladende (ordet er bevidst, da han ikke forklarer hvorfor uddifferentieringen af ”sprogene” og genresammenblandingen ikke har nogen betydning) en anden opfattelse af sagen og mener, at Derrida ”latterliggør Habermas’ kritik af dekonstruktionen ... hvor Habermas trods sin hårde kritik kun har læst Derrida overfladisk og delvis igennem sekundærlitteratur.” Henvisningen er her til Habermas Der philosophische Diskurs der Moderne, 1985 s. 203, engelsk udg. S. 172, Rendtorff, op. cit. s. 267. Der står absolut intet på s. 203, som vedrører Habermas’ overfladiskhed eller brug af uinteressant sekundærlitteratur men derimod et argument for nødvendigheden af at konsultere Husserl for at få rede på Derrida. Desværre fremgår det heller ikke, at Habermas ’genrekritik’ er en del af en 20 siders diskussion af Derridas Grammatologi.

¹⁷ Når det er vigtigt at træde rundt i denne debat skyldes det, at Derridas kultstatus muliggør, at ellers kritiske forfattere som Niels Åkerstrøm Andersen falder for at henvise til Derridas standpunkter om hvad som helst som forklarende og opklarende i sig selv. Åkerstrøm benytter således i sit seneste arbejde, Borgerens kontraktliggørelse, manus s. 25 f. endnu en Derrida tekst, denne gang med oversættelsesmetaforen som omdrejningspunkt i en analyse af kontrakten. Ikke én gang sættes denne litterære problemstilling i relation til den juridiske genres problemstillinger om kontraktbegrebet. Som Rendtorff siger: Derrida har vist sin styrke et sted – det må være nok.

mesteren for ikke at smile.¹⁸ Målt i forhold til eftertryk og gentagelse i løbet af artiklen, virker det som om Derrida tror, at udsagnet, at enhver legitim statsmagt i sidste ende beror på et voldsmonopol eller, at lovens og dommens gennemtvungelighed i sidste ende baserer sig på et legitimt voldsmonopol, er nyt eller epokegørende blandt jurister eller samfundsvidenskabsfolk. Her er parallellen til Searles kritik af hans uvidenhed om (anglosaxiske) sprogfilosofi. Hele den retoriske effekt af læsningen af Pascal og Montaigne (der ud over enkelte forfattere, der nævnes i forbifarten, er de eneste forfattere der får en mere grundig behandling) bygger på overraskelsen over, at Pascal skriver det modsatte af hvad Derrida mener, 'retfærdigheden forudsætter magten'. (Derrida, 1990: 935-941, her: 937). Og hans i egen beskrivelse "alt andet end ikke-voldelige" og "aktive" (Ibid.) fortolkning af Pascal ender da også med at vise, at Pascal mener 'ret' når han skriver 'retfærdighed', (og dermed er enig med Derrida i at ret, droit, law forudsætter magt/vold), men på vejen over en også yderst aktiv fortolkning af både Montaigne og arvesynden har Derrida tabt den kritiske læser, fordi det er umuligt at forholde sig til hans uargumenterede omtolkninger af ord og sætninger.¹⁹ Karakteristisk for argumentationsstilen hedder det om Pascals udsagn, at "Our justice comes to nothing before divine justice":

"But if we set aside the functional mechanism of the Pascalian critique, if we dissociate it from Christian pessimism, which is not impossible, then we can find in it, as in Montaigne, the basis for a modern critical philosophy, indeed for a critique of juridical ideology, a desedimentation of the superstructures of law that both hide and reflect the economic and political interests of the dominant forces of society. This would be both possible and always useful." (Derrida, 1990: 941)

¹⁸ Rendtorff har lært af formen og ordner på een linie den danske retsfilosofiske tradition med Ross i spidsen: "dekonstruktionen viser retfærdighedens umulighed i en realistisk retsteori som fx hos Alf Ross, hvor ret udelukkende er udtryk for magt og socialteknologi." Og en henvisning til Om ret og retfærdighed, Kbh. 1953. (Rendtorff, op. cit. s. 272) Sådan! Men ikke mere absurd i sin kortfattedhed og selvfølelse end Derridas berømmede fremstilling. Læs selv.

¹⁹ Henvisningen til Lewis Carrolls berømte sætning, 'Når jeg anvender et ord, så betyder det lige netop, hvad jeg vil have, det skal betyde – hverken mere eller mindre' bliver den reference, læseren mangler mest. Så her er den: Alice i Eventyrland, Gyldendal, Kbh. 1977 s. 242.

Det er ikke meningen her at dvæle ved de diskursteoretisk set interessante ord som økonomiske og politiske interesser, superstrukturer og sedimenter, men derimod på sætningen "which is not impossible". Hvis vi adskiller Pascals forestilling om arvesynd fra den kristne tros pessimisme så kan vi – tjå så kan vi gå på vandet og så meget andet. Det er muligt, at der kan argumenteres for en heuristisk brug af tankeeksperimentet, men det er klart en langt mere vidtrækkende udtalelse, der ligger her, som fint sammenfatter det grundlæggende dictum, at man kan hvad man vil, og at man derfor heller ikke er forpligtet til at redegøre for, hvorfor det er forsvarligt (i forhold til intersubjektiviteten) at gøre det man gør, i dette tilfælde hvorfor det ikke er umuligt. Hvis man vælger den rigtige vinkel kan man dekonstruere sætninger og diskurser til hvad man har brug for i øjeblikket. Derrida giver ingen begrundelse for netop at tage fat i Pascal og Montaigne – den eneste der er til at få øje på at Pascal indirekte citerer en sætning fra Montaigne, en sætningsstump, som Derrida skal bruge: The mystical foundation of authority, det mystiske grundlag for lovens autoritet. Ganske vist siger Montaigne også noget andet, men Derridas tolkning, der angiveligt går ned under overfladen, viser at det ikke betyder noget. (Derrida, 1990: 939) Og disse to tekster, som ubegrundet er inddraget føler Derrida sig nu "fristet" til at tolke:

"I would take the use of the word "mystical" in what i"d venture to call a rather Wittgensteinian direction. These texts by Motaigne and Pascal, along with the texts from the tradition to which they belong and the rather active interpretation of them, that I propose, could be brought into Stanley Fish's discussion of Hart's Concept of Law and several others, including implicitly Rawls ..." ²⁰

²⁰ Op. cit. s. 943. Der følger ikke nogen diskussion af hverken den amerikanske jurist Hart, som Dworkins bog i øvrigt er en kritik af, eller af Rawls. Heller ingen forklaring på, hvorfor Wittgenstein skal blandes ind i sagen, eller hvordan konklusionen fra den aktive Pascal-tolkning kan bruges hos Fish. Derrida er kendt for mystiske udsagn, som hans disciple senere tolker på: Her er en kandidat: "Justice in itself, if such a thing exists, outside or beyond law, is not deconstructible. No more than deconstruction itself, if such a thing exists. Deconstruction is justice." (s. 945)

Derridas sammenkædning af vold og ret er for samfunds- og retsvidenskabeligt dannede ikke blot ikke provokerende, men den ensidige dyrkelse af et mytologisk og metafysisk urvolds- urdrabs- eller urvenskabsbegreb forhindrer den sproglige analyse af begreber som tvang, magt, kraft, vold, herredømme, eller ret, rimelig, retfærdighed endsige forholdet mellem lov og dom mellem dommer og lovgiver i så forskellige retssystemer som det kontinentaleuropæiske og det anglosaxiske, i at blive interessant. Det er pinligt.²¹ Diskurs slut.

Lad os vende tilbage fra arvesynden til metaforen 'døde hunde', som også beforder uheldssvangre associationer. Det følgende vil garanteret af nogle blive opfattet som en røst fra graven, det vil sige fra tiden før den postmoderne tænkning slog igennem, altså en moderne eller senmoderne røst. Gravrøsten hævder: Det kapitalistiske samfunds grundlæggende reproduktionsmåder er stadig så dominerende og gennemsyrende alle eksisterende samfund, at nye kompleksitets-, risiko-, globaliserings- og imperievinkler blot understreger og belyser dem. Intet sted er jeg stødt på analyser, der demonterede eller var i stand til at problematisere og kritisere de grundlæggende strukturer ved den kapitalistiske produktionsmåde. Det er med god grund, at f.eks. Ulrich Beck i sin ofte oversete afvisning at tale om et helt nyt samfundsmæssigt grundlag fastholdt betegnelsen senmoderne samfund:

"Denne bogs tema er den uanseelige forstavelse 'post'. Den er vor tids nøgleord. Alt er 'post'. *Post-industrialismen har vi efterhånden vænnet os til, og vi er stadigvæk i stand til at forbinde noget meningsfuldt med dette

²¹ Når dette ord er berettiget skyldes det samtidig den påtrængende selvoptagethed, der præger Derridas forelæsning hvor flere sider går med at kokettere med sin brug af det engelske sprog og sit ærefulde hverv som keynote speaker uden at disse forhold bruges til at sige noget om forholdet mellem amerikansk/engelsk og fransk ret og retspolitisk situation. At Derridas retsforståelse har vakt opsigt i den amerikanske Critical Legal Studies bevægelse siger mere om denne bevægelses situation end om hans begrebers brugbarhed. For en kritisk (europæisk/dansk) forståelse af forholdet mellem ret og dekonstruktion se: Jørgen Dalberg-Larsen, Ret, tekst og kontekst, Jurist- og økonomforbundets forlag, Kbh. 1998 kapitel 3.

ord. Med det 'post-moderne' begynder tingene imidlertid allerede at blive utydelige. I post-oplysningens begrebsmørke er alle katte grå. 'Post' er kodeordet for en rådvildhed, som antager karakter af et modelune." (Beck, 1997,: 14)

Marx' og andre samfundsvidenskabsfolks kritik er på mange – også centrale – områder er blevet overhalet eller praktisk kritiseret af kapitalismens udvikling. Men udvikling af teorierne går gennem analyse af mangler og fejl og ikke gennem forkastelse fra de "som nu fører det store ord ..". Den samfundsvidenskabelige diskursanalytiske tænkning synes at køre med på den trendy og primært litterært-filosofiske postmoderne dødsdom de store historier om salget af arbejdskraften og verdensmarkedets udbredelse og modsætningerne mellem det levende og det døde arbejde. Argumenterne for et epokalt skift fra senkapitalisme og senmodernitet til 'La condition postmoderne' har meget ofte en retorisk/poetisk form, baseret på uvidenhed om samfundsforholdene og manglende samfundsvidenskabelige indsigter.²²

I Diskurs og konstruktion forsøger jeg at spore den diskursanalytiske tænkning udviklingshistorie, dens institutionelle historie og teorihistorie for at se hvorfra denne kobling til det mondæne og postmoderne stammer: Det sker ved en gennemgang af de mange officielle og pseudoofficielle bud på udviklingsmønstrene i diskursbegrebet, der ligger i encyclopædier og leksika, og gennem en undersøgelse af diskursbegrebets konstruktivistiske grundlag. Flere læsere og kritikere har klaget over at det filosofiske stof er tungt og ikke umiddelbart fremtræder som nødvendigt. Det første kritikpunkt er rigtigt – det er svært (ja uoverskueligt for alle andre end folk, der arbejder med filosofiske problemstillinger) men det er nødvendigt stof

²² Da Lyotards bog stadig lige uberettiget optræder som en central reference – f.eks. når tidligere postmodernister skal begrunde deres tidligere fascination af postmodernismen f.eks. i Informations tema om sagen fredag d. 22.11.02, skal det gentages, at Lyotard selv har gjort opmærksom på, at han ikke havde nogen som helst forstand på det, der behandles i bogen, da han skrev den, jf. Diskurs og konstruktion op. cit. s. 22.

at skyde sig ind på, alene af den grund, at det erkendelsesteoretiske og ontologiske vokabular nok er en af de afgørende sider af diskursanalysens tiltrækningskraft. Sagt kort sikres her forbindelsen til de mondæne og aktuelle filosofiske strømninger.

Det har været hævdet, at den temmelig omfattende gennemgang i min bog *Diskurs og konstruktion* (Bredsdorff, 2002) af den encyclopædiske viden om diskurs- og konstruktionsbegrebet var et tilfældigt og "obskurt" udvalg af opslagsværker. Det baserer sig på uvidenhed om sagen. Der er tale om et rimeligt bredt og dækkende udvalg af verdens mest kvalificerede bud på en samlet forskningsmæssig vurdering af en forskningsudvikling. Men kritikken går også på, at den encyclopædiske vej i sig selv er en forkert vej at betrede, når videnskabers udvikling skal beskrives. Det er jeg ikke enig i. Begge mine filosofiske hovedkilder Hacking og Eco er således storforbrugere af referenceværker og encyclopædier selvom det naturligvis ikke er den ecoske altomfattende 'encyklopædisk viden', der fremlægges (men det er heller ikke i samme ånd leksikalisk 'ordbogsviden'). Et eksempel kan anskueliggøre det. Et opslag om 'discourse' skrevet af den politiske diskurs' teoretiker par excellence Ernesto Laclau selv med vægten lagt på Laclau (Bredsdorff, 2002: 49 f.), sat overfor et opslag skrevet af Apter om Political discourse,²³ hvori Laclaus navn end ikke dukker op. (Det samme vises gang på gang i *Diskurs og konstruktion* om selv ikonen Foucault). Begge dele er kvalificerede bud og nødvendige for at forstå diskursbegrebets samfundsvidenskabelige 'genealogi'. En forståelse som ville være forblevet rudimentær, hvis man kun havde læst et 'primært værk' af en af de to forfattere, eller af dem begge to, fordi deres bud netop kun er to ud af et halvt hundrede andre kvalificerede bud i det, der med et lidt luftigt udtryk

²³ D. E. Apter, Political Discourse in: International Encyclopedia of the social and behavioral sciences, 2002 s. 11644-11648. Dette gigantiske værk, der afløser det berømte værk af næsten samme navn fra 1968 har i øvrigt en række glimrende og omfattende opslag på discourse analysis i History, linguistic turn, Foucault, , postmodernism/methodology osv., som læst i sammenhæng og med de konstaterede 'huller' giver et blik for 'The state of the Art' som ellers er vanskeligt at opnå.

kaldes den internationale debat. Dette drejer sig naturligvis kun om den situation, hvor forskeren/læseren ønsker overblik og fornemmelse af sammenhænge., og ikke hvis målet er at udvikle en egen eller videreudvikle andre f.eks. en af de omtalte "primærværkers" tankegange.

Fascinationskraften i diskursbegrebet kunne formodentlig være undersøgt på mange andre måder og kritikken kunne være udformet helt anderledes. En af måderne er en slags foreløbig eller ad hoc arbejdsdeling, hvor det (vigtige) filosofiske grundlag først og fremmest overlades til fagfolk med hensyn til at foretage diskussionsfremmende udspil. Og der synes at være grundlag for en sådan ordning, især fordi de to forfattere som træder frem begge er konstruktivister – på en måde.

Filosoffen Finn Collin trækker konturerne op i debatten: "Diskursanalysen placerer sig på udfordrende måde mellem filosofi og empirisk samfundsforskning," og udsætter diskursanalysen for en gennemgribende men grundlæggende sympatisk, fagfilosofisk kritik samtidig med at han opfordrer til kritik fra en anden kant, dvs. fra samfundsforskernes side.²⁴ Det er en interessant kendsgerning, at Collins analyse i bogen *Social Reality* fra 1997, som eksplicit henvender sig til samfundsvidenskaberne, og som argumenterer for nødvendigheden af en socialkonstruktivistisk tilgang, har fået så lidt indflydelse på debatten i socialkonstruktivistiske kredse – det er mindre bemærkelsesværdig, at den heller ikke har vakt furore i mainstream samfundsvidenskaben, hvor 'grundlagsproblemer' eller videnskabs – og erkendelsesteoretiske problemstillinger betragtes som uvedkommende eller alt for forudsætningsfyldt. Den forklaring på manglende gennemslagskraft blandt diskursfolk, der springer i øjnene er, at Collins tilslutning til konstruktivismen samtidig forpligter til kritik mod en række

²⁴ Kritik af diskursanalysens filosofiske forudsætninger in: Bøje Larsen og Kristine Munkgård Pedersen (red.), *Diskursanalysen til debat*, Op. cit. s. 193-226. Se også min diskussion af Collins analyse i *Diskurs og konstruktion* op. cit. s. 74 ff. I Collins danske kritik er tonen blevet væsentlig skærpet i forhold til den her nævnte engelske (Collin, 1997).

konstruktivistiske og meget populære positioner som f.eks. at 'epistemologi og ontologi for alvor flyder sammen'. Collin slagter mange hellige konstruktivistiske køer i sin nye artikel.

Filosoffen Ian Hacking, som jeg har fremhævet og lænet mig op ad mange gange, har givet en sympatisk kritik af de mange konstruktivismes og den omsiggribende akademiske produktion af 'The social construction of ...you name it,' og gjort dette arbejde bedre og mere tankevækkende end de fleste ville kunne gøre sig håb om.²⁵ Samtidig har hans afklarende forsøg på at skille snot og skæg ad i de kaotiske krigstilstande omkring konstruktivisme og hans meget konkrete analyser og kritikker af enkelte værker, vist en anden vej end den herskende akademiske udvej: Enten tavs, næsten surmulende modvilje eller jublende tankeløs tilslutning.

Som jeg har forsøgt at vise i Diskurs og konstruktion er ingen uenige i, at samfundsvidenskabernes genstand er konstrueret. Men denne enighed gør ikke alle til konstruktivister i nogen meningsfuld forstand. Begge de nævnte filosoffer understreger dette og jeg læser dem således, at de sætter rammerne for den fortsatte diskussion: Hvad er grænserne for konstruktionen og fortolkningen.

Back to basics eller metodediskussionen nok en gang

Diskursanalyserne og –teorierne set fra et samfundsvidenskabeligt synspunkt udgør både et særligt inspirerende indslag i samfundsvidenskaberne og et særligt interessant problem. De sætter – om end sjældent med vilje - metodeproblemet øverst på dagsordenen. Selve diskursanalysernes teoretiske grundlag og akademiske praksis, tvinger alle tvivlere eller anderledes tænkende (der ikke lukker øjnene og sover videre i

²⁵ Ian Hacking, *The social construction of What?* Harvard University Press, Cambridge Mass. 1999. Se også af samme forfatter den sammenfattende og appetitvækkende artikel *Er du socialkonstruktionist?* in: *Social Kritik* nr. 78, februar 2002 s. 66-73.

deres akademiske lærestole) til at gribe tilbage til grundlæggende metodeovervejelser, netop fordi diskursanalyserne er tøvende overfor relevansen af metodediskussioner samtidig med at de anerkender manglen på dem²⁶. Men den løsning på dilemmaet, som benyttes af de diskursteoretiske lærebogsforfattere, truer med at efterlade den samfundsvidenskabelige forskning som en ørken af lige gyldige private eller lokale sandheder:

"der (findes) hverken nogen endegyldige metoderegler, som kan hjælpe os til at afdække verden, som den virkelig er, heller ikke i den begrænsede forstand af at kunne falsificere teorier og derigennem sikre en fortsat kumulerende bevægelse, der kommer 'tættere og tættere' på virkeligheden. Med andre ord hævder diskursteori, at der ikke findes nogen måde hvorpå vi kan checke, om vores konstruerede erkendelse af verden er sand i den forstand, at den kan siges at korrespondere med tingenes faktiske tilstand."

²⁷

Selvom sådanne radikale konstruktivistiske udsagn – læg mærke til at det ikke kun er den sociale verden der konstrueres og at vi ikke kan have sikker viden om den fysiske verden – meget ofte modificeres gennem udsagn om sedimentering og institutionalisering af lokale sandhedskriterier, så fungerer de alligevel netop i deres radikale formulering som legitimering af de udbredte metodologiske nonchalance og slaphed.

²⁶ Den nyeste udvikling som blev omtalt indledningsvist – at dele af bevægelsen nu opfatter sig som mainstream og derfor (sic!) forpligtet til metodeovervejelser – kan forhåbentlig få alle parter til at skabe en omfattende metode debat i dansk samfundsvidenskab. Måske er der grøde. Henning Olsens store undersøgelse af kvalitativ samfundsvidenskabelig metodik, der omfatter store dele af den forskningspraksis, som er inspireret af diskursanalyser og social konstruktivismen, men også flere helt traditionelle forskere, skaber således forhåbentlig debat: Kvaler eller kvalitet? En evaluering af danske kvalitative interviewundersøgelser In: Nordisk Psykologi vol 54 (2) (2002) s. 145-172.

²⁷ Allan Dreyer Hansen, Torben Bech Dyrberg og Jacob Torfing, 1. Lektion – Hvad er diskursteori og diskursanalyse, Skærmskursus i diskursteori, [www. diskurs.dk/skaermkursus/](http://www.diskurs.dk/skaermkursus/). Det fremgår af denne og andre sammenhænge, at forfatterne ikke specielt sigter snævert på korrespondenceteorier men på enhver realistisk teori, der hævder en sammenhæng eller en tilnærmelsesmulighed. Se Collin 2002 s. 204 ff. for en præcis og afklarende diskussion om realisme og essentialisme i relation til socialkonstruktivismen

Opmærksomhed på dynamik og udvikling er kendetegnende for mange kritiske analyser af diskursers karakter. Økonomiens Homo oeconomicus er en eviggyldig, fra fødslen rationel superMand uden historie og dermed en fremragende kontrast til den bevægelige diskursbærer, som karakteristisk nok ofte er kvinde. Det mest berømte og udskældte eksempel er kønnets diskurs, fordi feministernes brug af diskursanalysen til at vise kønnets samfundsmæssighed og historicitet demonstrerede, at ikke blot, at kønnet er en konstruktion men også, at den nuværende tingenes tilstand ikke behøver at være som den er. Kritikken kan faktisk og praktisk vise, at det kan være anderledes – og at det bør være anderledes. Ian Hacking viser hvorledes kritikelementet i konstruktivismen og diskursteorien kan bruges og misbruges, og han introducerer en fin skelnen i den konstruktivistiske bevægelses kritiske potentialer. 'Demasking' og 'debunking' på den ene side og refutation (afvisning) næsten poppersk forkastelse på den anden side.²⁸

Mens den første type arbejde (demasking) til forveksling ligner tidligere tiders ideologikritik og sociolingvistisk afsløring og også fastholder den samme tilknytning til politiske bevægelser, har diskursanalyserne haft det langt mere besværligt med den anden type aktivitet (refutation).

Videnskabsteoretisk er de på gyngende grund i deres kritik mod mainstream og establishment. Den anden teori eller videnskabelige fremstilling, der skal afvises eller forkastes kan jo betragtes som en ligeværdig parallel eller kontrær diskurs. Det ovennævnte citat siger dette meget tydeligt. I forhold til opgøret med den logiske positivisme i halvtredserne, positivismestriden i tresserne, opgøret mellem struktur- og aktørtilhængerne og udviklingen af historiske og sociologiske institutionalismer i næsten alle samfundsvidenskaberne i 80'erne og halvfemserne er diskursteoriene et i metodemæssig forstand et gigantisk skridt tilbage.

²⁸ Se fremstilling og henvisning i min Diskurs og konstruktion op. cit. s. 81 ff.

Jeg vil søge at argumentere for denne påstand med en række eksemplariske eksempler på diskursteoretiske og -analytiske konsekvenser af denne mangel på metodebevidsthed eller afvisning af metodespørgsmålets relevans for den praktiske forskning. Men inden dette sker, må også denne fremstilling rundt om Michel Foucault og dermed diskursanalysernes afstamning og ophav. Den afdøde forfatter trækkes stadig frem med kortere og længere citater som den endegyldige autoritet, på trods af udbredt viden om nødvendigheden af at kontekstualisere netop hans arbejder på grund hans legendariske selvkritik eller fokusskift. Og hvad vil være mere passende som indledning til denne nye Foucault-ekskurs end at vove halsen på en grafisk fremstilling af diskursbegrebets genealogi.

En skitse over sådanne mønstre i diskursanalysens udvikling er jo forsøgt i Diskurs og konstruktion, men her prøves en yderligere forsimppling i form af et egentligt diagram. Der er tre vigtige bemærkninger til læsningen: 1. Grund-diagrammet kan kun bruges i "udfyldt" form, dvs. efter læsning af den fremstilling, kortet baserer sig på og dermed uundgåeligt i en individuel variant med rettelser, nye relationer og tilføjelser. 2. Højre sides angivelse af forskellige lande hentyder til nødvendigheden af, at diagrammet læses gennem de historisk, kulturelt og 'akademisk' udviklede briller (den nationale akademiske kultur), som selv en meget nødtørftig forståelse af diskursanalysernes udvikling viser nødvendigheden af, og 3. Alle grunddiscipliner, der er angivet – samt de som ikke er med, men burde være det – kan som antydning med faget Sociologi anføres flere steder afhængig af aspektvægtning, lige som tværvideenskabeligt eller grundlags- og disciplinkritiserende forskere som f.eks. Habermas, Foucault, Bourdieu og Luhmann må placeres flere steder både i forhold til disciplinstrengene og tids- og lande 'horisonterne'. Netop forfatternavnene anskueliggør, at dette skema først og fremmest er til individuel orientering og overvejelse.

Endelig er der en meget alvorlig mangel på videnskabshistorisk "kontext", dvs. en manglende markering af den historisering og sociologisering af naturvidenskaberne, som fulgte i kølvandet på Thomas Kuhns paradigmebegreb. The Social Studies of Science med udgangspunkt i Latours og Woolgars The social construction of scientific facts fra 1979, skabte dels den overskrifts- og opmærksomhedssamlende kritik af naturvidenskaberne og dels et grundlag for at konstruktivismen kunne låne lidt af den aura og nimbus, som naturvidenskaberne besidder. Steve Fuller har i sin formidable og provokerende biografi over Kuhn formuleret sig således: Alle de forskellige afsløringer af og især populære og forkortede versioner af disse afsløringer af, hvordan de naturvidenskabelige studier fungerede

"medførte et kollektivt lettelsens suk fra de, som praktiserede videnskab inden for humaniora og samfundsvidenskaberne, som havde det svært nok med at forstå hinanden, for slet ikke at tale om at blive enige om en fælles metode. De fik hurtigt fat i Kuhns ideer og erklærede at de også var respektable vidensproducenter, som arbejdede under paradigmer."²⁹

Paradigmesnakken legitimerer en radikal konstruktivisme og relativisme, som fritager forfatterne for forpligtende videnskabelig samtale og kritik ved henvisninger til paradigmeskift. - som vanskeliggør endog at vende tilbage til de popperske og mertonske regler for anstændig adfærd og grundlæggende regler for intelligent samtale.³⁰ Men først skal jeg naturligvis belægge mine grove beskyldninger med eksempler:

²⁹ Steve Fuller, Thomas Kuhn, A philosophical history of our times, The University of Chicago Press, Chicago 2000 s. 2.

³⁰ På side 16 f. giver Fuller endnu et fremragende argument mod muligheden for at anvende Kuhns paradigmebegreb på andet end naturvidenskaberne: Paradigmets eksistens, den normalvidenskabelige periode, er karakteriseret ved fuldstændig ro og enighed om den fælles metode og de fælles grundlæggende teorier herunder om den fælles historiefortolkning. At nogen kan hævde, at det er samfundsvidenskabernes situation giver kun to tolkningsmuligheder: de har ikke læst Kuhn eller de vil ikke læse, fordi deres egen Kuhn-konstruktion passer dem bedre. Jf. videre s. 227 ff.

Hammershøj og Bendix formulerer sig umisforståeligt og karakteristisk: Kritikken mod social konstruktivismen og den postmoderne videnskab er simpelthen uvidende om eller nægter at anerkende, "at der er tale om et andet paradigme eller en anden vidensmæssig tilgang end de traditionelle videnskabelige tilgange" (Hammershøj, 2001:43). Og med denne kuhnske velsignelse - Fuller taler flere steder om kuhnificeringen af videnskaberne - fortsætter forfatterne ud i det næsten salvesfulde:

"Udgangspunktet for socialkonstruktivismen synes at være erfaringen af, at viden og videnskab ikke længere er selvfølgelige størrelser, samt af en tvivlen på de traditionelle begreber sandhed, virkelighed og universalitet. Denne modernitetens grunderfaring af et fravær af Sandhed benævnte Friederich Nietzsche som bekendt "Guds død", og det er det vilkår, som Giddens hævder i vor tids senmodernitet har gennemtrængt samfundet. ... Socialkonstruktivismen synes som position at *tage dette vilkår på sig*, den sætter spørgsmålstejn ved traditionelle videnskabelige tilgange. At ville producere viden på senmodernitetens vilkår er imidlertid en kompleks og vanskelig affære, for det lader sig ikke gøre blot at forlade sig på traditionelle begreber og tilgange, hvorfor alt må gentænkes på ny."³¹

Det var ikke muligt for mig at få denne 'kuhnificering' af menneskevidenskaberne med i skemaet. Den skulle formodentlig have været en særlig ekstra dimension som den sproglige vending eller som de enkelte nationale briller eller dimensioner i højre side af skemaet.

En anden vinkel eller dimension som fortjente at være med i kortlægningen er skitseret af den norske sociolog Lars Mjøset. Han studerer udviklingen inden for især efterkrigstidens samfundsvidenskaber fra et "positivismekritisk" perspektiv og udarbejder som et "pedagogisk grep for å sortere og periodisere idehistoriske strømninger av betydning for samfunnsvitenskapenes historie" to grundholdninger eller synsmåder, den kundskabsoptimistiske og den kundskabsskeptiske. Der er tale om

³¹ Hammershøj et al., Kan man slå sig på en konstruktion? op. cit. s. 44. Der er tale om genbrug af et citat fra Diskurs og konstruktion s. 57 ff., hvor det får en bredere behandling. Det lange citat, skyldes dels min erfaring med, at jeg ofte ikke bliver troet, hvis jeg blot refererer disse radikale konstruktivistiske standpunkter, og dels at forfatterne her modigt udtrykker det, mange andre konstruktivister også mener, eller som er konsekvensen af det, de mener.

forskerholdninger og –praksisser (forståelses- og handlingshorisonter) som nok er knyttet til bestemte filosofiske og vitenskapsteoretiske positioner, grundlagsteorier, men som mere nærmer sig anskuelser eller holdninger. Et eksempel er den udbredte kundskabsoptimistiske grundholdning som prægede efterkrigsårene i forhold til mulighederne for at styre samfundet økonomisk og politisk på baggrund af videnskabelig indsigt i samfundets love, der lige som naturvidenskabernes 'love' afspejler bevægelser og samfundets grundelementer, man talte direkte om social ingeniørkunst. Der er således tale om et andet niveau end de 'store' filosofiske tendenser som markeres i mit skema, og om hvis gennemslagskraft man med rette kan tvivle. Mjøset beskriver den komplicerede udvikling af forskerholdningerne således:

"Siden samfunnsforskningen egentlig først ble en profesjon i den vestlige verden etter 2. Verdenskrig, kan en gjerne si at kunnskapsskeptisisme først utviklet seg som en forskerholdning utover i etterkrigstiden. Men grunntrekkene i kunnskapsspektisisme som en forskerholdning var til stede allerede ... : Darwinismen så kunnskap som ledd i en utvikling av mennesket som art (ikke som gitt av gud), Marx og kunnskapssosiologene så kunnskapen tilknytning til bestemte standpunkter til samfunnsutviklingen – mens Nietzsche tok skeptisismens ut i ren nihilisme.

Men dramatiske historiske begivenheter i Vesten – to verdenskriger, nazisme, USA's dominans og kald krig – førte til at de kunnskapsskeptistiske retninger fra slutten av 1800-tallet og begynnelsen af 1900-tallet i stor grad ble fortrent av den tidligere nevnte sekulariserte kunnskapsoptimismen (Positivismen i samfunnsvitenskapen i det 20.århundrede, bredt forstått, var en filosofi tilknyttet teknokratiet, et uttrykk for den holdning at menneskene via vitenskapen hadde stilt seg i guds sted.) Positivismekritikken kan dermed forstås som en revitalisering og fornyelse av kunnskapsskeptisismen i en situation der kunnskapsoptimismen hadde oppnådd nær sagt full dominans som hverdagsfilosofi og forskerholdning i alle vitenskaper." (Mjøset 2003: 25)

Inden for kundskabsskeptisismen og dermed positivismekritikken eksisterer der flere retninger side om side, som Mjøset tager under behandling. Han kritiserer først og fremmest de store filosofiske skoledannere Habermas, Giddens og Luhmann og de poststrukturalistiske ikoner Foucault og Derrida for trods forskelle at bevæge sig i luftlag, der ikke vedrører den

samfundsvidenskabelige forskning. I en række slagkraftige teser tager Mjøset udgangspunkt i, hvad det nødvendige opgør med det naturvidenskabelige 'lovideal' kræver af en moderne positivismekritik set fra forskerens daglige arbejds horisont. Og han stiller det op som en umiddelbar nødvendighed, at positivismekritikken udvikler sig til en konstruktivismekritik, fordi "Rendyrket konstruksjonisme står ... i fare for å munne ut i disiplinsjåvinisme, i overoptimistisk tro på egen evne til på metaplan å mestre de diskurser som andre forskere ligger under for" (Mjøset, 2003: 39). Med Mjøsets store penselstrøg føjes endnu en spændende dimension til kortlægningen, som jeg ikke kunne få indskrevet i mit skema:

"Positivismekritikken kan regnes som et forsvar for samfunnsvitenskapenes særtrekk i den periode da den blæe angrepet av det naturvitenskapelige kunnskapsidealet. Av den grunn allierte positivismekritiske samfunnsforskere seg ofte med de humanistiske vitenskapene (historie og filosofi). I løpet af 1980- og 1990- tallet har imidlertid poststrukturalismen spredd seg fra Paris og via humaniora-instituttene i det anglo-amerikanske akademiske systemet har den erobret verden".(Mjøset, 2003: 40)

Johannes Angermüller ser også denne særlige transatlantiske bevægelse og sammenfatter fint nogle af de krydsende linier og deres forskellige vægt og befrugtning med påstanden om, at dele af den franske postmoderne filosofi og dekonstruktion er kommet til Europa og sin dominerende position via eksport til amerikanske litterære institutter. Herfra er den reeksporteret i de litteraturpolitiske tilpassede klæder til Europas litterære institutioner og nu også til det samfundsvidenskabelige område.³² Således kan en række konflikter mellem de franske postmodernister og omverdenen naturligvis ses i et dobbeltperspektiv: Der er både tale om humanistiske forskningstraditioners indtrængen på/inspiration til samfundsvidenskabernes område og om særlige humanistiske fags, f.eks. de

³² Diskursanalyse: Strömungen, Tendenzen, Perspektiven in: Johannes Angermüller, K. Bunzmann og M. Nonhoff (Hrsg.) Diskursanalyse, Theorien, Methoden, Anwendungen, Argument Sonderband, NF AS 286, Hamburg 2001 s. 7-22, jf. yderligere Diskurs og konstruktion s. 51 f..

litterære fags (dekonstruktionsbevægelsens), besættelse af andre fag. En række tankeformer stammer direkte fra det litteraturvidenskabelige arsenal, dekonstruktion, som allerede er nævnt er det mest kendte, men også den humanistiske og filosofiske, hermeneutiske traditions voksende styrke i samfundsvidenskaberne er et eksempel.

Skemaet vil ofte forandre sig noget afhængigt af hvilket fagligt udgangspunkt læseren har. Et eksempel på dette er managementforskeren Mats Alvesson, der "læser" den diskursanalytiske historie eller "The linguistic turn in the social sciences" gennem socialpsykologisk, diskurspsykologiske og organisationsteoretiske briller og tilføjer den en særlige tolkning: "While postmodernism can be said to represent a philosophical-theoretical version of the linguistic turn, discourse analysis can be seen as a behavioural-observational version of this turn."³³

Foucault igen

I Diskurs og konstruktion afsætter jeg et særligt kapitel til diskussionen af diskursbegrebets franske vildveje.³⁴ Jeg er blevet bebrejdet, at jeg primært arbejder med sekundære værker og ikke tager fat på f.eks. Foucaults og Derridas værker. Faktisk er det kun 'Arkæologien', jeg tager fat på, fordi den er det centrale referencepunkt for diskursanalytiske metodeovervejelser. Det er imidlertid udtryk for en misforståelse af min bog, som primært er en analyse af diskurs- og konstruktionsbegrebets historie, hvor de franske forfattere er lige så vigtig i deres forvanskede og fortolkede versioner som i deres originale værker, der netop sjældent benyttes til andet end "blinde" henvisninger, dvs. 'som Foucault siger' eller 'Foucaults diskursbegreb' eller 'Foucault, Archeology, 1972 (1969)'.

³³ Mats Alvesson, Postmodernism and social research, Open University Press, Buckingham 2002, s. 65. Hele afsnittet s. 65-72

³⁴ Op. cit. s. 33 ff., kapitel 2.1 Den obligatoriske omvej omkring Foucault.

Jeg refererer jævnligt til ganske vist sekundære men dog nærlæsende og kompetente analyser af Foucault, f.eks. Sverre Raffensøes undersøgelse, der bl.a. siger at analysen af Ordene og tingene fører til denne konklusion:

"I sin diskursanalytiske fase tager Foucault altså afsæt i det forhold, at diskursanalysen synes at være blevet vores selvfølgelige overgribende og uomgængelige horisont; Men det gør han netop for at vise denne horisonts historiske betingethed og for således at forskyde det selvfølgelige. Foucault anlægger en diskursiv analytik for at lægge afstand til diskursen som en selvfølgelig overgribende horisont og for at distancere sig fra diskursanalysen som teori og metode."³⁵

Det forekommer mig, at den mulighed, der står åben for de fleste forskere, som ikke vil vie al tid til Foucaultlæsning, er at arbejde med kvalificerede læsninger, der checkes for citatbrug og kontekstfortolkning. Men alt dette ændrer ikke ved, at der kunne være mere Foucaultanalyse i Diskurs og konstruktion i betragtning af den betydning både jeg og hans tilhængere giver ham. Derfor skal jeg udbygge undersøgelsen af hans placering og især misbruget af hans arbejder.

I afsnittet om Foucault og diskursanalysens franske rødder nævner jeg forfattere som Althusser og Roger Chartier, ligesom Pêcheux blev nævnt i et af leksikonopslagene, men min egen modvilje mod denne franske partimarxisme gjorde, at jeg tillagde dem en generel men ikke tilstrækkelig detailleret beskrevet betydning i det samlede billede. Keith Sawyer har overbevisende argumenteret for, at det var forkert, og at deres rolle i diskursbegrebets historiske udvikling er meget vigtig. (Sawyer, 2002: 433-456)

Sawyer har tre mål med sin undersøgelse. Han ønsker at vise 1.

Diskursbegrebet stammer ikke fra Foucault og på er visse punkter i modstrid

³⁵ Diskurs og konstruktion s. 42 citat fra Sverre Raffensøe, Historie- eller diskursanalyse, Cos-rapport 4/99 s. 62.

med Foucaults mere begrænsede "tekniske" brug af begrebet først og fremmest i Archeology; 2. Den udbredte brug af diskursbegrebet stammer fra franske og britiske teoretiske arbejder fra tresserne og halvfjerdserne, hvor Foucault ikke spillede en central rolle og 3. Diskursbegrebet i de sidste årtier af århundredet blev spredt via anglo-amerikanske Cultural studies, hvor termen igen knyttes til Foucaults arbejder.

Diskursbegrebet har (mindst) tre afgørende betydninger, som har haft forskellig vægtning historisk. Den første "relatively unproblematic standard usage of the term" (Sawyer, 2002: 434) eller traditionelle lingvistiske term: en sproglig enhed der er større end en sætning, giver ikke anledning til megen ståhej – selvom det er denne forbindelse, der trods senere transformationer forlener diskursanalysen med en mængde analytiske arbejdsredskaber og en betydelig akademisk nimbus. Den anden betydning kommer med hvad Sawyer kalder de to bølger af diskursbegejstring (halvfjerdserne og slutningen af firserne og fremefter) og bestemmes som den "brede brug" af ordet, hvis oprindelse i første bølge som nævnt ikke knyttes til Foucault. Den tredje brug af begrebet er Foucaults. Sawyer prøver som Raffensøe at nærlæse Foucaults kamp om bestemmelsen af diskursbegrebet – eller rettere den klynge af begreber, hvoraf diskurs er et – i den kontekst, hvor Foucault endnu ikke er udråbt til begrebets fader.

Hvor Raffensøe koncentrerer sig om Foucaults bog 'Ordene og Tingene' arbejder Sawyer med Arkæologien. De mange argumenter skal ikke gengives her da de hænger snævert sammen med citater og referencer, men konklusionen er umisforståelig: Foucaults diskursbegreb er et "teknisk", sprogteoretisk og begrænset begreb, som hører hjemme i Foucaults arbejde med og kritik af strukturalismen: "We shall call discourse a group of statements in so far as they belong to the same discursive formation."³⁶ Det

³⁶ Foucault, Archeology: 1972: 117 citeret efter Sawyer, 2002, 438. Når jeg taler om sprogteoretisk skyldes det, at Sawyer referer en diskussion mellem Foucault og John Searle,

dokumenteres overbevisende at diskursbegrebet ikke blot er tilstede i den franske debat men at det primært benyttes af andre end Foucault. Men hvis det ikke er ham, der er ansvarlig, hvem er det så?

Svaret ligger i historien om udviklingen af det andet af de tre nævnte diskursbegreber, det brede diskursbegreb. "Theories of discourse and language, derived from french structuralism and post-structuralism, began to filter into British social theory in the 1970s." Sådanne begreber dukkede op hos engelske marxister, Hindess og Hirst og især hos forskere fra Birmingham skolen, (Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies), Stuart Hall og Raymond Williams. Det var i en søgning efter teoretiske begreber til at studere bl.a. 'popular culture', at de franske diskursanalyser blev draget ind. Sawyer hævder, at det brede diskursbegreb "stammer" fra og udvikler sig af først og fremmest Althussers ideologibegreb over Michel Pecheux til en egentlig 'diskursteori'. Mens Althussers marxisme og kritik af PCF sikrer ham berømmelse (også gennem at blive hensynsløst kritiseret af engelske marxister) langt ud over Frankrigs grænser (den centrale artikel fra 1970 bliver oversat til dansk i 1972), er det efter Sawyers opfattelse Pecheux's formidling af forbindelsen til Lacans psykoanalytiske brug af diskursbegrebet og sprogteorien der gør den franske debat brugbar i England. Pecheux taler om "Triple Alliancen i tressernes franske tænkning mellem Althusser, Lacan og Saussure" (Sawyer, 2002: 447)

Udviklingen er meget kompleks, dvs. langt fra entydig, men et centralt træk er, at den går uden om Foucault eller har Foucault som kritiker. Den franske brede brug af diskursbegrebet, ideologiske formationer, sprogets rolle som indsmugler og formidler af det statslige hegemoni og de lingvistiske analyseteknikkers brugbarhed på kulturanalyser, (Sawyer, 2002: 444) muliggjorde eksport til engelske kulturstudier og kritiske

hvor Searle overbeviser Foucault om at 'Statements' er det samme som 'Speech acts', jf. note 3 s. 451.

marxismetradition. Sawyer hævder, at "the althussarian sense of discourse seems to have filtered into British marxisme sometime between 1975 og 1977" (Sawyer, 2002: 443), og han viser, hvorledes dette brede diskursbegreb i løbet af 80'erne blive det grundlag, hvorpå en stigende interesse for Foucaults historiske analyser bliver tolket: Birminghamskolen "blended Foucault's later theory of non-discursive practices with a theory of discourse that had originated from other french sources. Through out the 1980s, a second wave of English language theorists gradually began to attribute this hybrid concept of 'discourse' to Foucault." (Sawyer, 2002: 446) Sawyer runder denne konklusion af med en gennemgang af citater fra kendte diskursanalytiske fremstillinger angiveligt byggende på Foucault og viser, at der er tale om fejllæsninger – diskursbegrebet i de første 80 sider af Archelogy er efter Foucaults eget udsagn ikke hans men den almindelige brug af begrebet – eller citatfusk, hvor definitionen på diskursbegrebet er taget fra et sted hvor et andet begreb defineres.

Det var i høj grad sammenfaldet mellem det frembrydende brede begreb diskurs og et opslidt og træt begreb om kultur og senere også begrebet ideologi selv i den althusserske version, der muliggjorde de anglo-amerikanske diskursanalyzers sejrsgang i halvfemserne. Sawyer viser hvorledes begrebet sprog og den sproglige konstituering af individet og selvet måtte vige for diskursbegrebet:

"The term 'language' had several weaknesses that led to a preference for 'discourse'. First, ... 'Discourse' emphasized the spoken, active practice of language, whereas 'language' did not. 'Language' seemed limited to semiotic symbol systems ... whereas 'discourse' could also be used to theorize unconscious social practices. Second, the term 'language', unlike the term 'discourse' did not include the connotations of power, hegemony, ideology and conflicting interests desired by feminists, postcolonial and race theory scholars." (Sawyer, 2002, 449)

Sawyers arkæologiske analyse viser, at Foucault ikke kan knyttes til den dominerende brug af diskursbegrebet, og som Sawyer siger ville en omhyggelig definering og afgrænsning af ens brug af begrebet 'diskurs' give

megen klarhed i diskursanalyserne. Paterniteten til det brede diskursbegreb må placeres mellem den kritiske franske strukturmarixme, den psykoanalytiske og antropologiske strukturalisme og den strukturalistiske sprogteori. En generel henvisning til Foucault øger forvirringen.

Vender vi nu tilbage til kortet og læser kortets linier som konfliktlinier kan man let glemme både Angermüller og Sawyer og forfalde til den tanke, at konstruktivisme og postmoderne filosofiske positioner er luftspejlinger af trættekære akademikers misundelse over kollegers succes og greb om de unge studenter. Og Bourdieu har bortvisket enhver tvivl om, at akademiske positioner og skrivelser har et betydeligt element af magt i sig. Det gælder utvivlsomt også min kritik af diskursteoriene, ligesom min insisteren på besværlige og langvarige metodediskussioner kunne tolkes som et forsøg på at lægge gift for kollegers udbredelse af netop deres budskab. Men Bourdieu har også vist, at det videnskabelige arbejde ikke blot har en funktion at spille som en art 'kollektiv intellektuel' men også er tvunget til at følge bestemte rutiner og institutioner herunder først og fremmest hensynsløs kritik og kritik. Især af det indlysende, det mondæne og det herskende.

2. Grænser for fortolkning

Det, der kan tage sig ud som kedelige eller altfor udviklede teoretiske – ja endog filosofiske – problemer, er som nævnt efter min opfattelse livsnerven i samfundsvidenskaberne, metodediskussionen. Og for momentant at undgå at være polemisk i forhold til konkrete kolleger eller vanskeliggøre teksten med tunge henvisninger skal jeg forsøge at illustrere hvad det hele handler om med et dramatisk eksempel – taget uden for mit normale gebet.

Umberto Eco, er ud over at være romanforfatter også en berømt og indflydelsesrig sprog- og litteraturforsker. Han er i al fald en del af den sproglige vending og af den bølge af teoretikere, der grundlagde dekonstruktivismen, som for os andre dødelige er karakteriseret ved

'forfatterens død' og 'teksten er alt'. Kampens genstand var først og fremmest tekstens og dermed forfatterens historiske og sociale kontekst. En tekst var sig selv og læseren var den suveræne hersker over, hvad teksten kunne bruges til. Men Eco besluttede sig til at gå mod strømmen af postmoderne overfladiskheder. Han ønsker at sætte visse grænser for fortolkningen af tekster og giver følgende eksempel. Wordsworth, den engelske romantiske digter fra første halvdel af 1800-tallet, har i et digt 'I wander lonely as a cloud' skrevet følgende strofe

"A poet could not but be gay"

Eco hævder nu at, læseren stadig ikke har nogen forpligtelse til at forstå, hvad der skete i hovedet på Wordsworth, da han skrev digtet, men at han har pligt til at tage det leksikalske system på skrivetidspunktet i betragtning i sin fortolkning. På den tid havde ordet 'gay' ingen seksuelle konnotationer overhovedet. Man kan vælge at bruge en tekst til hvad som helst, men vil man i videnskabelig sammenhæng 'fortolke' den, må man "acceptere hans (forfatterens) kulturelle og lingvistiske baggrund", det vil sige, at "anerkende denne pointe (at 'gay' ingen seksuelle konnotationer har) er ensbetydende med at interagere med et kulturelt og socialt skatkammer" som Eco karakteristisk udtrykker det.³⁷ Det er interaktionen med eller afdækningen af dette arkiv eller skatkammer, det hele handler om.

Men ligesom teksten er læserens konstruktion, er også kilderne, eller som det er blevet sagt, de frosne diskurser, læserens eller forskerens konstruktion – hævder diskursanalytikerne. Og ganske vist vil de naturligvis ikke direkte konstruere tekster, der viser at 'gay' kunne betyde homoseksuel i 1830'ernes London – selvom anvendelsen af fiktionsgenren i historieteorien antyder at det kunne lade sig gøre - men de kan vælge at lade være med at

³⁷ Fortolkning og Overfortolkning, Systime 1995 s. 74. Forelæsninger holdt 1990.

vide det, lade være med at tage hensyn til det skatkammer eller det arkiv, som deres egne teoretikere mener de har pligt til at "interagere" med.

At skatkammeret, arkivet eller kilderne og levnene stiller begrænsninger op for den videnskabelige diskurs er helt afgørende for diskussionen om diskursanalyserne. Men Umberto Eco går videre endnu. Selvkritisk går han konstruktivismen efter i sømmene i bogen 'Kant og næbdyret – sprog og erkendelse'. Det er en kritisk konstruktivistisk læsning, der befordrer en samfundsvidenskabelig refleksion. Især forekommer hans begreb om modstandslinier i væren, dvs. at sproget møder modstand i sin konstruktion af væren, dvs. at det er ikke helt frit, hvad der kan konstrueres, at være inspirerende.

"Når man siger, at der findes modstandslinier, betyder det bare, at selvom væren forekommer som en virkning af sproget, er den det ikke i den forstand, at sproget konstruerer den helt frit. ... Selvom væren var ormstukken, ville der stadig være et stof, hvis trend og islæt, skønt svære at skelne på grund af de mange huller, der er gnavet i dem, på en eller anden stædig måde består." (Eco, 2000, 61)

Det er en konstruktion, at vi klassificerer hunde og katte i hver sin klasse eller art. Men det er ikke en konstruktion, at de er forskellige på en række punkter, f.eks. kan de ikke forplante sig sammen. Der er grænser for konstruktionen eller klassifikationen.³⁸ Som altid, når det drejer sig om Eco, er tingene sat på spidsen. Der er noget ved såvel udformningen af min krop som af skruetrækkeren – siger Eco i en berømt debat med Rorty fra 1990 – der forhindrer mig i at fortolke skruetrækkeren som det passer mig, f.eks. som ørerenser. Rorty havde hævdet, at subjektet kunne vælge fortolkningen af genstande i verden helt frit – ligesom teksten.³⁹

³⁸ Kant og næbdyret, Forum, Kbh, 2000, især afsnit 1.9-1.12 s. 49 ff. og kapitel 4 s. 225 ff.

³⁹ Kant og næbdyret op. cit. s. 56. Det faktum at Eco gentager denne lidt underlige episode her, begrundes at billedet tillægges betydning i forståelse af Ecos grænsesætning. Historien omtales første gang og mere udførligt i Fortolkning og overfortolkning op. cit. s. 157 f. i sammenhæng med diskussionen om grænserne for fortolkning.

Når et eksempel er så slående som Ecos brug af Wordsworth er det, og brugeren af det er en autoritet, der er kommet på bedre tanker, er der ikke noget at sige til at diskursanalytikere fristes til at trække på skuldrene og sige, ja det er rigtig nok, men hvem hævder andet end f.eks. at man skal tage hensyn til oplagte eller vigtige kendsgerninger. Men også den tavse akademiske kritiker af diskursanalyserne kan nu beroliget tænke, hvad sagde jeg. Og det er denne type ligegyldighed, der muliggør, at diskursanalyserne kan blive ved med at florere og den stadige flirten med radikale konstruktivistiske formuleringer kan finde sted. Lad mig derfor tage et eksempel fra en lærebog de fleste kender, Diskursteorien på arbejde. (Dyrberg et al, 2000) Det drejer sig om hvordan vi åbner skatkammeret, som vi jo godt ved, vi i almindelighed skal "interagere med", om ikke andet, så fordi Eco siger det. Og svaret fra Dyrberg, Dreyer og Torfing lyder:

"Principielt skal vi læse alle teksterne inden for diskursen for at kunne give en righoldig, tyk og detaljeret beskrivelse af den. Det betyder dog at empiridøden er nært forestående. Hvis man ikke er så heldig at have oceaner af tid, eller er forsynet med flere hårdtarbejdende assistenter, er opgaven uoverkommelig. Derfor må man vælge. Men hvordan sikrer man sig, at tekstudvalget er repræsentativt, eller i hvert fald at det er nogle vigtige tekster? Foucault havde et meget kontant svar. Han sagde, at han startede med at spørge fagbibliotekaren om, hvad der var at kigge på. Hvis dette svar ikke er helt tilfredsstillende, kan man udvælge teksterne på baggrund af centralitet. Centraliteten fastslås ud fra, hvor mange gange andre tekster refererer til en bestemt tekst. ... Så en genvej, der nærmer sig Foucaults svar, er at se på, hvad andre personer i og uden for feltet mener, er de centrale tekster."⁴⁰

I dette landskab, hvor særligt udnævnte mennesker spørger hinanden til råds og gennem mystiske øvelser skaber de tilfældige monumenter, konstruktioner og levninger bliver skatkammeret helt tilfældigt og personligt. Alle veje i landskabet er genveje og landskabets former ændrer

⁴⁰ Torben Bech Dyrberg, Allan Dreyer Hansen og Jacob Torfing, Metodiske refleksioner in: Samme (red.) Diskursteorien på arbejde op. cit. s. 325. Jeg har kommenteret dette citat før, men det er min erfaring at det er nødvendigt at citere præcist, fordi læseren eller tilhøreren ellers tror at jeg fabulerer, se Diskurs og konstruktion s. 167.

sig efter valg af synsvinkel. For dem, der ikke mener at denne rygklappende postmoderne idyl er tilfredsstillende for arbejdet inden for den videnskabelige diskurs står derimod problemet med skatkammerets indhold eller problemet med kilderne uløst tilbage.

Niels Åkerstrøm, som har skrevet den bedste danske diskursanalytiske bog og som er den eneste af de danske diskursfolk, der er genuint optaget af metodiske problemer, formulerer sig umisforståeligt om dette afgørende og centrale problem: kilden er en konstruktion som konstrueres afhængigt af 'analyseperspektivet', og der er 'ingen på forhånd givne kilder derude'.⁴¹

Man kan naturligvis vælge at blive ophidset over provokationen – det fører ikke til noget. Problemet er, at det er lykkedes diskursanalytikere at skabe det indtryk at det er en særlig radikal og poststrukturalistisk indsigt der formuleres i den første del af sætningen, Kilden er en konstruktion. Men hvad skulle kilden ellers være, hvis ikke den var en konstruktion? Ingen – heller ikke de mest traditionelle historiske kildekritikere – vil sige andet. Hele kildekritikken går netop ud på at sikre sig at dette holdes i fokus. Den anden del af sætningen, 'der findes ingen kilder derude' er en tom provokation, som Eco har taget sig af. Det afgørende spørgsmål er det, Åkerstrøm forsøger at undgå at tage stilling til ved sin radikalistiske formulering: Er forskeren forpligtet til at interagere med arkivet eller skatkammeret, underforstået at interagere i Ecosk og eftertrykkelig forstand? I givet fald betyder det en forpligtelse til at fremdrage og fremlægge kilder og tekster og data, der vedrører emnet og også fremlægge, hvad der er udeladt. Samt at lægge sig åben for korrektion og kritik af valg og viden. Åkerstrøms radikale tolkning af især Foucaults metodeovervejelser har jeg behandlet grundigt før, men han er værd at fremhæve igen, fordi hans

⁴¹ Diskursive analysestrategier, , Nyt fra samfundsvidenskaberne, Kbh. 1999 s. 184. Dyrberg m.fl. har næsten enslydende bemærkninger om tekst og monument op. cit. S. 325 f.. Åkerstrøms tekster er behandlet i Diskurs og konstruktion s. 115-138.

tekster og deres direkte og indirekte foucaultcitater fungere som reservoir for de fleste andre diskursteoretikere.

I selve begrebet skatkammer ligger også muligheden for overraskelsen, den gode og den dårlige, dvs. fremdragelsen af indhold i skatkammeret, som kommer til pas eller på tværs af forskerens fortolkning. Det afgørende er ikke muligheden for endegyldige 'bevisførelser', men der ligger i Ecos metafor en mulighed for modstand og kontrær kritik. Den videnskabelige diskurs' forpligtethed på skatkammeret forhindrer, at videnskaben mister sin kritiske potens, dvs. at muligheden af kritik kommer til at afhænge alene af forskerens subjektive vilje og fantasi. Sammensætningen af udsagnet 'principielt skal vi læse alle teksterne' og neologismen 'empiridød' viser i kort form diskursteoriens metodologiske problemer. Første led er et skjult Foucault/Åkerstrøm citat "One ought to read everything, study everything. In other words, one must have at one's disposal the general archive of a period at a given moment. And archaeology is, in a strict sense, the science of this archive" hedder det i et karakteristisk og skræmmende modsætningsfyldt Foucault udsagn (se f.eks. modsætningen mellem 'ought' og 'must'), som Åkerstrøm benytter til at støtte sin udlægning, som står i ekstrem modsætning til provokationen: der findes ingen kilder derude:

"Det handler om at konstruere arkivet som det, der i sidste ende regulerer, hvad der er blevet sagt og ikke sagt i et givet samfund ... Man må som diskursanalytiker den lange og omhyggelige vej over arkivet for overhovedet at nærme sig spørgsmålet om dannelsen af specifikke diskursformationer."⁴²

Konstruktionen sker således inden for en historisk ramme som sættes af alle eksisterende udsagn i deres "specifikke øjebliksværdi", dvs. der er som i Ecos skatkammer ikke frit valg og der eksisterer muligheder for at kritisere forskerens valg eller "afgrænsning af" det "korpus af udsagn" som han

⁴² Diskursive analysestrategier op. cit. s. 47. Foucaultcitateret er fra *The order of things*, et interview in: J. D. Faubion, *Essential Works of Foucault*, vol 2 s. 263, The new Press, New York 1998.

udnævner til eller konstruerer som diskursen. Diskursanalyserne svinger frem og tilbage omkring dette forhold til arkivet og kilden eller grænserne for fortolkningen.

Søren Barlebo Wenneberg har i en række skrifter udviklet sin 'moderate' socialkonstruktivistiske position på en måde der illustrere dette.

Videnskabsteoriens udvikling i det tyvende århundrede må læses som en "forfaldshistorie" om den grundlæggende model med videnskaben som "dommer mellem den menneskelige viden og virkeligheden". Man kan ikke længere skelne mellem menneskelig viden generelt og videnskabelig viden, "Forskerne producerer i den sidste ende viden på samme måde som alle andre ... Forskerne ligger under for alle de samme kognitive og sociale begrænsninger som alle andre." (Wenneberg, 2003: 5) Denne læsning af videnskabsteoriernes udvikling som forfald henviser underforstået til Nietzsche men fører til en bemærkelsesværdig tam og administrerbar løsning:

"Sandhed er ikke længere det fundamentale krav til videnskaben og kan ikke være det. Vi kan ikke vurdere viden og videnskab ud fra, hvorvidt viden afspejler virkeligheden. For vi har ikke adgang til virkeligheden. ... I stedet bliver videnskab en praksis, hvor målet er at producere viden, der kan anvendes. ... Videnskaben går fra at være en sandhedssøgende kustode til at være en samfundsinstitution, der skaber forandring og innovation. ... Når det er anvendelsen af viden, der bliver afgørende for vurderingen af viden, så bliver det afgørende vurderingskriterium for viden om den er tillidsvækkende. Hvis viden ikke er troværdig og vækker tillid, kan den ikke øve indflydelse i samfundet. ... Intet er så tillidsvækkende som det at være kritisk. Vi har mere tillid til viden, der er kritisk gransket ... Men afgørende er det, at viden ikke kritiseres ved at vurdere den i forhold til virkeligheden men i forhold til den eksisterende viden og nye data. Alt sammen menneskelige konstruktioner."⁴³

Alene ordet 'vi', der har tillid til kritisk forskning peger på problemerne og understreger pointen om forankringen af kritikken uden for forskerens og

⁴³ Wenneberg, Jeg forsker, ergo praktiserer jeg – om min socialkonstruktivistiske sejlads ud i videnskaben, MPP Working Paper 3/2003 s. 9, se også diskussionen af Wennebergs kritikbegreb i Diskurs og konstruktion s. 82-87.

de bevilgende myndigheders velvilje. Wenneberg gør sig til talsmand for en opgradering af metodediskussionen: "Heldigvis kan en masse af det traditionelle håndværk og de traditionelle metoderegler overvejes fra det gamle videnskabssyn til det nye." Det drejer sig om at gøre viden mere "social robust" og øge tilliden. (Wenneberg, 2003: 10)

En digtstrofe som 'A poet could not but be gay' er naturligvis en skrøbelig barriere mod tilfældighed og subjektivisme, men netop den videnskabsteoretiske – også den socialkonstruktivistiske – kritik har vist, at det ikke kan blive mere sikkert. Og i sin iver for at udmønte sin nye konstruktivistiske indsigt i praktisk forskningsrådgivning for det til enhver tid hegemoniske styre, flertalsstyre eller ej da videnskabelighed som fornuftsstyret oprør mod alle autoriteter jo er en af oplysningstidens døde fortællinger, overser Wenneberg den sikre videnskabelige viden, at Wordsworths 'gay' ikke under nogen omstændigheder, tillid eller ej, kan betyde homofil.

Den wennebergske stadig mere konsekvente konstruktivisme kombineres med en stigende uargumenteret optimisme og modsvarende bemærkelsesværdig mangel på sociologisk refleksion. Selve formen synes at blive mere poetisk og fyldt med galde forhåbninger. Det er derfor helt berettiget, når organisations- og management teoretikeren Mats Alvesson karakteriserer de tendenser i samfundsforskningen, som Wenneberg tilhører, som "romantikerne". I sin skarpe og meget indsigtfulde diskussion af metodespørgsmålene omkring det kvalitative interview som informationskilde arbejder Alvesson med tre tendenser, neopositivisterne, 'romanticism' og 'localism', hvor de to sidste repræsenterer de postmoderne strømninger, der beskrives således i deres opposition til positivisterne:

"This great faith in data and empirical inquiry as a cornerstone in knowledge development has been challenged in a multitude of intellectual streams during recent years. These range from interpretivist approaches that emphasise the centrality of preunderstandings, paradigms, and

metaphors in research work to discursivist and constructivist approaches that deny science any privileged access to the objective truth about the social world. ... Scholars argue that language constructs rather than mirrors phenomena, making representations and thus, empirical work "data" a basically problematic enterprise." (Alvesson, 2003: 13)

Poesien og den intuitive, bredt fortolkende metode på den ene side og den hånlige afvisning af enhver reference til virkeligheden derude som positivisme og empirisme bringer Nietzsche på lystavlen. Igen er Eco inspirationen. I sin undersøgelse af væren og af de mange forskellige tilgange til at fortolke verden, at bestemme hvad sandhed er, fremdrager Eco et af Nietzsches ungdomsskrifter 'Om sandhed og løgn i udenommoralsk betydning'. Nietzsches kritik af den videnskabelige erkendelse og hans alternativ den intuitive, poetiske og grunden personlige erkendelse bruges af Eco til pointeret at stille spørgsmålet,

"Når vi én gang har accepteret det princip, at man kan tale om væren på mange måder, hvad forhindrer os så i at tro, at alle synsvinkler er gode, og at væren altså ikke bare forekommer os som en virkning af sproget, men grundlæggende er - og ikke er andet end - en virkning af sproget og netop af den form for sprog, som kan tillade sig de største regelbrud, mytens eller poesiens sprog?" (Eco, 2000: 54)

Jeg vender tilbage til Ecos svar, men vil her fremdrage Nietzsches beskrivelse af sandheden og dens modsætning, fordi det forekommer mig at denne første skitse af den senere Nietzsches filosofi, som danner referencepunkt for hele den postmoderne bevægelse, i sit billedsprog danner en uimodståelig modpol til Ecos skatkammerbillede. Nietzsche beskriver sandhed som en "bevægelig hær af metaforer, metonymier, antropomorfismer, kort sagt en sum af menneskelige relationer", som først er blevet bearbejdet og brugt poetisk men som siden er stivnet i viden og såkaldt videnskab, sandheden er blevet illusioner og slidte metaforer. (Nietzsche, (1873), 1995: 103) Denne stivnede verden, hvor billeder og metaforer er "opløst" i begreber, som er ordnet i "pyramidalske" ordner og kaster, "træder nu op mod den anden anskuelige verden."

"Mens enhver anskuelsesmetafor er individuel og enestående og derfor altid kan unddrage sig al slags rubriceren, fremviser begrebernes store bygning den stive regelmæssighed, man for eksempel finder i et romersk columbarium, og ånder i al sin logik den kølige strenghed, man finder i matematikken. ... Ligesom bierne på samme tid bygger videre på cellerne og fylder cellerne med honning, arbejder videnskaben uophørligt på det store columbarium af begreber, anskuelseernes begravelsesplads, og bygger stadig nye og højere etager, afstiver, renser og fornyr de gamle celler og gør sig fremfor alt umage med at fylde det kæmpemæssigt optrådede bindingsværk og med at indordne hele den empiriske verden, det vil sige den antropomorfe verden."⁴⁴

Columbariet, den underjordiske urnegravplads, dødens sprogs relikviesamling, har måske sin absolutte filosofiske modsætning i poesiens elysiske haller. Sådan har det i al fald været sat op i hele den kritik som med udgangspunkt i bl.a. Nietzsche har angrebet oplysningsprojektets ensidige fokusering på fornuften. Men den subjektivism og relativisme som dette har ført til gør det nødvendigt at, undskyld, søge andre metaforer.⁴⁵

Skatkammeret er i den ecoske betydning og med sine konnotationer af eventyr og ældre bygningsværk en glimrende kandidat, fordi den insisterer på de rammer og "modstandslinier", grundlæggende viden og vanskeligt afviselige indsigter, som danner grundmønstret i videnskaberne bygning. Det kulturelle og lingvistiske skatkammer danner det nødvendige grundlag for den videnskabelige diskurs. Dets skattes værdi afhænger ikke af om, der er tillid til skattene. Tilliden til bestemte dele af skatkammerets skatte skifter, men videnskabens rolle, den ideelle rolle, er at bruge adgangen til skatkammeret, dvs. uddannelse, viden, erfaring, intuition, til at kritisere netop den brug af de udvalgte skatte, der er mest tillid til. Eco beskriver dette skatkammer således:

⁴⁴ Op. cit. s. 104 og 108. I det lange spring i mellem citatdelene mildnes modsætningen mellem det døde sprog og begravelsesmetaforerne på den ene side og livets, poesien sprog på den anden side ikke.

⁴⁵ Hvis læseren synes at metaforerne er lidt søgte, så tænk tilbage på diskussionen mellem Derrida og Habermas, som faktisk tager afsæt i nøjagtig denne modstilling. Habermas søger at vise, hvordan Derridas Nietzsche-inspirerede kritik af fornuften og logikken sat over for det poetiske og det retoriske danner grundlaget for Derridas afvisning af at skelne mellem 'genrer' og dermed muligheden af at analysere alt som tekst, Habermas 1987: 187-190.

"Med et socialt skatkammer mener jeg ikke kun et givet sprog som et sæt grammatiske regler, men også hele den encyklopædi, som udøvelserne af dette sprog har iværksat, nemlig de kulturelle konventioner, som dette sprog har produceret, samt hele historien af forudgående fortolkninger af mange tekster, indbefattet den tekst som læseren er i gang med at læse. ...⁴⁶

I overensstemmelse med dette modbillede afviser Eco Nietzsches tiltro til den digteriske indsigt, en art magiske idealisme, og hævder, at det hermeneutiske princip om, at der "ikke findes kendsgerninger, men kun fortolkninger" ikke betyder, at man udelukker sig selv fra at overveje "om der mon ikke skulle findes "dårlige" fortolkninger." Og ved at anvende tanken om modstandslinier i væren fortsætter han:

"For når man siger, at der ikke findes kendsgerninger, men kun fortolkninger, så betyder det ganske rigtigt, at det, der forekommer os som kendsgerninger, er virkninger af en fortolkning, men ikke at en hvilken som helst fortolkning frembringer noget, som vi i lyset af efterfølgende fortolkninger må betragte som en kendsgerning." (Eco, 2000: 54)

Allerede i forelæsningerne fra 1990 havde Eco formuleret en begyndende modstand mod de postmoderne og dekonstruktivistiske forfatters afvisning af grænserne. Han taler om den "quasi-popperske afgrænsning," som måske er "for svag som kriterium" for om en given fortolkning er god, men som er "tilstrækkelig til at erkende, at det ikke er sandt, at hvad som helst går an." Et andet sted hedder det: "Hvis der ikke kan opstilles regler til hjælp for bestemmelsen af de 'bedste' fortolkninger, så kan der i det mindste opstilles regler for bestemmelsen af hvilke fortolkninger der er 'dårlige'."⁴⁷ Men Eco ville nok ikke være Eco, hvis han ikke stillede sig tvivlende til sin egen brug af metaforer. Til spørgsmålet om der eksisterer en

⁴⁶ Eco, Fortolkning og overfortolkning op. cit. s. 73. Modstillingen mellem columbarium og skatkammer er min og ikke Ecos. Skatkammermetaforen dukker end ikke op i Kant og næbdyret.

⁴⁷ Fortolkning og overfortolkning op. cit. hhv. s. 156 og s. 58.

"hård kerne" af væren, som så at sige afviser at blive italesat på bestemte måder, så præciserer han

"Når jeg taler om en "hård sokkel", tænker jeg ikke på noget solidt og håndgribeligt, som om det drejede sig om en "kerne", som vi en dag, ved at bide i væren, kunne blotlægge. Det jeg taler om er ikke lovenes lov. Vi forsøger snarere at identificere *modstandslinier*, der måske er bevægelige og flydende, og som fremkalder en blokering af diskursen ... Den kendsgerning, at væren sætter grænser for den diskurs, ved hjælp af hvilken vi installerer os på en stabil måde inden for dens horisont, udgør ikke en negation af den hermeneutiske aktivitet, men er snarere dens betingelse. Hvis vi antog, at man kunne sige alt om væren, så ville der ikke længere være nogen mening i det eventyr, som den stadige udspørgen af den er."⁴⁸

Glemte og genstridige diskurser

Men hvis man bliver ved at spørge vil der dukke stadig nye og genstridige diskurser frem af skatkammerets dyb og man vil aldrig blive færdig. Man kunne mene, at forskeren de facto endte samme sted som de der hævder tekstens 'ubestemmelighed'. Problemet er imidlertid ikke, om man kan gardere sig mod den stadige fremdragelse af glemte, oversete eller mistolkede diskurser. Det kan man ikke – det er netop en af den permanente kritiks funktioner at sørge for en ustandselig revurdering af selv de helligste monumenter, den 'store' franske eller russiske revolution eller den 'keynesianske revolution', liberalismens og marxismens grundlag osv. . Problemet opstår hvis man forlods fraskriver dem indflydelse på den beretning, man selv har skrevet og dermed forlods reducerer kritik og ny erkendelse til korrigerende fodnoter eller endnu værre ligeværdige fortællinger.

⁴⁸ Kant og næbdyret op. cit. s. 57. Finn Frandsen har i Umberto Eco og semiotikken, Århus Universitetsforlag, 2000 s. 112 f. oversat det samme stykke og erstattet Thomas Harders brug af ordet 'samtale' med ordet 'diskurs' – samt på min forespørgsel venligt checket både den italienske, franske og engelske udgave, som er enige med ham i, at der skal stå 'diskurs'. Sidste sætning i citatet er ikke med hos Frandsen, men er taget fra Harder.

Men hvad nu hvis centrale, kendte teoretikere var påvirket af eller endog forfægtede teorielementer eller begrebsbestemmelser, som er gået i glemmebogen MEN som stavedes på samme måde som begreber med en anden og nutidig brug. Begrebet frihed er et godt eksempel, økonomi et andet og diskurs et tredje. Den undersøgte teoretiker, Hobbes, Machiavelli, Locke, Marx vil mene noget andet end de andre og måske noget andet end det vi læser ind i teksten med vores fortolkning af ordet – og vi vil ikke opdage fejllæsningen.

Quentin Skinner har overbevisende demonstreret, at der på centrale områder af forestillingen om frihed ikke bare er flere historiske baggrundsidealer, men at der i netop de europæiske statsdannelsers afgørende århundreder eksisterer to konkurrerende forestillinger den republikanske eller som han kalder den den neo-romerske, og den senere sejrende liberale, negative, frihedsbestemmelse. Den første er stort set glemt og dømt ude, men den dominerede faktisk perioden fra renæssancen til begyndelsen af 1700-tallet i europæisk statstænkning – samt naturligvis den klassiske tænkning. Den neoromerske eller republikanske frihedstænkning har som sit udgangspunkt borgeren/individet som en del af det frihedsskabende politiske samfund. Det sociale er her en uadskillelig del af individets frihed. De begrænsninger der lægges på den enkeltes handlefrihed er kun interessante som begrænsninger i det omfang, de ikke er udarbejdet og gennemført af de frie borgere selv. Den anden frihedstænkning har individet som isoleret enhed anskuet uden for samfundet, der kun opfattes som potentielt frihedskrænkende. Machiavelli og Hobbes, som ellers fremstilles som den fremadskridende politiske tankes centrale figurer, tilhører hver sin forestillingsverden og ville formentlig have haft svært ved at tale sammen, fordi deres ens ord ville betyde noget forskelligt.⁴⁹

⁴⁹ Quentin Skinner, *Liberty before liberalism*, Cambridge University Press, Cambridge 1998. Den politiske filosof Philip Pettit, som også Skinner bygger på, har givet en kort fremstilling af modsætningen mellem de to frihedstænkninger og en argumentation for den republikanske in:

Inden for den skinnerske måde at tænke begrebshistorie, intellektuel historie eller 'diskursudvikling' på bliver forståelsen af dokumentet, af konteksten og af de forsvundne elementer af fortidige diskurser afgørende. Uden indgående viden om produktionsbetingelserne, konteksten, for kilden eller dokumentet er en hvilken som helst analysetype på forhånd reduceret til en uinteressant og mekanisk ord- eller rettere bogstavregistreren. En løsrivelse af dokumentet fra konteksten frigør desuden læseren for alle de ubehagelige spørgsmål et hvilket som helst dokument stiller og overlader i stedet denne læser til den behagelige situation, hvor hun har herredømmet over dokumentet og kan behandle det efter forgodtbefindende.

Den radikale begrebs- eller idehistoriske tradition - som bl.a. også rummer diskussionen af forfatternes intentioner – rejser derimod alle den traditionelle kildekritiks diskussionsfelter. Skulle nogen være i tvivl kan de følge den enestående diskussion mellem økonomiske historikere og begrebshistorikere på den ene side og fortalere for rational choice og neoinstitutionalister på den anden side i forbindelse med etableringen af moderne politiske forhold i 1600-tallets England. Spørgsmålet lyder, om nyttemaximering eller borgerdyder, rationalitet eller økonomisk kalkulering overhovedet er sammenlignelige størrelser over tid, dvs. om de er adækvate

Republican Political Theory in: Andrew Vincent (ed.) Political theory, Tradition and diversity, Cambridge University Press, Cambridge 1997 s. 112-131, og The freedom of the city: A republican ideal in: Alan Hamlin and Philip Pettit (eds.) The good polity, Normative analysis of the state, Blackwell, London 1989, s. 141-168, omkring Hobbes og Machiavelli s. 158-164. Se Per Mouritsen for en discussion af Skinners analyse og yderligere litteratur, The liberty of the People. On the contested identity of a republican argument, Department of Political Science, University of, Århus 2003. Habermas fremstiller engageret aktualiteten i modsætningerne mellem de to politiske tankerformer som baggrund for fremlæggelsen af sin egen diskursetik, Tre normative demokratimodeller, Om begrebet deliberativ politik, in: Res Publica 1992. De mange henvisninger skal understrege at der er tale om tolkninger af tekster, som ikke ville fremgå af en kontekstfri tekstforståelse. Skatkammeret indeholder en særlig og rigtigere fortolkning af Machiavellis 'frihed' end den gængse.

beskrivelser af omdrejningspunkter i menneskelig adfærd over tid.⁵⁰ Det er let at fortrænge den slags uløste metodeproblemer og blot pålægge sig selv en omhyggelig hensyntagen til kontekst og almen kendt leksikalsk viden, når centrale begreber benyttes og "kendte" historiske facts bringes i anvendelse. Men problemet er naturligvis ikke løst med det. Spørgsmålet er hvordan det gøres. Et enkelt opslag i det i enhver henseende store værk *Geschichtliche Grundbegriffe*, der f.eks. over 117 sider redegør for de seneste 2000 års komplekse historiske udvikling af ordet og begrebet 'frihed', burde overbevise om det.⁵¹

Den ramme for tanken, som alle samfunds borgere tænker og handler indenfor, og de former tankerne overhovedet kan tage, er historisk specifikke. Disse rammer er menneskelige konstruktioner i den udstrækning, de er menneskelige tolkninger og institutionelle svar på omgivelserne. Så langt er de fleste formentlig principielt enige. Det er forbløffende, at en af de nyere akademiske moder, socialkonstruktivismen, har haft så stor gennemslagskraft, at det er lykkedes den at bilde parnasset ind at der er nogen der mener noget andet. Uenigheden opstår, når konsekvenserne af dette skal gennemtænkes og efterleves. Den historiske specificitet er nemlig ikke umiddelbart tilgængelig for os, dvs. det, som gjorde det muligt i fortiden at tale sammen, kan kun studeres systematisk med inddragelse af hele det 'arkiv' af samtidige dokumenter, der eksisterer. Derfor drejer samfundsvidenskabelige metodediskussioner sig bl.a. om at minimere risikoen for anakronistiske tilbageprojiceringer af vores forestillinger om hvilke dokumenter, begreber, symboler, der er betegnende for den historiske specifikke situation. Moses Finley og mange andre

⁵⁰ Jeg har forsøgt at referere dele af denne diskussion, hvor bl.a. Douglass North deltager og bestemt løber ind i mange historiografiske problemer in: *Public Choice – budgetmaximerende bureaukrater og andre historiske konstanter* in: *Økonomi og politik* nr. 1, 2001 s. 27-40

⁵¹ *Geschichtliche Grundbegriffe, Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* Hrsg. Von Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck, Ernst Klett Verlag, Stuttgart 1975, Bd. 2 s. 425-542.

klassiske filologer og historikere viste det for oldtiden,⁵² Quentin Skinner og adskillige diskussionsdeltagere omkring Foucaults og Habermas' historiske (diskurs) analyser, har vist det for starten på den moderne tid. Mange historisk orienterede (neo)institutionalister har arbejdet med samme problematik bl.a. med at undersøge finansvidenskabens og produktivitetstænkningens udvikling frem til de former, hvori vi nu ser dem, men som de ikke oprindeligt havde. Diskursteoriene fornægter at problemet er centralt og har derfor ikke kunne levere noget interessant bidrag til diskussionen.

Hvis man nu synes, at det historiske vingesus er blevet for højtravende og dominerende, eller skulle man være påvirket af akademiske rationaliseringsbestræbelser og ønske sig at skære al overflødig snak væk, kan man formulere sig således: Samfundsvidenskabelig metode drejer sig om at sikre forpligtetheden over for dette ecoske lingvistisk-kulturelle-sociale skatkammer. Og det egentlige problem ved socialkonstruktivistisk baserede diskursanalyser er, at de slører eller svækker eller endog direkte afviser denne forpligtethed. Midlet er en laissez faire holdning til valget af tekster eller kilder og en medfølgende nonchalance overfor eksistensen af kontrære eller komplicerende "tekster" fra skatkammeret.

⁵² Moses Finleys berømte standpunkt kan sammenfattes i, at han hævder, at neoklassikkens bibel, Marshalls bog *Principles of economics*, ikke ville kunne oversættes til græsk eller latin, fordi begrebet økonomi og de dermed forbundne begreber manglede. Både begreber og sociale relationer adskiller sig væsentligt fra oldtid til nutid, *The ancient economy*, Catto & Windus, London 1973 s. 21. f.. I en nylig udkommen bog sættes spørgsmålstegn ved korrektheden af Finleys teser om *The ancient economy*, Mogens Herman Hansen, Conclusion in: Mogens H. Hansen (ed.) *A comparative study of thirty city-state cultures*, Historisk filosofiske skrifter 21, Det kongelige danske videnskabernes selskab, København 2000 s. 597-623 her s. 614f.. Jeg er ikke overbevist og finder ikke Hansens hovedvidne neoklassikeren John Hicks overbevisende i forhold til Finley (og hans allierede Karl Polanyi, som slet ikke diskuteres af MHH). Men bogen fremhæves her som et praktisk eksempel ikke blot på enestående lærdom og kildebaseret kritisk diskussion, men også på en ikonoklastisk ildhu og teoretiseringslyst, som hele tiden er sig relateringen til det historiske materiale bevidst.

Og hvis korthed og enkelhed i formuleringen i sig selv var et mål, kunne man starte med at anlægge følgende praktiske vurderingskriterium på samfundsvidenskabelige teorier: Befordrer de eller blokerer de kritisk indsigt og refleksion. Betyder de en forskel for en systematisk og kritiserbar undersøgelse af det sociale liv. Det er klart for enhver, der gider undersøge sagen at diskursanalyserne og bredere set den sproglige vending har betydet en enorm forskel og har befordret kritisk indsigt og refleksion. Det forekommer mig lige så klart at diskursanalyserne nu blokerer og begrænser og udvikler typiske træk fra politiske og religiøse sekter. Og et af de store problemer, som understreges med den ecoske skatkammermetafor er, at diskursanalysernes slappe metodiske grundlag og det subjektivistiske teoretiske fundament fremmer tilfældighed og ligegyldighed i kildevalget.

Åkerstrøm og Torfing har tidligere været udsat for kritik for kilde håndteringen og konstruktionen (Bredsdorff, 2002 hhv. 127-38 og 160-183). Her skal fremhæves en anden forsker, der også arbejder med store tekstmængder – dansk demokratidebat igennem årtier. Ved en sådan kritik af kildevalg foreligger altid muligheden af, at kritikken blot gør opmærksom på en tilfældig blind plet eller lagune i forskerens arbejde. Det er min påstand i det følgende, at det netop er det problematiske forhold til metodeovervejelser, der skaber skævheden i valget af kilder. Og det er min erfaring at selv når skævheden kun passer altfor godt til diskursanalytikerens tese bliver påvisningen af denne hensigtsmæssige skævhed/blindhed i valget afvist med henvisning til at 'det er nu min fortælling' eller 'vinkel', hhv. at analysen kun gælder denne særlige specialdiskurs.

Eva Sørensen har i sin analyse af "Skolebestyrelser – i klemme imellem konkurrerende decentraliseringsstrategier" lavet et kildeudvalg, som på flere måder er både problematisk og karakteristisk. I afsnittet om metodiske overvejelser nævnes, at der er inddraget "en bred vifte af forskellige typer af

dokumenter". Det drejer sig om love, redegørelser, programmer, debatbøger, kronikker, avisinterviews og referater fra folketingsdebatter. "Såvel sammenfald som forskelle mellem de data, som en sådan multipel dokumentindsamlingsmetode frembringer, kan bidrage til at få et samlet billede af den diskursive fundering af beslutningen om indførelse af skolebestyrelser ... " (Sørensen, 1999: 106) Det afgørende er naturligvis at der intet står om udvælgelseskriterier, vægtninger eller repræsentativitet. Der er ingen overvejelser de forskellige stoftypers forhold til hinanden. Læseren varsles indirekte tidligt om problemernes omfang, da en gennemgang af "styringstænkningen" i tresserne og halvfjerdsene, der hævdes "indlejret i en centraliseringsdiskurs" end ikke omtaler kommunalreformen fra 1970. Der tales desuden om, at centraliseringsdiskursen etablerer en "hierarkisk relation mellem centralisering og decentralisering, hvor decentralisering er klart underordnet centralisering", og at "perioden fra 1960 og frem (er) præget af et stadigt forsøg på at reartikulere den hierarkiske relation mellem centralisering og decentralisering". Det kan kun betyde at decentraliseringsdiskursen er underordnet eller forsøges hold underordnet. Men den eneste reference der er til denne indledende påstand, viser det modsatte! Niels Åkerstrøm hævder på det pågældende sted således, at der fra 1960-1982 har været en "decentral planlægningsstrategi" eller "planlægningspolitik" - en periodeinddeling, ES af uvisse årsager yderligere senere henviser til som "nogle forvarsler til skiftet fra en centraliserings- til en decentraliseringsdiskurs".⁵³ Årsagen til denne usikkerhed er formodentlig, at ES skal bruge en "dislokation af en allerede eksisterende diskurs" og derfor har brug for at bruddet finder sted i firsernes begyndelse,

⁵³ Eva Sørensen, Skolebestyrelser – i klemme mellem konkurrerende decentraliseringsstrategier in: Dyrberg m.fl. Diskursteorien på arbejde op. cit. s. 105-130, her s. 107 og 108. Henvisningen til Åkerstrøm er til Danmark, Forvaltningspolitikens udvikling in: Lægveid og Pedersen (red.) Forvaltningspolitik i Norden Jurist- og økonomiforbundets forlag, Kbh. 1994 s. 29-63 her s. 49. Jeg hævder ikke hermed, at NÅA har ret i denne sag, men blot at han ikke kan bruges som belæg for artiklens påstand.

hvor Åkerstrøm lægger et brud med selvsamme decentraliseringsstrategi (til en polycentrisk forvaltningspolitik).

Den slags problemer kan ikke nødvendigvis lastes diskursteorien, ligesom det kan hævdes, at det næste eksempel kun rammer den enkelte kritiserede forfatter. Men mens andre teoretiske retninger ville kunne kritiseres for systematisk fejlagtige kildevalg eller udeladelse af dominerende kilder, kan dette netop ikke hævdes mod en teoriretning, der med sin charmerende nonchalance indrømmer, at "spørgsmålet om 'metode' i diskursanalyser er tricky". (Dreyer Hansen, 1999: 140) Når det er værd at citere denne korte indledende sætning er det fordi det få linier efter fastslås, at diskursteoriens bevægelse væk fra det traditionelle diskursbegreb, "knyttet til en bestemmelse af diskurs som 'alvorlige talehandlinger'" mod "det generelle felt af mening", fører til at "der ikke længere (er) nogen indsnævring i, hvad der kan tages udgangspunkt i for at studere de diskursive sekvenser der studeres." (ibid.)

Således rustet kan vi tage fat på Eva Sørensens (ES) analyse af, hvad hun kalder de fire decentraliseringsstrategier, to administrative reorganiseringstrategier og to demokratipolitiske. Opdelingen er ikke til diskussion her. Det er derimod valget af kilder. Til at belyse den ene demokratipolitiske strategi, Samfundsdemokratistrategien, anvendes næsten udelukkende og uden redegørelse for valgene og fravalgene, et debatoplæg fra Socialistisk Folkeparti. Til belysning af den ene administrative strategi, Responsiv-stat-strategien er fundet et interview med daværende finansminister Palle Simonsen og en moderniseringsredegørelse fra Finansministeriet. Også her uden argumentation for hvorfor det ene års redegørelse og ikke det næste års er valgt på trods af, at der for en umiddelbar betragtning er meget stor forskel på redegørelserne. Men det er formodentlig udmærkede og repræsentative om end uargumenterede valg. Problemet er fravalget.

Den helt dominerende borgerlige teoretiker og ideolog på området, landsdommer Hans Henrik Brydensholt er end ikke med i litteraturlisten. Jeg har andetsteds argumenteret for hans betydning og skal kun nævne, at han er en af de ledende kræfter i den konservative tænketank, der står bag finansminister Simonsen, og at han har gjort meget for at promovere den brede offentlige brug af det oprindelig retssociologiske begreb 'responsiv stat' i en dansk sammenhæng. (Bredsdorff og Dam Rasmussen, 1989). Alt dette er almen viden i tiden, dvs. en del af den både halv- og heloffentlige diskurs, og kræver i al fald en argumentation for fravalget. Men problematikken går langt dybere. Som kendetegn og væsentlige egenskaber ved disse to særligt analyserede strategier skriver ES med henvisning til interviewet med Palle Simonsen og til SF dokumentet (jeg går ud fra at referatet er korrekt; det er ikke til diskussion her):

"Responsiv-stat-strategien kæder decentralisering sammen med begreber som produktivitet, rationalisering, konkurrence, vækst, individuel frihed og selvansvar, mens samfundsdemokratistrategien knytter decentralisering sammen med livskvalitet, solidaritet, social ansvarlighed, kollektivitet, deltagelse, selvforsyning, medbestemmelse og økologisk balance. *Der er altså langt imellem de diskursive meningsuniverser, som de to strategier er en del af.*" (Sørensen, 1999:115, min kursivering NB)

Som en yderligere reference til samfundsdemokratistrategien anføres udover debatoplægget fra SF imidlertid her også en kronik af Arne Gaardmand "Selvforvaltning går ud fra at borgerne godt kan selv" fra 1988.⁵⁴ Læsningen af Brydensholts artikler fra perioden ville have vist, at også han og dermed responsiv-stat-strategien støtter sig til Arne Gaardmands tanker, konkret i bogen Plan og frihed fra foråret 1986. Det sker i en kronik, Samfundets retliggørelse, som endog senere får en kommentar af Gaardmand, hvor Brydensholt gengiver Gaardmands centrale pointe, at det er

⁵⁴ Information 20. Oktober 1988. Både Gaardmand og Brydensholt er meget aktive skribenter i perioden mellem 1985-89, og det er tydeligt at Brydensholt er mere positiv over for Gaardmand end omvendt. Derimod er det vanskeligt at se den indholdsmæssige modsætning, der berettiger en vurderingen, at der er langt mellem de 'diskursive meningsuniverser'.

"lokalsamfundet – ikke kommunen, men kvarteret – der skal satses på" og hvor Gaardmands harske kritik af centralplanlægning og fiktiv decentralisering ikke bare støttes men bekræftes i grundholdningen. Med en formulering der næsten lyder som titlen på Gaardmands senere kronik om at kunne selv hedder det: " De fleste er meget godt i stand til at indrette sig, så deres hverdag kan leves som de vil og uden at alt for megen skelen til, hvad et overordnet regelsystem prøver at tvinge igennem." ⁵⁵ I Gaardmands kommentar skinner igennem at han (naturligvis) er utryg ved den konservative politikers tilslutning, men samtidig at han anerkender de vigtige spørgsmål Brydensholt rejser om decentraliseringens konsekvenser for socialpolitik og retsstat.

Brydensholts tanker kan ikke rummes inden for den beskrivelse ES giver af Responsiv-stat-strategien, og hvad mere afgørende er: Arne Gaardmands tanker, som Brydensholt i høj grad gør til sine, kan kun vanskeligt og modsætningsfyldt gøres til en del af en Samfundsdemokratiramme, domineret af et Socialistisk Folkeparti, der som den daværende debat viser, er stærkt splittet omkring de spørgsmål, Gaardmand rejser. Bl.a. indeholder Gaardmands indlæg ofte en krads kritik af tidens og fortidens socialistiske planlæggere. Brydensholt radikaliseres i løbet af debatten og omformulerer endda den responsive-stats-strategi til en diskussion af det modsætningsfyldte ord "selvforvaltningsstaten", altså med det ord som Gaardmand bruger i sin af ES citerede artikel. ⁵⁶ Og ikke blot er Gaardmand fælles gods mellem de to strategier, men en læsning af Brydensholt ville

⁵⁵ Information 16. April 1986. Den centrale del af kronikken gentages ordret i Brydensholts indlæg i Retspolitisk status, Festskrift i anledning af Dansk retspolitisk forenings 10 års jubilæum, Jurist- og økonomforbundets forlag, Kbh. 1988 s. 54-67, især s. 55-57. Eneste forskel er, at ordet decentralisering er blev skiftet ud med selvforvaltning, en udvikling som også sker med Gaardmand i perioden. Gaardmands kommentar har en titel som kunne være Brydensholts "Lokalsamfundet som udgangspunkt for omstilling", Information 1. Juli 1986.

⁵⁶ Livsformer, retssystem, samfund og stat in: Samfundsøkonomen nr. 7 1988. I en kronik i Jyllandsposten om "selvforvaltning", hedder det direkte "Et godt eksempel på denne nye samfundsopfattelse (responsiv eller refleksiv ret) får man i den nye skolebestyrelsesordning med lokale bestyrelser ..." 29. Juli 1989

også have kompliceret skematikken i ESs opdeling i alt for let genkendelige folketingspolitiske parti- eller blokstrategier. Brydensholt skriver efter en længere gennemgang af Gaardmands bog,

"Støtte til et sådant udviklingssyn (om at satse på lokalområdet, kvarteret og ikke central statslig planlægning) finder Gaardmand mange steder i det positive spektrum. Han kan citere Kai Lemberg, forfatterne bag Oprør fra Midten, Per Stig Møller og Britta Schall Holberg ..." (Brydensholt, 1986).

Dette tværpolitiske 'spektrum' inklusive Gaardmand har sin særlige diskurs som er udgrænset og fravalgt i ESs optik på trods af, at den ved almindelig kildebehandling ville vise sig som snoet sammen med og – efter min vurdering – dominerende den politiske dagsorden på dette tidspunkt. ES forsøger at forstå de iøjnefaldende sammenfald af standpunkter mellem de to strategier ved at hævde, at det er deres fælles modvilje mod at "decentraliseringen går for vidt" og prioriteringen af det "integrative" indhold i deres respektive strategier, der har bevirket at SF og de konservative kom til at stå sammen i denne sag. Eller var centrale debattører blot enige? Eller de politiske realiteter blot sådan at kompromis'et måtte se sådan ud? Eller? (Sørensen, 1999. 124-25).

Det ecoske skatkammer, hvor Brydensholts artikler er en lige så nødvendig del af det lingvistisk-kulturelle skatkammer for firsernes decentraliseringsdebat som den etymologiske ordbogs opslag på 'gay' er det for en videnskabelig tolkning af Wordsworth, rummer en langt større rigdom for forståelsen af decentraliseringsdiskursernes udvikling i firserne end ES kan opfange med sit valg af kilder.⁵⁷ Skal man tage diskursteoretikernes metodeovervejelser på ordet, synes ES formodentlig ikke, at det er et problem. Der kan blot konstrueres en anden diskursanalyse af materialet.

⁵⁷ Den stedmoderlige behandling af de to andre decentraliseringsdiskurser, virksomheds- og markedsdemokratistrategien (dvs. Bertel Haarders, undervisningsministerens), og især

Opsummerende kan man sige: Det væsentlige metodeproblem ligger et andet sted end i modeordet konstruktivistisk: Det ligger i undersøgelsen af grænserne for konstruktionen og af de former, konstruktionen kan tage. Spørgsmålet er, hvilke elementer der skal indgå i analysen af diskursen: tekster, kronologier, institutioner (herunder fysiske), data og informationer i andre former end tekst eller om man vil, kilder. Det er spørgsmålet om udvalget og fravalget af kilder, om tekst og kontekst – og der er ikke frit valg på alle hylder og det er hverken alle kilder eller alle metoder til udvælgelse af kilder, der er lige gode. Men man kan og må altså konstruere. Faktisk er konstruktionen et afgørende kendetegn, et shiboleet, for samfundsvidenskaberne, for nu at sige det i overskriftsform. Ligesom diskussionen om grænserne for eller båndene på konstruktionen og spørgsmålet om grundlaget og formerne for konstruktioner er i centrum for metodediskussionerne.

Erkendelsens blik

Igen vil nogen måske spørge til hvem, der er uenige i dette? Vil man se den direkte modsætning til den hidtidige fremførte opfattelse af grænserne for konstruktionen og fortolkningen så lyder et bud på den således:

"Det blik, vi retter mod verden, samler under indflydelse af vores teorier, erfaringer og erkendelsesinteresser en fragmenteret og flydende verden til en fast helhed ... Erkendelsens blik er konstituerende for verden i den forstand, at den ubestemmelige eksistens først får en bestemt form, når den konstrueres i og igennem vores teoretiske eller praktiske diskurs. Det er her ontologi og epistemologi for alvor flyder sammen" (Dyrberg et al. 2000: 319)

Men inden jeg går videre er det nødvendigt at dokumentere, at jeg ikke overdriver min kritik ved at henvise til en mindre radikal men meget anvendt lærebog, en glimrende introduktion til diskursanalyserne.

markedsdemokrati-strategiens mange relationer og sproglige forbindelser til de to først behandlede 'strategier' udgør et særligt problem i artiklen, som ikke er taget op.

Hovedindtrykket af bogen fortegnes noget ved at forfatterne hovedinteresse og sympati retter sig mod Norman Faircloughs kritiske og vel at mærke ikke særlig socialkonstruktivistiske diskursanalyse.⁵⁸ Men selv med dette noget distancerede forhold til de gennemsnitlige diskursanalyser, formulerer Jørgensen og Phillips sig alligevel i deres grundlag således:

“Hvis man accepterer, at virkeligheden er socialt skabt, at sandheder er diskursivt producerede effekter ... hvad skal man da stille op med den ‘sandhed’, man som forsker-subjekt producerer? Hvordan kan man argumentere for, at ens egen repræsentation af verden er bedre end alle andre mulige repræsentationer? Det er et problem, der er indbygget i alle socialkonstruktionistiske tilgange.” (Winther Jørgensen og Philips, 1999: 32)

Svaret er naturligvis, at man ikke kan argumentere for ens egen sandheds større sandhed inden for en socialkonstruktivistisk og diskursanalytisk ramme. Det kan man kun ved at arbejde hen imod intersubjektive forskningsresultater, anerkendelse af nødvendigheden af et vist minimum af fælles grundlag i de metodiske valg, og en større opmærksomhed mod metodespørgsmål. Og netop dette forsøges i den anden ovenfor nævnte diskursanalytiske lærebog ‘Diskursteorien på arbejde’ Men, som det er tilfældet med meget andet i denne bog, viser en nærlæsning, at der er tale om praktisk-politiske snarere end metodologiske overvejelser, som diskursteoriens popularitet så at sige har påtvunget den. Målet med at skabe

”overførbar viden, dvs. viden som andre forskere inden for forskermiljøet vil tage for ‘gode varer’ ... er at sandsynliggøre, at andre forskere ville være nået frem til nogenlunde samme konklusioner, hvis de havde benyttet de samme teorier på det samme datamateriale. I den forbindelse er det en god ide at være åben om de metodiske overvejelser, der er gjort ...”(Dyrberg et al., 2000:320)

⁵⁸ Den slags påstande kræver dokumentation, jvf. Eve Chiapello og Norman Fairclough, *Understanding the new management ideology in: Discourse and society* vol 13 no 2 s. 185-208 her s. 195, men også den grundlæggende Ruth Wodak og Norman Fairclough, *Critical discourse analysis in: Teun van Dijk (ed.) Discourse and social interaction, Discourse studies* vol 2, Sage, London 1997 s. 258-285. Begge artikler eksemplariske til at vise den analytiske styrke diskursanalyserne har leveret og kan levere til samfundsvidenskaberne.

Der er en stor modsætning i dette citat mellem på den ene side den rene karikatur af den popperske eksperiment-gentagelsesproces og så den distancerende sproglige form 'det er en god ide' i forbindelse med det centrale budskab i formuleringen af, hvordan intersubjektivitet opnås. Forskere skal ikke tage noget for 'gode varer', de skal checke og kritisere de resultater og metoder, som er anvendt og som det ikke blot er en 'god ide' at vise frem.

Men mere afslørende er det måske, at gentagelseskarikaturen er så udvendig, at den også – formodentlig ubevidst - kopierer den naturvidenskabelige ideelle forskningsadfærdsmodel ukritisk over på samfundsvidenskaberne. I den kuhnske idealtypetænkning hersker der enighed om det teoretiske fundament i den normalvidenskabelige fase. Derfor giver sætningen om afprøvning af samme datamateriale med samme teorier mening. Ifølge Kuhn og enhver anden, der ikke skal benytte Kuhns paradigmebegreb til at legitimere sin løsrivelse fra metodediskussionens besværlige krav⁵⁹, fordi man hævder at tilhøre et andet paradigme end det som stiller kravene om "nogenlunde samme konklusioner", er dette netop ikke tilfældet for samfundsvidenskaberne og humaniora. Derfor er sætningen fuldstændig uden alvorlig mening ligesom besværgelserne omkring nødvendigheden af intersubjektivitet viser deres egentlige hensigt i de citerede lidt hånlige sproglige former og i de overalt i dette opsummerende metodeafsnit forekommende grundlagsudsagn om intersubjektivitetens umulighed. Der er tale om et forsøg på at skabe et indtryk af intersubjektivitet. Denne anklage skal nu eftervises.

Det hedder således: "Det faktum, at teorien producerer det analyseobjekt, som den selv skal bruge til at analysere, fritager os imidlertid ikke – som nævnt i introduktionen – for at overveje, hvordan vi i den videre forskningsproces konstruerer og bearbejder analyseobjektet." (Dyrberg et

⁵⁹ Som det her sker på siden før, op. cit. s. 319

al., 2000: 319) Det 'faktum', der refereres til er bl.a. at "ontologi og epistemologi for alvor" er flydt sammen, og at det værende konstrueres gennem erkendelsen. Denne alvorlige situation turde mildt sagt vanskeliggøre intersubjektiv videnskabelig kommunikation. Desværre får vi ikke at vide, hvorfor den ikke fritager os for overvejelserne. Der henvises blot til indledningen, hvor filosofen Quine trækkes op af hatten for en kort og understøttende bemærkning.

Slår den interesserede læser efter i denne indledning, starter det hele med den korrekte konstatering af den "centrale placering, diskursteorien er ved få" og af, at diskursteorien vinder

"større og større udbredelse, hvilket forpligter. Blandt andet er det vigtigt at vise, at diskursteorien ikke bare er en abstrakt og sofistikeret teori, men også udgør en frugtbar ramme for konkrete empiriske studier. Det er desuden vigtigt at demonstrere diskursteoriens relevans i forhold til de traditionelle kerneområder inden for samfundsforskningen." (Dyrberg et al. 2000:8)

Her er formuleret, hvad der er den egentlige drivkraft bag alle de mange bekendelser til metodeovervejelsernes nødvendighed. Teoretisk er overvejelserne meningsløse, men taktisk er de nødvendige. Der er kun relativt få empiriske studier især set i forhold til mængden af teoretiske og ind i mellem svært tilgængelige bidrag, og der er "desværre ... kun få eksempler på hvordan sådanne (empiriske) analyser kan se ud, og endnu færre eksempler på eksplicitte overvejelser om metodiske og analysestrategiske spørgsmål." (Dyrberg et al. 2000:12)

Mens man selv skal gætte sig til, hvorfor denne eksplicitte mangel er opstået, så er løsningen på problemet anderledes for hånden og det lyder klingende karakteristisk: "Konfronteret med den klare mangel på metode kan det være fristende at forsøge at trylle metodeproblemet væk. Det lader sig faktisk nemt gøre." Og trylleriet skal forestås af troldmanden Quine, der har hævdet umuligheden af at skelne mellem analytiske og syntetiske udsagn. Det hedder så tydeligt at det er værd at fremhæve:

"Da teorier ... som Quine også viser, er underdeterminerede af empirien, fordi vi næsten altid vælger at ændre teorien marginalt, når vi støder på genstridige fakta, i stedet for at forkaste den – ja, så falder hele metodespørgsmålet væk." (Dyrberg et al., 2000: 12f)

Lad os antage, at Quines kritik af distinktionen mellem de to typer udsagn og forholdet mellem sprog og virkelighed kan føre til, at så "falder hele metodespørgsmålet væk".⁶⁰ Lad os også antage, at det følgende udsagn er rigtigt, og at Quine også er enig i det: "Der er ingen kløft mellem teori og empiri, som metoden kan bygge bro over. Ej heller er der nogen teoriafprøvende konfrontation, som metoden kan etablere endegyldige regler for."⁶¹ Så er det meningsfyldt at hævde, at man har tryllet metodespørgsmålet bort. Men det er efter sådanne grundlæggende udsagn ikke meningsfyldt, men derimod igen en demonstration af den postmoderne lethed hvormed metodeproblemet beskrives, at forfatterne fortsætter: "Denne løsning på metodeproblemet er imidlertid for let." (Ibid.) Enten er udsagnet og brugen af Quines autoritet – den generelle henvisning er til *From a Logical Point of View* – ment som korrekt og ikke for letbenet. Eller også er den forkert, dvs. metodespørgsmålet falder ikke væk. Exit Quine og forfatterne.

Wittgenstein og tryllehatten

Oprindeligt ville jeg blot gå videre i diskussionen efter påvisningen af letfærdigheden i argumentationen, fordi der var meget andet afslørende materiale at tage fat på. Men i bogens slutning, Metodiske refleksioner, blev

⁶⁰ Op. cit. s. 13. Min tøven skyldes bl.a. Ian Hacking's henkastede diskussion af Quine i *The social construction of What?* op. cit, og Steve Fullers tilsvarende kritiske men også sporadiske behandling af Quine i Thomas Kuhn, *A philosophical history for our time*, Chicago, 2000. Også Eco har behandlet Quine og også han har gjort det på en særlig distanceret og ironisk måde, se selv: *Kant og næbdyret* op. cit. s. 260-268. Og ingen af de tre har set Quine udføre tryllekunsten.

⁶¹ Ibid. Bemærk den retoriske skridning fra metodeproblemet til 'metoden' og fra regler til 'endegyldige' ditto.

jeg opmærksom på, at de samme forfattere, som har skrevet indledningen, brugte tricket igen. Denne gang var det Wittgenstein, der kom op af hatten. Og kiggede man godt efter viste det sig, at hele bogen sluttes af med to rigtige helgener Sct. Kuhn og Sct. Kierkegaard, som ligeledes uden citatbelæg anvendes som magiske krykker for den mangelfulde argumentation. Det begyndte at ligne en hel markedsgøjlerforestilling. Og irritationen voksede over det billede, der blev fremmanet af diskursteoriens kritikere:

"Det er ganske enkelt ikke muligt at udvikle en standardmetode, der rummer svar på, hvordan en hvilken som helst analyse gribes an. Vi kan sagtens udvikle nogle mere systematiske metodiske overvejelser, og vi kan blive mere bevidste om, hvilke fremgangsmåder, der er anvendelige i forskellige sammenhænge. Men tættere på en endegyldig metode, kommer vi ikke. Som Wittgenstein siger, kan regler kun eksistere i deres konkrete anvendelse." (Dyrberg et al. 2000:320 f.)

Der er ingen henvisning, der muliggør check af de vise ord og dermed undersøgelse af sammenhæng – og mening.⁶² Sætningen er ved en nærmere betragtning problematisk, fordi det er helt ubestemt, hvad 'regler' og hvad 'anvendelse' er? I dagligsprogs forstand eller i W.s stærkt omdiskuterede forstand? De efterfølgende sætninger antyder, at også forfatterne er klare over problemet ved at anvende autoritets-tricket. Efter et par sætninger slutter de med at fastslå, at den "praktiske anvendelse af reglen i en konkret kontekst ikke (kan) undgå at modificere reglen". (Dyrberg et al. 2000: 321) Jeg kan ikke komme i tanke om nogen, der i dagligsprogsforstand vil være uenig om, at den daglige sociale praksis fortolker og bøjer de sociale/

⁶² Dette viser sin vigtighed her, fordi det indirekte citat ikke kan bekræftes men måske er en omskrivning af følgende "Bedeutung eines Wortes kennt man, wenn man es anzuwenden weis", for at kunne "forstå" må man kunne spille med i overensstemmelse med gældende regler, Wittgenstein, Schriften bd. 3, Frankfurt 1963 s. 237, her citeret fra Jürgen Ritsert, Gesellschaft, Einführung in den Grundbegriff der Soziologie, Campus, Frankfurt 1988, s. 76, jf. også aforisme 43 i Filosofiske undersøgelser, Rosinante, Kbh. 1994 hvor det hedder: "Et ords betydning er dets brug i sproget." Formodentlig er der således tale om en fejlcitation: Den konkrete brug giver betydningen, men brugen forudsætter at man kender reglen, som ikke sættes udelukkende af den konkrete anvendelse. Ritserts kapitel om W. er en påpegning af tvetydighederne hos W omkring dette og andre begreber, der muligvis er centrale for samfundsvidenskaberne.

samfundsmæssige regler. Men taget mere præcist så står der jo, at der eksisterer en regel som modificeres, dvs. regler eksisterer både i modificeret form og i en oprindelig (men foranderlig) form. Eller som Ritsert siger: "Sprog er i en stadig bevægelse, der dog for Wittgenstein og hans skole flyder støt nok til at man kan holde fast i billedet med et spil efter faste regler i sprogspilsmetaforen."⁶³

Men ud over disse problemer rejser sig spørgsmålet om anvendelsen af W. betyder, at forfatterne er enig med W. og hvilken W. det er, man er enig med? Hvilken af fortolkningerne af hans begreb regel støtter man sig til? Der ligger klart en mening bag at netop samfundsvidenskabsfolk fremhæver begrebet regel, som jo konstituerer den sociale verden, og min jagt på meningen bag er ikke tom jagt på citatsvindel eller forsøg på at fange travle akademikere på det forkerte ben i deres kamp mod om ikke empiridøden så fodnotedøden. Det er en jagt på selve det flydende grundlag for diskursteorien. For begrebet regel er hos W. jo kædet sammen med begrebet 'sprogspil', som igen er kædet sammen med begrebet 'livsform': "Das Wort 'Sprachspiel' soll hier hervorheben, dass das *Sprechen* der Sprache ein Teil ist einer Tätigkeit, oder einer Lebensform".⁶⁴ Dette centrale citat – et af syv mulige hvor ordet livsform optræder - skal dels vise den uomtvistelige sammenhæng mellem disse begreber, hvori også det misbrugte begreb 'regel' er en del, men også at angive muligheden for en helt anden tolkning af W., der ser sproget og sprogspillet som en del af en analyse af samfundsmæssige handlings- og livsformer. At bruge en henvisning til W. – selv om den havde været korrekt - til at vise, at der ikke findes andet end kontekst og projektafhængige samfundsvidenskabelig metoder, er ikke blot sprogspil, det er også taskenspil.

⁶³ Ritsert, Das Bellen des totes Hundes op. cit. s. 125

Naturligvis er det urimeligt at forlange løsning på sådanne centrale tolkningspørgsmål, fordi forfatterne er kommet til at nævne W.'s navn. Men at fremhæve en af efterkrigstidens mest indflydelsesrige – og vanskeligst tilgængelige – filosoffer, måske den egentlige ophavsmand til *the linguistic turn', er jo ikke er en uskyldig handling. I den postmoderne diskurs signalerer henvisningen en række fundamentale postmoderne standpunkter, og i det konkrete tilfælde skal ordet 'regel' kædes sammen med ordene 'kun' og 'konkrete tilfælde' og dermed kontingens. W. er katalysatoren, som får trylleriet til at ske. Men i skyndingen overser disse samfundsforskere, at begrebet regel ikke kan anvendes uden at begrebet norm og social forpligtelse, udstødning og integration og sociale strukturer kommer i bevægelse. Og det netop i sammenhæng med en forfatter W. som i nogen tolkninger har vist, at regelefterlevelse (einer Regel folgen) er en social foreteelse, som ikke kan gennemføres af en enkelt person, men som på en eller anden måde er konstitueret, har sammenhæng med eller har grundlag i en samfundsmæssighed, handlings-, adfærds- eller livsform.⁶⁵

Brugen af W. adskiller sig ikke fra brugen af B(ourdieu), H(abermas). og M(arx). og andre koryfæer, men det understreger at der ikke er frit valg på de akademiske hylder, hverken i form af almindeligt citattyveri eller i forhold til den internationale debat. Skatkammeret indeholder skatte, der hænger sammen og som ikke kan løsgøres fra hinanden uden, at det i det mindste præciseres under hvilke forudsætninger og begrundelser det sker. Nicholas Gier har for 20 år siden forsøgt at bestemme de 7 gange (syv i alt),

⁶⁴ Philosophische Untersuchungen, Frankfurt 1967 aforisme nr. 23, her citeret efter Ritsert, Gesellschaft op. cit. s. 76. Se Filosofiske Undersøgelser, Rosinante, Kbh. 1994 nr. 23 "Ordet *sprogspil* skal her fremhæve at det at *tale* et sprog er en del af en aktivitet eller livsform"

⁶⁵ Det mange usikkerheder skal forsøge at gengive den situation en W. læser står i ved tolkningen af de modsigelsesfulde ofte kryptiske formuleringer, se Jürgen Ritsert, Das Bellen des totes Hundes op. cit. kapitel 5 Das Wittgenstein-problem in der Soziologie s. 124, hvor der udfoldes en meget kompleks og inspirerende analyse af de samfundsvidenskabelige tilknytningspunkter til begreberne sprogspil og livsform. Jeg har anvendt W. for Wittgenstein for at antyde både Dyrbergs m.fl.s og mit eget noget lemfældige forhold til W., og det er i den sammenhæng vigtigt at huske, at jeg ikke frivilligt har indladt mig på denne kritik af udnyttelsen af det udbredte ukendskab til W. til akademisk trylleri.

W. benytter termen 'livsform', og mange andre har diskuteret og lavet teorier herud fra.⁶⁶

Jeg skal nu vende tilbage til den undersøgelse af forfatterens brug af Quine, som hele denne Wittgenstein-exkurs provokerede til. Et opslag i det berømte kapitel i Quines bog *From a Logical Point of View*, *Two dogmas of empiricism*, som der formodentlig tænkes på med henvisningen, og en overfladisk undersøgelse af, hvad hans udgave af den anglosaxiske analytiske sprogteori omfatter, var nok til at vise, at det som i tilfældet med Wittgenstein ville være at deltage i det akademiske livs skyggesider at sidde den terroristiske (dvs. tavshedsfremkaldende) brug af akademiske ikoner, der her er tale om, overhørig.

Kort kan det siges, at Quine ikke tryller metodedologiske problemer væk. For det første: Et kort opslag i *Philosophers Index* eller andre bibliografiske og leksikalske hjælpemidler for den akademiske orienteringsevne, vil vise, at der er masse af metodologiske diskussioner og problemer hos Quine. For det andet: Selv en lægmandslæsning, dvs. en læsning som må være blind for mange dobbeltbetydninger og underforståede polemikker og henvisninger i tekst og kontekst, vil kunne se, at *Two Dogmas of Empiricism* vrimler med sådanne metodespørgsmål, som teksten angiveligt skulle dømme væk. Netop på grund af lægmandsudgangspunktet er det nødvendigt at gå ned i teksten for at kunne få et indtryk af, hvor groft misbrug af Quines akademiske autoritet, der er tale om i forbindelse med

⁶⁶ Wittgenstein and Forms of Life, in: *Philosophy of the social Sciences* vol 19 1980 s. 241-258. Ritsert henviser i begge de citerede værker til Nicholas Giers artikel, hvor der fremlægges fire forskellige fortolkninger af lebensforms-begrebet, men hvor det også understreges at det ikke har stoppet en meget omfattende international samfundsvidenskabelig diskussion. Gier berører ikke det her stillede spørgsmål. Det er bemærkelsesværdigt, at end ikke Gier beskæftiger sig med problemet, om ikke antallet af gange – sammenholdt med antallet af mulige gange, dvs. hver gang regel og sprogspil blev nævnt – gør det til en umulighed uden særlig argumentation (som både Ritsert og Gier giver) blot at henvise til, at W. giver et anknætningspunkt for en samfundsvidenskabelig teori med brugen af ordet – ja netop ordet og ikke begrebet – livsform, eller regel eller sprogspil.

bortdømmningen af metodespørgsmålet. I sammenfatningen af argumentationen hedder det i Two dogmas:

"Totaliteten af vores såkaldte viden (knowledge) eller tro (beliefs), fra de mest tilfældige sager i (casual matters of) geografien og historien til de mest dybtgående (profoundest) love for atomfysikken eller endog for den rene matematik og logik, er et menneskeskabt bygningsværk (fabric), som kun støder imod (impinge on) erfaringen (experience) langs sine kanter (along the edges). Eller, for at skifte billede, den samlede naturvidenskab (science) er som et kraftfelt (field of force), hvis grænsetilstande (boundary conditions) er erfaring. En konflikt med erfaringen ved grænsen/periferien (periphery) foranlediger (occasions) omstillinger (readjustments) i det indre af feltet. Sandhedsværdier (truth values) må omfordeles (redistribute) mellem nogle af vores standpunkter. Revurdering (reevaluation) af nogen standpunkter (statements) fører til revurdering af andre ... Men det samlede felt er så underdetermineret af sine grænsetilstande, erfaringen, at der er meget spillerum for valg (latitude of choice) mellem hvilke standpunkter (statements) der skal genovervejes (reevaluate) i lyset af hvilken enkelt kontrær, modsatrettet (any single contrary experience) erfaring. Ingen særlig erfaring er forbundet (linked) med noget særligt standpunkt/mening (statement) i det indre af feltet, undtagen indirekte gennem overvejelser over ligevægten/balancen (considerations of equilibrium) som påvirker feltet som et hele.

Hvis dette synspunkt (view) er korrekt, er det vildledende at tale om det empiriske indhold (empirical content) af et enkelt standpunkt /sætning (statement) – især hvis det er en sætning (statement) som er fjernt fra (at all remote from) feltets erfaringsmæssige ydergrænse (experiential periphery). ...

For at gøre det mere levende har jeg talt om forskellige afstande fra en sensorisk (sensory) periferi. Lad mig nu prøve at klarificere denne forestilling (notion) uden metaforen. Visse standpunkter/sætninger (statements), synes, skønt de er om fysiske objekter og ikke om sanseerfaring (sense experience), at være besynderligt beslægtede (peculiarly germane) med sanseerfaring – og det på en særlig måde (in a selective way): Nogle sætninger er beslægtede til nogle erfaringer (experiences) og andre til andre. Sådanne standpunkter, særligt (especially) beslægtede med særlige/specielle (particular) erfaringer ser jeg for mig (I picture) nær ved grænsen. Men i denne egenskab af 'beslægtethed' forestiller (I envisage) jeg mig ikke mere end en løs forbindelse (loose association) som afspejler (reflecting) den relative sandsynlighed (likelihood), i praksis, af at vi vælger det ene standpunkt frem for det andet til revision i tilfælde af genstridige erfaringer." (Quine (1953) 1961:42-43)

Denne berømte beskrivelse kan man diskutere længe.⁶⁷ Og der er med fremlæggelsen her ikke taget stilling til det meningsfulde i overhovedet – set fra en samfundsvidenskabelig synsvinkel – at henvise til Quine. Nogle dele af hans argumentation forekommer ret særegne – fysiske objekter hævdes således kun at være, epistemologisk set, gradforskellige fra homeriske guder og kentauere. Quine selv har valgt at tro på naturvidenskaben og de fysiske objekter og ikke på guderne: "But in point of epistemological footing the physical objects and the gods differ only in degree and not in kind. Both sorts of entities enter our conception only as cultural posits."⁶⁸

Men ingen kan være i tvivl om ved selve læsningen af det lange citat, at sanseerfarens afgrænsning som delfeltets eller netværkets grænseegne, eller at relationerne mellem disse erfaringer og de standpunkter eller sætninger, der på en eller anden måde er beslægtede med dem og samtidig i en løs kobling angiver en sandsynlighed for et valg – at alt dette må give anledning til refleksion over metoder til at bestemme disse sammenhænge. Det forekommer ikke meningsfyldt at citatet skulle kunne lukke af for

⁶⁷ Artiklen er ikke blot berømt blandt fagfolk, den er også en hyppig reference til støtte for de mest forskelligartede standpunkter. Det forekommer mig imidlertid, at den ofte dukker op i diskursanalytiske eller postmoderne skrifter, således aktuelt i Bevir, Rhodes, Weller, *Traditions of governance: Interpreting the changing role of the public sector in: Public administration* no 1 2003 s. 1-17 her s. 4 "As early as the 1950s, philosophers forcefully criticized positivism but political scientists often fail to take seriously the consequences of rejecting a positivist notion of pure experience (see, for example, Quine 1961, pp. 20-46)..."

⁶⁸ From a Logical Point of View op. cit. s. 44. Heller ikke dette endnu mere radikale standpunkt lukker af for metodespørgsmål. Er det f.eks. forskelligt fra samfund til samfund hvilken grad af forskel der er mellem guder og andre som kulturelle påstande? Hacking gør flere steder opmærksom på, at Quine er logiker og bevidst vælger analyse af historiske og samfundsmæssige forhold fra til fordel for fantasifulde riger befolket med kaniner og opfundne vilde, *The Social Construction of What?* op. cit. f.eks. s. 45 og 73. En stor del af hans arbejde drejer sig om oversættelse – at anvende hans udsagn umiddelbart og i småbidder til at argumentere for metodologiske problemer inden for andre riger end hans – logik og naturvidenskabelig erkendelsesteori – er at negligere hans arbejde. Min førnævnte tøven overfor Quines berømte udsagn er blevet yderligere bekræftet ved læsningen af Hilary Putnams kritiske essays om Quines udsagn *Two dogmas revisited* og *There is at least one a priori truth in:* H. Putnam, *Realism and reason*, Cambridge University Press, Cambridge 1983 s. 87-114, som begge nok måtte inddrages ifald man tog sin kategoriske brug af Quine alvorligt.

metodespørgsmålet. Og er man ikke overbevist eller forekommer Quines riger lidt særegne – hvad der er mægtig god grund til – kan man søge hjælp f.eks. i Sandra Hardings samleværk *Can Theories Be Refuted?*, som diskuterer Quines 'forestillinger'⁶⁹ og som er én lang dementi af påstanden om at metodespørgsmålet er væk.

Eller man kan også blot slå op i den – også på nettet - tilgængelige Encyclopedia of Philosophy. Her vil den lange artikel om Quine gang på gang understrege de metodologiske problemstillinger som Quine eller andre tackler. Beskrivelsen af et af hans værker *The web of Belief* fra 1979 – som jeg ikke har læst – lyder "An introduction to the scientific method from a quinian perspective, " og i beskrivelsen af grundlaget, kriterierne, for at vælge netop mellem hvilke teorier eller belief systems eller system af hypoteser frem for andre, der skal revideres eller delvis ændres, hedder det – helt i overensstemmelse med den ovenfor citerede tekst: "Disse kriterier inkluderer forklaringskraft, enkelhed eller sparsommelighed (med forbruget af forklaringer) konservatisme (man ved hvad man har og vælger helst ikke nyt), beskedenhed (modesty) og præcision." (Routledge Encyclopedia of Philosophy, 1998, 6)

For at fastholde præcisionen: Jeg hævder naturligvis ikke, at jeg har forstået hverken hele Quines tekst eller hele Hardings bog eller hele artiklen i leksikon'et. Jeg hævder, at de dele af de nævnte tekster der forholder sig til den påstand Dyrberg med flere bruger til at legitimere deres postmoderne metodediskussion, siger det modsatte af, hvad de hævder.⁷⁰

⁶⁹ D. Reidel Publishing Company, Boston, 1976. Undertitlen *Essays on the Duhem-Quine thesis* og antologiens deltagere bl.a. Popper, Quine, Kuhn, Laudan, Mary Hesse, Lakatos, Feyerabend angiver tema og rækkevidde.

⁷⁰ Et enkelt opslag i *Vor tids filosofi*, Videnskab og sprog, Politikens forlag, Kbh. 1982 s. 286 under Quine ville måske have forhindret påstanden om metodespørgsmålets forsvinden. Her henvises efter et langt citat fra Quine (delvist identisk med mit) direkte til Poppers diskussion

Metodespørgsmålet er ikke bare ikke væk, dets eksistens er blevet pointeret, fordi de metodeovervejelser og filosofiske standpunkter Quine og Putnam og forfatterne i Hardings bog beskæftiger sig med, først og fremmest handler om naturvidenskaberne og de dertil knyttede (natur)videnskabeligt filosofiske overvejelser. Når det drejer sig om samfundsvidenskaberne er tingene langt mere komplicerede, og metodespørgsmålet er med introduktionen af konstruktivistiske og sprogfilosofiske tanker blevet alfa og omega for en meningsfuld udveksling af standpunkter forskerne imellem.

Om at omgå og omgås metodeproblemet

Men lad mig vende tilbage til påstanden om, at metodespørgsmålet opløstes, en påstand hvis ultimative karakter straks efter blev dementeret med udsagnet om, "at denne løsning på metodeproblemet imidlertid (er) for let. Der er fortsat brug for at vurdere teories evne til på en overbevisende måde at fortælle noget nyt og spændende." (Dyrberg et al.2000: 13) Da trylleriet bliver kasseret som middel, forsøges en række nærmest normative næsten moralske påstande som kun ses begrundet i det ovennævnte strategiske mål om udbredelse af diskursteorien. Det nævnes således flere gange at der fortsat eller stadig "er brug for" metodeovervejelser, og det slås fast som om det også var begrundet: "Kravene om systematik i forskningen, og om at give andre mulighed for at kigge én efter i kortene gælder stadig." Både denne og de forudgående sætninger modsiger som nævnt, hvad der netop er blevet sagt om Quines indsigter. Ingen steder forklares det hvorfor det pludselig er blevet meningsfyldt at kigge hinanden i kortene eller arbejde systematisk, når fælles metoderegler ikke findes. Men måske afslører forfatterne selv ved en fortalelse, hvad det hele egentlig drejer sig om, for dernæst hedder det:

med de logiske positiver, som også Quine "stammer" fra og diskuterer med om, ja netop "metodologiske regler".

"Det næste forsøg på at omgå problemet er, at vi metodemæssigt (pace Quine) er bricoleuers. Det er rigtigt, at man bør afstå fra at udvikle en standardmetode, der kan anvendes til alle analytiske formål ... vi skal opfatte metode som en værktøjskasse, som vi kan rode rundt i og finde nogle instrumenter, der passer til lejligheden. Men vi slipper ikke for at gøre rede for de metodiske greb, vi bruger, når vi laver empiriske diskursanalyser." (Ibid.)

Man bemærker igen den sproglige skridningen fra metodeproblem til en altomfattende 'standardmetode'; men det afgørende er naturligvis ordet *omgå*: Hele trylleriet er et forsøg på at optræde som illusionist - for "vi slipper ikke for at overveje og gøre rede for" - med det formål at krybe udenom metodeproblemet uden, at de forskerkollektiver, man gerne vil gøre indtryk på, opdager det. Venligt tolket er det, der argumenteres for en forhandlet eller våbenstilstandsagtig intersubjektivitet. Diskursteorien er blevet magtfuld og vil have plads. Til gengæld skal den proforma anerkende visse formelle akademiske spilleregler. Alt sammen under forudsætning af den kendte regel fra det akademiske livs skyggeside om i praksis at lade hinanden være i fred.

Men metodespørgsmålet drejer sig netop ikke om forhandlet intersubjektivitet: Kun hensynsløs kritik og villighed til at gennemføre afslørende (og konstruktiv, selvfølgelig) diskussion og fingerpegende debunking (rive glorien af), for nu at bruge et af socialkonstruktivismens yndlingsbegreber, fører udover universitetsverdenens de facto broderskab. Nogle forsøger at løse problemerne om kildens status eller om fastsættelsen af grænserne for konstruktionen ved at tvinge hele forskerkollektivet ind i konsensus- og tillidsskabende procedurer – fred være med Bourdieus kradse indsigter og hans Homo Academicus, som er mindst én modebølge siden. Det gør som nævnt ovenfor bl.a. Søren Wenneberg i sin bog om

Socialkonstruktivismen, men som vist her og i Diskurs og konstruktion støder også disse procedurer på grænser for konstruktionen⁷¹.

Keynesianismen var ikke den grundlæggende tankefigur i socialdemokratiets top og i partiets efterkrigsprogram Fremtidens Danmark i 1945; Fordismen var ikke den økonomiske grundtankefigur i 1955 og medarbejderbegrebet blev ikke først introduceret i centraladministrationen i 1950'erne osv., opremsningen kunne fortsætte. Standpunkterne er simpelthen forkerte. Der er ikke alene ikke kildebelæg for dem. Der er heller ikke nogen rimelig argumentation – kun ønsketænkning eller luftige konstruktioner. Den keynesianisme som kommer til at dominere i Danmark i slutningen af halvtredserne er en anden end Keynes' og end efterkrigstidens keynesianisme og den fordisme som herskende i USA og England blev forandret ved sin ankomst til Europa i halvtredserne, så det er rimeligt at diskutere om det overhovedet er fordisme osv.⁷²

Diskursanalysen fordrer i modsætning til mange andre analysestrategier ofte historisk analyse eller udredning af historisk dannede mønstre, fordi den er baseret på og spiller med et dynamisk/historisk begreb sproget (studiet af italesættelsesprocessen hed det en overgang), og fordi der eksisterer parallelle diskurser, der betjener sig af samme sprog, hvorved gensidige eller reflexive konnotationer og relationer til andre diskurser bliver en del af sproget, som ikke kan skæres bort eller behændigt skubbes

⁷¹ Se den udfoldede diskussion af kritikkens organisering i Diskurs og konstruktion op. cit. s. 82 ff.

⁷² Dette eksempel, der her formodentlig dukker op som trolde af en æske for den uforberedte læser, er emnet for kapitel 4 i Diskurs og konstruktion, hvor Jacob Torfings diskursteoretiske mishandling af keynesianismen og velfærdsstaten tages under behandling som eksempel på den vilkårlighed i kildebehandling og –forståelse, som følger af diskursteoriens metodiske slaphed. De økonomiske og teoretiske problemstillinger er emnet for en selvstændig behandling i min Fremtidens Danmark, socialdemokraterne og keynesianismen, 2. Udvidede udgave, Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 35 2000, hvor desuden en række historikeres fortolkning af keynesianismen behandles. Tilgængelig på Roskilde Universitetsbiblioteks hjemmeside/publikationer.

tilside. Der er bestemte grænser for, hvad man i en videnskabelig sammenhæng – inden for denne begrænsede diskurs – kan hævde om Machiavelli.

Uanset hvad Foucault har skrevet om metode og valg af blikke, har han i praksis vist, at han kender og til en vis grad anerkender grænserne. Der er bestemte fakta som enten skal med eller kritiseres, men som ikke kan fravælges eller forties. F.eks. at Machiavelli skriver inden for eller ind i en eksisterende tradition af fyrsterådgivning, at Guillaume de La Perrière (Foucaults eksempel) skriver ind i en anti-machiavelli diskurs, begge med bestemte sproglige og indholdsmæssige forholdsvis faste figurer, bestemte tryk og udeladelser, ironier og konnotationer, tabuer og fløvsere, citater og underforståede referencer.⁷³ Nogle dele af dette skatkammer er til vurdering og fri konstruktion – produktive fantasier eller forsøg med nye vinkler men andre er ikke: Fyrsten kunne ikke være skrevet af Cicero eller Stuart Mill.

Skatkammeret eller arkivet eksisterer uden for læsningen af teksten og på trods af om teksten og læseren er opmærksom på det. Det er det, der både besværliggør og muliggør videnskabelig og rationel samtale og forskning. 'A poet could not but be gay' har seksuelle konnotationer i 1800-tallets England – påstanden er lige så korrekt som en påstand om, at hunde og katte kan parre sig med hinanden. Den postmoderne lethedsfilosofi⁷⁴ om,

⁷³ Se diskussion og referencer i min Institutionel historieteori og diskursanalyse in: Bredsdorff, Om studiet af forvaltningen Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 27 1998 s. 61f.. Tilgængelig på Roskilde Universitetsbiblioteks hjemmeside/publikationer. Denne insisteren på Machiavelli er inspireret af Quentin Skinners metodeovervejelser, som indimellem sker i direkte opposition til postmodernistiske forfattere f.eks. Derrida, se f.eks. *Motives, intentions and interpretation in: Visions of politics, vol I Regarding Method*, Cambridge University Press, Cambridge 2002 s. 90-102.

⁷⁴ Enhver kan selv finde eksempler, der retfærdiggør denne nedsættende karakteristik af akademisk cafepassiar. Derfor skal kun nævnes som en igangsætter et af de seneste eksempler: Hans Hauge, Alt er fortolkning, Informations kronik 9.-10 nov. 2002. Hauge, som er lektor i litteraturvidenskab, gentager de fleste af de diskursteoretiske fløvsere og forsøger at legitimere sin grænseløse uvidenhed med filosofiske attituder efter den ovenfor anførte model: "Nu er det slut, ikke blot med at skelne mellem en tekst, som er originalen, og den senere fortolkning, som er skyld i fejlene. Nu hedder det med Nietzsche: Alt er fortolkning. Også videnskaben. Der

at der ikke eksisterer noget uden for teksten og, at læseren er herre over tekstens tolkning, bør udsættes for hensynsløs samfundsvidenskabelig kritik. De postmoderne filosoffer med Derrida i spidsen udøver en tavs og ofte usynlig magt over den akademiske verden og deres begreber har for længst opbrugt et eventuelt produktivt og provokerende potentiale og lammer den kritiske debat, fordi begreberne er udmålt i elastik og aldrig lige betyder det, de betød i går, eller det kritikerne har fokuseret på eller blot, men er totalt svøbt i tåger og manerer eller manglende forskningsmæssig afklaring – som Foucaults diskursbegreb.

Det sker ofte ved fremlæggelsen af diskurskritikken, at jeg bebrejdes den omstændelige gennemgang af de akademiske, metodiske, teoretiske og moralske problemer, som udspringer af f.eks. de ovenfor nævnte to små sjuskede citater. Eksempelrigdommen slår over i overkill. Men det har været og er nødvendigt at gennemføre kritikken i den mindste detalje, fordi den postmoderne akademiske trend bliver ødelæggende for det videnskabelige arbejdes mulighed ved at forholde sig uendeligt let(færdigt) overfor metodespørgsmål og overfor nødvendigheden og værdien af at kommunikere med andre standpunkter. Inden for den analytiske sprogfilosofi, som de to eksempler (Quine og W.) omhandler, hvor regler og sproganvendelse og metodediskussion er centrale, holdes uenighederne, som f.eks. de nævnte mellem Putnam og Quine på det næsten uforståeligt antydningssvage og ”kammeratlige”. Men der er et fremragende eksempel på, hvordan det kan gøres i lingvistik og sprogfilosofien John Searles skarpe opgør med Derrida og hans postmoderne sprogfilosofiske lethed. ⁷⁵ Og

findes ingen facts. Før kunne man skelne mellem videnskab, som det at finde sandheden, og kunst og religion, som det at opfinde sandheder. Den går ikke længere. Evolutionsteoriens tilhængere er i samme situation som kreationisterne. De kan ikke legitimere teorien ved at sige, at den er videnskab, dvs. ved at henvise til en myte.”

⁷⁵ Literary Theory and its Discontents in: New literary history, 1994, vol 25 s. 637-667. Der er tale om en opsummering af Searles positioner omkring sprog- og litteraturvidenskab herunder af debatten med Derrida i 1977. Se note 16 for en anden vurdering af denne debat, som har fået kultstatus. Man bør unde sig at læse Derridas svar i Glyph 1977, nu udgivet i Jacques Derrida,

alligevel kommer den postmoderne akademismes ødelæggende kraft måske bedst til udtryk i den venligtsindede Ecos beskrivelse af situationen:

"...når jeg modtager et brev fra en ven, er jeg interesseret i at finde ud af, hvad skribenten ønskede at sige. I den forstand føler jeg mig ganske groggy, når jeg læser den *jeu de massacre*, som Derrida udfører mod en tekst af John Searle. Eller rettere, jeg opfatter det kun som en brilliant øvelse i filosofiske paradokser, idet jeg mindes om, at da Zenon skulle demonstrere bevægelsens umulighed, var han ikke desto mindre klar over, at for at gøre det måtte han i det mindste bevæge både sin tunge og sine læber." (Eco, 1992: 73)

Der er ikke langt fra dette billede af Derridas brillante ekvilibrisme og filosofiske prætentioner til det forbløffende sammenfald mellem Searles og Per Åge Brandts kritik af Derrida netop for uvidenhed og filosofisk tågesnak. Brandt, hvis autoritet på dette område muliggør min kritik på baggrund af en læsning af blot én Derrida-tekst (anførte *The Force of Law*) udvider kritikken til en total afvisning af Derrida for nominalistisk sværmeri og en polemisk retorik, der vender sig mod erkendende rationalitet, som ender med tågede men pompøse afvisninger af den verdslige og vestlige tanke som sådan. Det er værd at citere Brandt udførligt, fordi referatet både i sprogtonen og indholdet gengiver Derridas retsfilosofiske bidrag præcist. Og fordi det forklarer – selvom det måske ikke retfærdiggør – min grove sprogbrug om lethedsfilosofferne:

"Vestligheden, det vil sige verdsligheden, beror på det, at døden gøres til den ikke-religiøse legalitets udtryksmiddel. Selv når loven ikke dræber, idet den da i stedet "tilgiver" den ansvarlige forbryder, gør den det alligevel potentielt – den kunne have gjort det, for det er stadig dens ansvar at gøre det eller ikke gøre det. Lovens verdslige regimer, herunder principperne for demokratisk statsførelse, for menneskerettigheder osv. beror på dødsstraffen. Religionen har på en måde svigtet sig selv og menneskene ved

Limited Inc. North Western University Press, Evanston, (1988) 2000. Searle (1994: 665) henleder opmærksomheden på s. 136, hvor Derrida karakteristisk trækker sine provokationer iland og ender i de rene banaliteter: "The phrase which for some has become a sort of slogan, in general so badly understood, of deconstruction ("there is nothing outside the text" (il n'y a pas de hors-texte)), means nothing else: there is nothing outside context". De fleste konstruktivister har forsøgt sig med kommentarer til provokationen. Jeg har endnu ikke set nogen kommentere banaliteten.

at trække sig tilbage fra statsførelsen ... Fundamentalisterne kunne ikke ønske sig en herligere "filosof"" ⁷⁶

Det er på tide, at kampen for Ecos Skatkammer og Foucaults Arkiv kommer op i omdrejninger.

En nødvendig ekskurs om kønnet og diskursanalysen

En af måderne hvorpå temposkiftet i den nødvendige kritik kan ske, er at vende blikket væk fra de samfundsvidenskabelige diskursanalyser over til bevægelsens formodentlige politiske og energimæssige tyngdepunkt, den kønspolitiske diskursanalyse. I en omfattende kommentar til en kritisk artikel rettet mod diskursanalyser og konstruktivisme giver Dorte Marie Søndergaard en på mange måder bemærkelsesværdig fremstilling af grundlaget for en socialkonstruktivistisk forskning.⁷⁷ Den ubestemte form skyldes, at hun selv præciserer bredden i den konstruktionistiske bevægelse fra Ian Parker over Gerken og Wetherell til Fairclough. Selvom hun endog udtrykker usikkerhed på, om hendes egen position kan kaldes social konstruktionistisk. "Det er nok vanskeligt at foretage en endelig afgrænsning (med Kerne og periferi) af kategorien socialkonstruktionistER."⁷⁸, føler hun sig til kaldet til at give en meget klar fremstilling af dét socialkonstruktivistiske forskningsprogram. Hun præsenterer herunder en

⁷⁶ Per Åge Brandt, Det menneskeligt virkelige, Rævens sorte bibliotek 2002 s. 236. For at fastholde den lærerige konfrontation mellem filosoffer, se hertil Habermas' fremragende korte karakteristik af forholdet mellem religion, statsstyrelse og fundamentalisme, Tro og viden in: Den menneskelige naturs fremtid, Hans Reitzels forlag, Kbh. 2002 s. 172-195. især s. 172-183.

⁷⁷ Sandheden er en alvorlig og magtfuld konstruktion, Norsk Medietidsskrift 2/2000. Min version er hentet fra nettet og desværre uden sidetal. Artiklen er en kommentar til en artikel af Søren Kjølrup i samme nummer, Er sandheden blot en social konstruktion? En omarbejdet og efter min opfattelse endnu bedre version af artiklen er bragt i det norske Sosiologi i dag vol 31 nr. 2 2001 med titlen Den ubegrundede skepsis, se diskussionen af den i Diskurs og Konstruktion op. cit. s. 55 ff.

⁷⁸ Ibid, note 1. Lidt senere - efter at hun som nævnt har vist bredden - hedder det "At jeg selv skulle være social konstruktionist er også en noget tvivlsom sag. Kjølrup skriver, at min bog (Tegnet på kroppen, 1996) præsenteres som social konstruktionistisk, men det er nu ikke tilfældet ..."

meget markant afgrænsning fra to af den social konstruktionistiske og konstruktivistiske bevægelses kerneforfattere Vivian Burr og Kenneth Gerken, som kaldes "konstruktionismens læse-let-bøger".⁷⁹ Der er altså alligevel noget, der kan kaldes kernen eller de akademisk relevante dele af den konstruktivistiske bevægelse og hertil hører ikke dens mest profilerede og populære forfattere. Det gør det lidt svært for kritikere at komme igennem, men DMS leverer heldigvis selv en fremstilling, der nok er værd at forholde sig til, især da kritik af den må formodes at ramme i centrum af problemerne.

Jeg går ud fra, at Kjørup selv tager sig af den filosofiske kritik. Det der bringer mig til at drage denne akademisk set sprængfarlige blanding af konstruktivistisk og feministisk grundlagsdebat ind i min samfundsvidenskabelige kritik af konstruktivismen var oprindeligt noget helt andet. Kjørup slutter sin kritik med et usædvanligt skarpt angreb på konstruktivismen og nok også den poststrukturalistiske forskning i almindelighed. Relativismen og afvisningen af sandhedsbegrebet eller dets erstatning med lokale sandheder fører både teoretisk og i praksis til, at dørene åbnes for Holocaust-benægtelse (Kjørups eksempel) men også for indifferens i risiko- og miljødebat.

Postmoderne forfattere er formodentlig trætte af at blive sammenlignet med Holocaustbenægtelse, så for min skyld kan vi tage de mere end 6000 kroppe med skudhuller i omegnen af Srebrenica. Det er de postmoderne

⁷⁹ Bøgerne er hhv. *Introduction to Social Constructionism*, 1995 og *The Saturated Self*, 1991, Ibid note 3, hvor det tilføjes om Gergens bog: at den har "en folkeligt appellerende form (underholdende og provokerende) for netop at nå et bredere publikum, men med en del akademiske omkostninger til følge." Om Burrs bog hedder at hendes læse-let-bog "på godt og ondt (efter min mening særligt ondt) er stærkt forenklet i sin fremstilling og argumentation". Desuden "overtager (hun) den amerikansk kontekstualiserede diskussion, som relativt stabilt profilerer sig op mod naturvidenskabelige forskningside inden for samfunds- og humanvidenskab ... hvorfor diskussionen nogle gange fra vores (måske især de danske) himmelstrøg kan se lidt pudsigt ud." Formodentlig mener DMS også blot, at Hans Hauges ovenfor nævnte standpunkter er lidt "pudsige", for folkelige og ikke dækkende for konstruktivismen.

forskeres erkendelsesteoretiske standpunkter, der trækker disse brutaliteter ind i diskussionen ikke deres kritikere. Den postmoderne historiker Hayden White, der har været ude i diskussioner om dette spørgsmål, har sagt, at han mener at KZ-lejrene fandtes. Men som Kjeldstadli præcist skriver:

"Poengen er at historikere som White erkjenner at leirene fantaes – tå tvers af de logiske følgerne av deres eget kunnskapsteoretiske syn. Om en ikke bare er en moderat skeptiker, men en radikal og konsekvent skeptiker, som hævder at det ikke kan finnes almene sannheter, at alle versjoner er like gode, ja da har en gitt fra seg redskapene til å tilbakevise dem som sier, at leirene ikke fantes."⁸⁰

DMS svarer ikke på Kjørups spørgsmål og anklage, måske fordi hun kan se Kjeldstadlis pointe, måske fordi hun bare er træt af spørgsmålet. Hendes kommentar hedder 'Sandheden er en alvorlig og magtfuld konstruktion' – og problemet er, at samtlige argumentationer og tolkninger i teksten går uden om det stillede spørgsmål: Er sandheden kun og udelukkende en konstruktion, og hvor omfattende er dette udsagn?

Jeg opfatter denne undvigelsesstrategi som typisk for især humanister og samfundsvidenskabsfolk, der foretrækker ikke at være specielt optagne af historiske problemstillinger og for hvem historiemetodiske problemstillinger er perifere. Derfor skal DMS' artikel bruges som eksemplarisk objekt for kritik. Det er som før nævnt meget udbredt blandt konstruktivister, at deres megen brug af aktiver begreber, skabelse, proces, formning, forhandling, udvikling ikke fører til en optagethed af de metodiske problemer, analysen af de tidlige stadier i processen skaber. Jeg vil forfølge et par af de postmoderne diskussionsfigurer, DMS fremlægger, og jeg vil søge at vise, hvordan de alle er undvigelsesmanøvrer beregnet til

⁸⁰ Knut Kjeldstadli, I hvilken forstand kan vi snakke om sannhet i historie? In: Historisk tidsskrift (Oslo) 3/1999 s. 375-86 her. s. 377. Artiklen er en del af en debat fra s. 365-99 om historisk metode og sandhedsbegrebet, som fortsatte året efter. Jørgen Sandmo, bl.a. 'Mer og mindre sannhet', Historisk tidsskrift 3/1999 giver et af de mest velartikulerede konstruktivistiske og Foucaultinspirerede forsvar for relativismen, jeg har set.

at forsvare bestemte radikale politiske og forskningspolitiske standpunkter, hvis forudsætninger ikke ønskes diskuteret.

Lad os derfor starte med det evindelige Foucault-citat, som også bringes her:

"... truth isn't outside power ... Truth is a thing of this world: it is produced only by virtue of multiple forms of constraint. ... Each society has its régime of truth, its general politics of truth: that is, the types of discourses which it accepts and makes function as true..."⁸¹

Kan det tolkes således, at der ikke eksisterer sandheder uden for magten, det vil sige, er der ingen modstandslinier eller bedre fortolkninger? Som indledning til citatet skriver DMS at "sandheder (må) gribes som aktivt formende". Og lige efter citatet fortsætter hun "Sandheder *kan* variere og se forskellige ud." Problemet er nu at det bliver svært at finde nogen, der er uenige hverken med Foucault og DMS, fordi problemets kerne ikke bliver berørt. Spørgsmålet, som DMS snor sig uden om med akademiske formuleringer, er: Former de diskursive "formationsprocesser" og sandhedsregimer noget som er eller som gør modstand, og er studiet af denne socio-kulturelle formningsproces en fri fortolkning af tekster og levn. Diskussionen af Foucaults arkiv ovenfor har vist, at det i det mindste er problematisk at benytte ham som argument for muligheden af fri fortolkning.

⁸¹ Citatet er fra artiklen Truth and Power in: Power/Knowledge, redigeret af Colin Gordon, Prentice Hall, New York 1977. Det er en kilde til stadig undren for mig, hvordan erklærede antiessentialister kan være begejstrede for det nærmeste man siden Hegel er kommet til en regulativ ide, magtbegrebet. Magten bestemmer og former alt, er overalt og ensliggør alt. Samfundsmæssige differentieringer forsvinder og ret, økonomi, kærlighed og galskab gennesyres af dette fluidum: "... alle forskelle opløses i magtens almene tåge" hedder det i Stefan Breuers uovertrufne, gennemgribende kritik af de to centrale begreber hos Foucault, disciplin og magt, Foucault and beyond: Towards a theory of the disciplinary society in: International social science journal no 120, 1989 s. 235-247. Gerhard Goehler giver en meget spændende ny fremstilling af magtbegrebet inspireret af Hannah Arendt under inddragelse af både Foucault og Bourdieu, som i sit omfang og sin kompleksitet stiller den slappe brug af et altomfattende magtbegreb til skue: Constitution and use of power, Towards a new framework for conceptualizing power in: Goverde, Cerny, Haugaard, Lentner (Eds.) Power in contemporary politics, Sage, London 2000 s. 41-58.

Det interessante i Foucaultcitaterne ligger snarere i sætningen, 'at sandheden alene produceres i kraft af mange former for begrænsninger/tvang.' Grænserne for magten og diskursen, både de historiske forstået som kontekstuelle, og de historiske forstået som overgenerationelle eller strukturelle former, de fysiske og de fysiologiske og de artsspecifikke perceptionsmæssige begrænsninger afsætter de mulige former – ikke de tænkelige former, den menneskelige fantasi kan udtænke – som magten og diskursen kan tage. Og disse grænser kan studeres og langsomt kan udfældes fortolkninger, der er bedre end andre herunder fortolkninger, der ligger uden for magten.⁸²

Materielle (kemiske og fysiske) forhold og grundlæggende menneskeligt biologiske forhold (orienteringsevne, fysiologiske basisbehov som søvn) sætter sig igennem som ecoske 'modstandslinier' trods magten. Det er en sandhed uden for magten, at katte og hunde ikke kan få afkom sammen, at der er biologiske og genetiske forskelle mellem bærere af xx og xy kromosomer, at distribution af antibiotika uden kontrol skaber resistente mikroorganismer (pace Latour), at plasticblødgørere, pftalater, ligner kønshormoner og påvirker forplantningen. Men som fremdraget flere gange er det rigtigt interessante spørgsmål i diskussionen med konstruktivister – som Foucault ikke hører til - i hvilken udstrækning hændelser, institutioner, tekster, kilder kan sætte grænser for konstruktioner og være tilstede for forskeren uafhængigt af magten.

DMS gør sig lystig over Kjørups brug af udsagnet 'det er sandt, at Cæsar blev myrdet', selvom eksemplet bruges til at vise at der er forskellige sandhedskriterier for forskellige typer af sande udsagn. Hvordan skal vi

⁸² Den diskursanalytiske og foucaultinspirerede magtforståelse kunne med stor fordel beskæftige sig med den løbende magtanalyse, hvor den tidligere Laclau-inspirerede Peter Frølund Thomsen i en positiv fremstilling ser den foucaultske analyse som et studie i de politiske socialiseringsprocesser og skabelsen af præferencer og orienteringshorisonter, Magt og

tænke om historiske fænomener, spørger hun? Hvorpå hun i belærende form foredrager, at begrebet mord i vores forstand ikke må tilbageprojiceres på Capitol, og at andre kulturer har andre begreber om drab osv. osv. Alt sammen uden om det interessante: Mordet på Cæsar blev af dem, der foretog det, opfattet som et mord, et berettiget tyranomord, men først og fremmest er mordet/drabet en hændelse, der ligesom Machiavellis relationer til Medici-familien og fyrsterådgivningslitteraturen er kendsgerninger/hændelser, der ikke kan fabuleres bort eller fortælles en fortælling uden om, inden for den videnskabelige diskurs. En fortolkning af den romerske republiks sidste tid, der går uden om eller ikke registrerer, at Cæsar blev slået ihjel, eller at han hentede sig en formue til sine kampagner i Spaniens sølvminer er en dårligere fortolkning og mindre sand end en fortolkning, der inddrager disse naturligvis også fortolkede vigtige kendsgerninger.

At magt og sandhed hænger sammen og at sandhedsregimer eksisterer, er fortjenstfulde indsigter fra kritisk videnskaber herunder konstruktivistiske i de sidste 100 år. Det er herfra diskussionen foregår: Hvordan hænger de sammen. Men DMS' anliggende er et andet. I afsnittet før det nævnte Foucaultcitater, der tydeligvis skal legitimere dette afsnit hedder det:

"Det er med andre ord det universelle sandhedsbegreb, der problematiseres ... ikke de lokale diskursers meget magtfulde "sandheder". Sådanne sandheder er meget alvorlige og meget socialt virkelige, de er meget forpligtende og må, dersom det opfattes som ønskeligt, forhandles med omhu og forsigtighed.

Metateoretisk betragtet er sandheden konstrueret inden for en særlig social og kulturel orden, manifesteret i praksisser og diskurser (diskursive praksisser), i sanktionsmuligheder, fastholdt i reproducerende og citerende handleformer, interaktionsformer, symboler, begrebsliggørelser, narrativer, materialiteter, you name it. Sandheden er alvorlig, magtfuld og meget social virkelig."

Det er den slags programmatisk udsagn, der ikke blot fascinerer ved deres tilsyneladende altomfattende overblik men også legitimerer den mest radikale relativisme og endelig efterlader læseren helt uden redskaber til at gå videre. Ordet metateoretisk skal her stive den efterfølgende snakken uden om af; hvordan kunne man ellers forestille sig at noget blev konstrueret, i et tomrum? Men kunne man ikke forestille sig at nogen sandheder var lettere at konstruere end andre? Er der grænser for konstruktionen af sandheden, som ikke ligger i begrebet "særlig social og kulturel orden"? Er der historiske, sproglige, grundlæggende symbolske, begrebslige, materielle former, der rækker ud over denne orden, eller er denne orden en elastik som kan udvides og krympes efter behov, nogle gange være den europæiske, andre gange den danske, andre gange den moderne, industrielle eller postmoderne sociale og kulturelle orden? Med andre ord, er hver lokal sandhed en manifestation af en social orden og dermed ligestillet med en hvilken som helst anden orden?

Bedre bliver det ikke i anden halvdel af det programmatisk citat:

"Det er derfor netop heller ikke kun de sproglige udfoldelser, der vil interessere forskere inden for konstruktionistisk inspirerede former for tænkning. Ligesom de filosofiske diskussioner omkring sprogets indre logik og sandhedspåstandenes logiske argumentationsgrundlag ikke har første prioritet som interessefokus for socio-kulturelle formationsprocesser og deres praksisimplikationer, deres konsekvenser i form af subjektiveringsprocesser, der interesserer. Og i den forbindelse må sandheder gribes som aktivt formende..."

Hvorefter følger det omtalte Foucaultcitater. Kort sagt de konstruktionistiske forskere, hvis erkendte grundlag er den sproglige vending, og postmoderne ontologiske og erkendelsesteoretiske kritikker af normalvidenskaben, interesserer sig i grunden ikke rigtig for "de sproglige udfoldelser", "sprogets indre struktur" og "sandhedspåstandenes logiske argumentationsgrundlag". Læg mærke til de lidt distancerende udtryk "de filosofiske diskussioner" og "ikke første prioritet". Der er tale om en dobbeltbevægelse, på den ene side

tages de helt store problemer op som bevægelsens grundlag: De store fortællings død, forandring i det samfundsmæssige reproduktionsgrundlag, antiessentialisme, relativisme, og postpositivistiske og postrukturalistiske positioner fra den postmoderne 'filosofiske diskussion' (Derrida, Rorty) flyver gennem luften. På den anden side er der en erklæret modvilje mod filosofiske og metodologiske diskussioner, som ofte henvises til den tidligere moderne normalvidenskabs sysler. Her interesserer man sig tværtimod for det egentlige, de socio-kulturelle formationsprocesser og deres praksisimplikationer. Og det skal vel at mærke ske i fred for filosofisk og sprogfilosofisk kritik, der tager ens egne programerklæringer alvorligt.

DMS forsøger autoritativt at udlægge teksten for Kjørup med udgangspunkt i Derridas dictum om, at der intet findes uden for teksten – som Kjørup i sin tekst bruger til at vise, at Derrida er ontologisk essentialist.

"Påstanden om, at der intet findes uden for teksten, eller at der intet findes uden for vores konstruktioner, skal forstås på den måde, at der ikke findes noget *for os*, som ikke er diskursivt medieret. Det er med andre ord ikke en påstand om at der ikke findes noget – derimod er det en påstand om at vi ingen prædiskursiv eller, som jeg plejer at tilføje: præ-praksisformidlet adgang har til det."

Spørgsmålet er naturligvis hvad "adgang" betyder. I Ecos diskurs og i følge ham også Habermas' diskurs kan man tale om manglende adgang, at virkeligheden eller "væren", "noget", forhindrer at dette eller hint italesættes. "Virkeligheden lægger kun bånd på vores erkendelse i den forstand at den afviser forkerte fortolkninger." (Eco, 2000: 60). Det er meget svært at gennemskue, hvad DMS' udsagn "ikke findes noget *for os*, der ikke er diskursivt medieret" betyder i forhold til den standende strid om grænserne for konstruktionen i forhold til studiet af naturvidenskaberne. Prioner, som er en substans, der nu har fået det navn, eksisterer *for os* uanset om det er diskursivt medieret eller ej – de slår os ihjel. Der er en masse diskursive processer omkring den – især efter den store kogalskabsskandale. Men formuleringen viser ikke blot Derridas og DMS'

idealisme – der findes Noget, som vi former - det rækker også ind i den her førte metodediskussion. Det berømte Derrida udsagn udlægges her til at sige, hvad de fleste er enige om: der er ikke nogen umedieret adgang til verden. Og formodentlig er Derridas provokation større end det, selvom han koket undgår at uddybe det og overlader det til disciplene at prøve – således har også forfatterne til Diskursteorien på arbejde deres bud på opløsning af de Derridaske tåger: "tekstopfattelsen ... er så bred og rummelig at den fanger alt". (Dyrberg et al., 2000: 325) Men til min metodediskussion producerer koketterierne ikke andet end nye spørgsmål: Hvad med de glemte diskurser, de forsvundne tekster, de ikke nedskrevne forestillinger. Eksisterer de ikke – eller sætter de grænser for vores fortolkning? Eller som Eco siger,

"Det virkelige problem i enhver argumentation, der søger at "dekonstruere" det klassiske sandhedsbegreb, er ikke at bevise, at det paradigme, som vi ræsonnerer ud fra, kan være falsk. Det er alle vist efterhånden enige om. Verden, som vi ser den for os, er resultat af en fortolkning. Problemet er snarere, hvad det er for garantier, der tillader os at forsøge et nyt paradigme, som de andre ikke nødvendigvis må betragte som delirium, som ren og skær fantasi om det umulige. Hvad er det for et kriterium, der tillader os at skelne mellem drøm ... og acceptable udsagn om den fysiske og historiske verden, der omgiver os?" (Eco, 2000: 55)

Bestemte ord og begreber, nedskrevet på et bestemt tidspunkt betyder noget ganske specielt og ikke noget andet, uanset om det i dag er italesat eller ej. Denne specifikke brug af ordet af ordet 'gay' eksisterer 'derude' uanset om DMS og jeg har nogen adgang til det eller ej. Og det er muligt at nærme sig denne betydning. DMS forsøger at tage hånd om disse problemer, som hun kalder grænsen mellem konstruktion og virkelighed og fastslår her: "... problemet er ... at vi ikke kan tale eller praktisere noget uden samtidig at anvende kulturelle redskaber til at tale og praktisere med. Jeg anerkender altså, at der er noget, men jeg må også anerkende, at min anerkendelse former dette noget gennem anerkendelsen." Igen ser det ud som om Ecos blik ser klarere end Foucaults: Spørgsmålet er, om der er modstandslinier i dette noget, noget der forhindre eller bøjer den kulturelle formning af

virkeligheden? Ian Hacking formulerer sig om dette som sædvanligt klart eller rettere instruktivt og modsætningsfyldt, når han om Bruno Latour og Andrew Pickering, som er to af de mest forhadte og radikale konstruktivister i 'The Social Studies of Science', med et direkte citat fra Thomas Kuhns skarpe kritik af netop den radikale konstruktivisme siger "I like them because they share with Kuhn and myself a repugnance to analyses in which, to use the words from Kuhns Rothschild lecture (1992) "nature itself, whatever that may be, has seemed to have no part in the development of beliefs about it""⁸³.

Brugen af CFC-gasser til køleindustrien påvirker uden for diskussion - og gjorde det også da diskussionen eller italesættelsen ikke eksisterede - ozonlaget, og uden italesættelse øgede dette 'noget' (som vi kalder ozonhullet) mængden af UV-stråling på millioner af menneskers hud med en ligeså ubetvivlelig effekt, at antallet af hudcancertilfælde steg før nogle elementer af dette noget var blevet kulturelt formet og anerkendt. Strontium 90 dør alle af i bestemte doser, koppevirus dør de fleste af – det sidste var også tilfældet den gang italesættelsen drejede sig om Guds straf, som adskillige sikkert også døde af. Den radikale konstruktivist Bruno Latour hævdede på et tidspunkt under stor bevågenhed, at sporene efter TB-bakterier i en gammel faraos mumie ikke kunne betyde, at faraoen havde haft TB, da bakterien først blev beskrevet og italesat i 1882. Hackings kommentar lyder: "But only the most irresponsible playful of writers (plus some fools who ape the playful) would assert that TB bacilli or their baleful

⁸³ Ian Hacking, *Historical Ontology*, Harvard University Press, Cambridge Mass, 2002, s. 16. Samme sted citerer han med kritisk distance en udtalelse fra Kuhn om den radikale konstruktivisme, som ofte promoveres med henvisning netop til ham. Den er værd at bringe videre for at stoppe den meningsløse brug af Kuhn: "I am among those who have found the claims of the strong program absurd ... an example of deconstruction gone mad ..." Ibid. Hackings projekt i dette indledningskapitel af samme navn som bogen minder om Ecos overvejelser over modstandslinier i væren, men sker karakteristisk nok med udgangspunkt i Foucault og Hackings egne analyser af den sociale (historiske) konstruktion af sandsynlighed, chance, forudsigelser, misbrug af børn og psykisk sygdom. Grænser og muligheder for konstruktion.

effects on humans, came into existence in 1882 under the gaze of Wilhelm Koch.” Derimod kom de ”into being” som objekter for videnskabeligt studium og beskrivelse omkring det tidspunkt. (Hacking, Historical Ontology, 2002: 11)

En del af DMSs centrale pointer belægges naturligvis med henvisning til hendes særlige forskningsområde. De fleste af henvisningerne og argumenterne har formodentlig som Ian Hacking skriver, oprindelig haft en chockerende og provokerende effekt, som de nu måske har mistet, selvom ”It can still be liberating suddenly to realize that something is constructed and is not part of the nature of things, of people or human society”.⁸⁴ Derfor virker det lidt mærkværdigt, at DMS stiller følgende ikke særlig ’befriende’ retoriske spørgsmål:

”I spændingen mellem det eksisterende og det potentielt nye fungerer sandhed og tilsvarende begreber (rationel, objektiv) som regulerende elementer (jeg kender ingen, der er uenige NB) Tænk et kort øjeblik på ”sandheden” om, at kvindeligt mærkede fra naturens hånd er udstyret med særlige egenskaber i retning af underdanighed og ydmyghed – denne ”sandhed” er aktuelt historisk i vores kulturelle kontekster til forhandling og derfor får vi øje på den som en sandhed”, der måske gradvist skal have ophævet sin intersubjektive legitimitet”.

Igen, jeg kender ingen, der er uenige i denne fremstillings indhold, men spørgsmålet burde naturligvis i den diskussion DMS har med Kjørup, have lydt: Tænk et kort øjeblik på ”sandheden” om, at mandligt mærkede fra naturens hånd er udstyret med særlige egenskaber, så de ikke kan føde børn – denne sandhed er aktuelt historisk og i vores kulturelle kontekster til forhandling, og derfor får vi øje på den som en sandhed’. Det er en sandhed uden for magten, at mænd ikke kan føde børn, at både kvindeligt og mandligt mærkede dør af radioaktiv bestråling og asbest, og at ingen af dem

⁸⁴ The social construction of what? op. cit. s. 35. Når the ”shock value” har fortaget sig skyldes populariteten måske følgende forklaring: ”One of the attractions of ’construction’ has been the association with radical political attitudes, stretching from bemused irony to angry unmasking up to reform, rebellion and revolution. The use of the word declares what side one is on.” Ibid.

eller de varianter, der er mærket anderledes, kan gå på vandet eller klare sig i længere tid uden et vist minimum af bl.a. hvad vi har kaldt kalorier, vitaminer og vand.

Den kulturelle formning sker historisk konkret af en foreliggende virkelighed, der ikke kan formes tilfældigt. Det betyder, at der er grænser for konstruktionerne rent fysisk, kemisk, biologisk. DMS forsøger med henvisning til et citat fra Judith Butler, *Bodies Matter* 1993, at hævde at også materialiteten tager kulturel form i og med italesættelsen. Men Butler er forblændet af sit forskningsemne, køn, og taler uden om det centrale i den kulturelle formnings kontingens, dvs. om der er modstandslinier i materialiteten, som forhindrer eller fremmer bestemte formninger. Men det spørgsmål der hele tiden glides af på er, om den "lokale" historiske og kulturelle diskurs' sandhed, som skabes inden for meget faste rammer - eller som et af DMSs vidner James Scheurich siger, spillet om sandheden foregår altid "embedded in historical conditions" - om denne historiske ramme kan gøres til genstand for undersøgelse, der beskriver denne embeddedness i dens historiske gevanter. Spørgsmålet er hvordan?

Der er helt særlige metodemæssige og kildemæssige problemer med at studere sin egen tids embeddedness, som ikke skal behandles i denne sammenhæng, men studiet af historiske forhold, f.eks. galskabens historie eller forvaltningens historie, muliggør at genindrage det ecoske skatkammer: Der er elementer i dette skatkammer som minder om modstandslinierne i den fysiske virkelighed: De kan ikke springes over eller bortdiskursiveres inden for den videnskabelige diskurs.⁸⁵ Udsagn om dette indhold kan opdeles i mere sande eller mindre sande: 'gay' har ikke og kan ikke inden for en videnskabelig tolkning have seksuelle eller kønsmæssige

⁸⁵ Finn Frandsen mener, at koblingen mellem Ecos undersøgelse af ontologien og hans semiotiske undersøgelser af grænserne for fortolkning er legitim, men Eco selv foretager den faktisk kun få steder direkte, Umberto Eco og semiotikken, op. cit. s. 115 f... Som det fremgår af min brug af Eco er jeg enig.

konnotationer, ordet 'ministerielt departement' har skiftende og kontrære betydninger i Danmark fra 1880 til 1950, keynesianismen var ikke den dominerende økonomiske tænkning i fyrrenes Danmark, Holocaust var en systematisk iværksat og industrielt organiseret udrydelseskampagne mod europæiske jøder, der som konkret kendsgerning (deportations- og transportpapirer, lejrmadforsyning, personregistre) ligger uden for magten, mens dens tolkningshistorie og anvendelse er indskrevet i den vestlige verdens historie osv. osv.

Overskriften på DMS' kommentar var Sandheden er en alvorlig og magtfuld konstruktion. I kampens hede og i forsøget på at få detroniseret den herskende mandlige sandhed om kønnene, blev det glemt at konstruktivismens oprindelige kritiske indsigt var, at sandheden *også* var socialt konstrueret dvs. præget af magtforholdene under hvilke konstruktionen/løgnet/fordrejningen skete. Men som det i ekstrem grad er sket for Vivian Burr i kampen mod den platte naturvidenskabelige metode i samfundsvidenskaberne er det også sket for DMS: indsigterne fra kønskritikken forsøges almengjort til epistemologiske udsagn om menneskevidenskaberne. Om disse problemer har DMS trods de store metodologiske armbevægelser ikke meget at sige og derfor virker hendes afslutning også som udenomssnak. Det skal citeres in extenso, fordi de spændende pointer svæver i varm luft af uforpligtende politiske udsagn og ambitioner, der viger uden om det afgørende spørgsmål, om der slet ikke findes dårlige fortolkninger, der har "demokratiske, antiimperialistiske, feministiske ambitioner"? Om det alene som skrevet står er disse ambitioner, der giver "adgang til at undersøge diskursernes magtproducerende bevægelser."? :

"Spørgsmålet om, hvad der er endegyldigt sandt eller falsk, er, når alt kommer til alt, en skæv vinkel på hele diskussionen. Det interessante kan ligge i undersøgelsen af disse påstandes diskursive funktioner. Det vil sige deres funktion i forhold til at strukturere og forme vores sociale virkelighed

... Vi kan i vores analyser give bud på, hvordan disse processer ser ud til at forløbe, og det kan der komme interessant forskning ud af.”

Ja, utvivlsomt – det er blot ikke det, sagen drejer sig om. Ordet ”endegyldigt” forvrider diskussionen, fordi det gør det legitimt at unddrage sig diskussionen, da eviggyldige sandheder måske er umulige, mens mere sande eller falske fortolkninger er en mulighed, der er en undersøgelse værd. Samtidig er det jo korrekt, at en analyse af sandheds/falskheds påstandes sociale funktioner er central. Men DMS undlader at tage stilling til, hvorledes hun vil analysere ’processernes’ forløb og strukturerende kapaciteter. Kan det ske ud fra et enkelt udsagn, et udvalg, en tekst- eller kontekstanalyse, og hvordan analyseres vores handlemuligheder og sociale praksisser? Her er der erfaringsmæssigt tale om et bredt udbud af bedre og dårligere fortolkninger og produktion af ”kendsgerninger”. Og netop produktionen af disse bud fra forskeren, hvis grundlag og produktionsbetingelser intet sted i artiklen blot antydes, er ærindet i næste del af citatet:

”Tænker vi et øjeblik i forskningsmæssige kvalitetskriterier bliver disse derfor også inden for poststrukturalistiske, konstruktionistiske og på forskellige andre måder kritiske traditioner, knyttet til forskningen som diskursiv agent: det bliver forskningens tilbud om nye (men netop ikke endegyldige og statiske, forståelsesmodeller og refleksionsredskaber, dens kapacitet til at demaskere indforståede diskursive betingelser og forstyrre selvfølgeliggjorte og lukkede diskursive praksisser, eventuelt bryde og nykonstruere diskursive præmisser, forme nye positioner at se og handle fra etc. ... Det bliver forskningens kapacitet til at levere denne vare, som markerer succeskriterierne.”

Ser man bort fra den fine toning af managementsprog i denne forskningspolitiske tekst, er der tale om en prototypisk konstruktivistisk kampskrift, engagerende og vanskeligt at være uenig i, men også helt uden forsøg på at svare på spørgsmålet: Skal forståelsesmodellerne, der skal afsættes som en vare, ikke være bedre eller mere sande end forsøgene fra tidligere demaskeringsbestræbelser eller konventionelle mainstreamanstrengelser? Og skal formningen af nye positioner at se og

handle fra ikke, da det nu er en videnskabelig producent der er tale om, leve op til nogle andre typer af succeskriterier end management konsulenter eller dommedagsprofeter? Den kompleksitet, der hævdes i de tilbudte "reflektionsredskaber" i det afsluttende afsnit, er tilsløring og undvigelsesmanøvrer, som gør kritikken for relativisme til en eufemisme:

"For mange poststrukturalister og konstruktionister ligger der eksplicit politiske ambitioner knyttet til den forskning: for eksempel demokratiske, antiimperialistiske, feministiske ambitioner – eftersom disse måder at tænke på netop giver adgang til at undersøge diskursernes magtproducerende bevægelser At sige, at alting inden for disse typer af tænkning bare er lige gyldig (som Kjørup gjorde), bliver derfor en forenkling der ikke fanger kompleksiteten i de refleksionsredskaber, tænkningen tilbyder."

Det hedder i det benyttede handelssprog en blanco check – at antiimperialistiske ambitioner per se, dvs. netop "giver adgang til at undersøge diskursernes magtproducerende bevægelser." Så historieløst kan man kun skrive når man virkelig mener, at det historiske er en tilfældig og individuelt udarbejdet konstruktion – DMS har tydeligvis valgt sig behændigt uden om den antiimperialistiske bevægelses illusionsmageri, fortæller, heroiseringer og primitive såkaldte analyser af magtens bevægelser hos Kim Il Sung, Pol Pot, Mugabe, Saddam Hussein og andre af verdens antiimperialistiske despoter.

Ordet "eftersom", altså en sammenhæng mellem at have antiimperialistiske ambitioner og have adgang til at undersøge diskursernes magtproducerende bevægelser (endog tilføjet 3 indtryksgivende referencer), er udtryk for intellektuelt delirium (af den ovenfor anførte art) og akademisk afsondrethed. Metodologisk set er endnu et skridt taget i den postmoderne ørkenvandring.

For at retfærdiggøre dette raseriudbrud mere end det allerede er sket, skal jeg afslutningsvis anføre et Foucault-citat – vel vidende at også denne College de France professor sagde meget og derfor formodentlig også noget,

som modsiger dette. Her er det også tænkt som en modvægt til DMS' brug af den stakkels mand:

"I am trying to work in the direction of what one might call "eventalization". ... What do I mean by this term? First of all a breach of self-evidence. It means making visible a singularity at places where there is a temptation to invoke a historical constant, an immediate anthropological trait ... To show that things "weren't as necessary as all that" ... Secondly eventalization means rediscovering the connections, encounters, supports blockages, plays of forces, strategies, and so on that at a given moment establish what subsequently counts as being self-evident, universal and necessary. In this sense one is indeed effecting a sort of multiplication or pluralization of causes. ... Causal multiplication consists in analyzing an event according to the multiple processes that constitute it."⁸⁶

Konteksten for citatet er en diskussion af Foucaults arbejder med fængsler og straf, og jeg ønsker at demonstrere, at forsøget på at anvende Foucault til at legitimere en manglende interesse for historisk metode, kildens status eller spørgsmålet om mere sandt og mindre falsk i arbejdet med en nærmest mikrologisk analyse af "connections, encounters, supports, blockages, plays of forces, strategies ... at a given moment" er uden grundlag. Hvis bestemte versioner af disse 6 faktorer ikke kan studeres som mere eller mindre sande, bliver udsagnet om at analysere de mangfoldige processer, der konstituerer dem, meningsløst.

Diskursanalysen kan ikke – og især ikke ved henvisning til Foucault – frigøre sig fra kravet om en fortolkning, der er bedre end eller kritiserer den indtil nu bedste fortolkning. Ingen ambition eller politisk markering giver en særligt privilegeret indsigt, og ingen lokal sandhed kan overleve i den videnskabelige diskurs, hvis mere sande og mindre falske tekster, levn eller sammenhænge mellem sådanne kan fremlægges. Med mindre magten, herunder de akademiske modestrømninger støtter dette. Ekskurs slut.

⁸⁶ Questions of Method: An interview with Michel Foucault in: Baynes, Bohman, McCarthy (eds.) After philosophy, MIT Press, 1987 s. 100-117 her s. 104. Den kritiske brod mod antropologiseringen og fastlæggelsen af historiske konstanter er ikke et adelsmærke for poststrukturalisten Foucault men for den kritiske historiker.

Menneskene skaber deres egen historie, men de skaber den ikke efter forgodtbefindende

Det er tit blevet sagt, at min kritik er for grov, og at det er for let blot at kritisere udefra. En indforstået kritik med en positiv forhåndsindstilling ville gøre kritikken bedre. Min brug af to konstruktivister Hacking og Eco som centralreferencer i kritikken har været et forsøg på at praktisere en indforstået kritik. Denne opsummering er således et konstruktivt forsøg på at fastlægge rammer for en diskussion af diskursanalyse og socialkonstruktivisme. Der er grænser for fortolkning.

Vi former verden gennem sproget, dvs. vi danner os sammenhængende billeder af omverdenen og os selv gennem sproget og tanken. Vi konstruerer også verden gennem sproget, dvs. vi bygger sammenhængende forestillinger og logiske strukturer op og hægter dem sammen på stadig nye måder for at få verden og det der sker i verden til at hænge sammen. Ian Hacking har foreslået, at man skal tage ordet konstruktion mere alvorligt og kun bruge det, når dets konnotationer af at bygge, sætte sammen, bruge dele til en helhed osv. faktisk indgår i den proces, der beskrives. Han ønsker at indskrænke anvendelsesområdet for sociale konstruktioner for at skærpe den kritiske brug af ordet.

Det er formodentlig således, at der er førsproglige elementer og 'handlingsdispositioner' i vores erkendelse af omverdenen, det er måske også således, at der i omverdenen er "modstandslinier" (Eco), der positivt formuleret leder vores formulering eller konstruktion af forståelser og forklaringer, eller negativt formuleret forhindrer eller blokerer for visse typer af formuleringer og tolkninger. Der er nogle tolkninger eller forklaringsmønstre der passer dårligt til vores opfattelse af omverdenen. Måske endda nogen, der passer dårligt til alle mulige verdener og nogle, der ligger lige for eller passer godt til alle tænkelige verdener. Der er måske

særlige menneskelige fysiologiske og psykologiske grundfunktioner som gør bestemte typer af symboler og bestemte typer af klassifikationer og institutioner til fælles gods. Måske sætter selve det faktum at to eller flere individer står over for (eller ved siden af) hinanden i et sociale samkvem, at almene former for adfærd opstår?⁸⁷

Men de fleste områder af det sociale liv er befolket med sociale konstruktioner og institutioner, som er skabt gennem sproget og opretholdes og bekræftes gennem sproget og den ikke-sproglige (bevidste og ubevidste) adfærd. Nogle af disse konstruktioner fremtræder ikke som menneskeskabte og historiske former for samfundsliv, men som udtryk for grundlæggende menneskelige vilkår og som naturlige. Det har altid været den kvalificerede historieforsknings opgave at historisere sådanne 'naturlige' begreber og institutioner⁸⁸, men socialkonstruktivismen har sat turbo på denne demasking, 'denaturalisering' eller 'defamiliarization' de sidste årtier.⁸⁹

Debatten om hvad der er førsprogligt, 'arketypisk', apriorisk, socialt skabt eller omverdens fastlagt er gammel. Det samme gælder forholdet mellem

⁸⁷ Mary Douglas har forsøgt sig med en diskussion af sådanne almene sociale former og klassifikationer på en så overbevisende måde at diskussionen inden for samfundsvidenskaberne ikke bør kunne stoppes med en Foucaulthenvisning: *Naturlige symboler*, Kbh. 1975 og *How Institutions Think*, London 1987.

⁸⁸ Et aktuelt eksempel på en sådan kritisk historieforskning er Michael Schudsons *The Good citizen, A history of american civic life*, The Free Press, New York, 1998. Titlen kunne meget vel have været *The Social Construction of the American Citizen* i og med, at det er en politisk kulturhistorie fra 1690-1990 om de forskellige sejlivede, yderst virksomme – for manges vedkommende fuldkommen uden kildemæssigt belæg – myter om de oprindelige puritanske politiske dyder, som jo bearbejdes hårdhændet af den nuværende amerikanske regering.

⁸⁹ Defamiliarization, 'turning the well known and self-evident into the opposite', er Mats Alvessons begreb fra kapitlet *Unpacking categories in: Postmodernism and social research* op. cit. s. 91. Når det er værd at fremhæve denne fremstilling, er det dels fordi hans fremstilling er kritisk positiv, hans starter således med at citere Scheurich, et af Dorte Marie Søndergaards kronvidner og dels, at hans organisationsteoretisk/ samfundsvidenskabelige og især pragmatiske analyse fremhæver væsentlige aspekter for en samfundsvidenskabelig kritik, som forsvinder i de mange andre fremstillinger.

menneskets klassifikationer af verden og denne verden selv. Er den måde, hvorpå vi klassificerer eller opdeler verden for at begribe den og få greb om den, tilfældig, korresponderer vores klassifikationer med 'noget derude', og i givet fald på hvilken måde sker det? Er klassifikationerne blot sociale konstruktioner, dvs. kan det ikke afgøres, hvilke klassifikationer der er bedst - efter at det er vist, at de alle er historiske og sociale konstruktioner, for eksemplets skyld hvilke der er mindst i uoverensstemmelse med modstandslinier og systematiske erfaringsopsamlinger?

Det er afgørende at slå fast, at diskussionen om hvorvidt vi har en umiddelbar adgang til omverdenen, eller om vi uformidlet erkender den fysiske og sociale realitet, ikke er startet af socialkonstruktivistene. Det er altså ikke noget nyt, vi som samfundsforskere er blevet påduttet – det er derimod noget vi har forsømt at beskæftige os med, men som nu maser sig på. Som Hacking gør opmærksom på, er der mange rum i Kants hus og et af dem er først blevet beboet i løbet af slutningen af det 20. Årh. Også diskursanalysernes og socialkonstruktivismernes store ikon, Foucault, tog livtag med Kants konstruktivisme.

"In these times we are strangely unsure about how much in the world is the work of man and how much is the work of God, or what we call 'nature'. How much do we create and how much is fully determined in ways that are totally independent of ourselves? In the past decade we have debated this using the slogan of 'social construction'. I hope that we shall soon put the slogan, and even some of the debate, behind us. But I expect that we shall never erase something of this sort that troubles the human spirit."
(Hacking, Inaugural Lecture, 2002: 1)

Der er formodentlig ingen samfundsforskere endsige filosoffer, der ved nærmere eftertanke vil afvise, at samfundsforskningens genstand er en social konstruktion, at den samfundsmæssige adfærd i det daglige og set i både fugle perspektivet og i det længere historiske perspektiv er styret af en lang række sociale konstruktioner. Set herfra er alle konstruktivister og kan istemme med nobelpristager og neoklassisk økonom Douglass North, at "skrive historie er at konstruere en sammenhængende fortælling af nogle

facetter af de menneskelige vilkår over tid. Sådan en konstruktion eksisterer kun i menneskenes hoveder”.⁹⁰ Det er imidlertid som om der i det sidste årti er skabt en situation, hvor socialkonstruktivisterne har taget patent på begrebet konstruktion. Men retteligen burde kampen ikke stå om begrebet men om Hackings spørgsmål om, hvor meget vi faktisk skaber, og hvor meget der er fastlagt for os, eller som Eco formulerer det, hvor går grænserne for fortolkningerne? Er der i det hele taget grænser?

Det er let at finde eksempler på, at det hævdes, at der ikke er nogen grænser, alt er fortolkning, der findes ingen facts, kilden er en konstruktion. Når dette grænsespørgsmål er blevet så vigtigt, skyldes det ikke lyst til at diskutere, hvad det er Guds og hvad der er menneskets. Nødvendigheden af at debattere, hvor grænserne for fortolkning går, stammer fra spørgsmålet om selve meningen med det videnskabelige arbejde. Hvis det ikke er muligt at kritisere videnskabelige påstande og resultater, fordi en kritik altid kan imødegås med henvisning til, at der er tale om en personlig vurdering, et særligt blik eller vinkel lagt på samfundet, en særlig tolkning af en særlig tolkning af en flygtig social konstruktion, så umuliggøres et centralt element i det videnskabelige arbejde: Det kritiske fællesskab om bestemte studieområder.

Hackings foreslår som nævnt en mere sparsommelig brug af konstruktionsmetaforen og større præcision i sprogbrugen. Et moratorium var måske en ide? Vi *konstituerer*, dvs. vi fastlægger grundlæggende og afledede sammenhængende forestillinger om verden og de nære sociale cirkler under historisk specifikke forhold. Spørgsmålet er om vi gør det from scratch eller hvilke elementer, strukturer, aflejringer vi allerede fra starten er tvunget til at medinddrage i den løbende konstituering og *opbygningsproces*. Vi *former* vores egen virkelighed, hver vores men med

⁹⁰ Douglass C. North , Institutions, institutional change and economic performance, Cambridge university Press, 1990 s. 131.

tydelige og nødvendige fællestræk, nyskabte og gamle dele. Og denne *konstituerings-formnings- og konstruktionsproces* foregår inden for visse af den fysiske verden (herunder vores indre fysiologiske) satte rammer, som kan *bearbejdes og udformes*, men kun inden for bestemte af os uafhængige grænser. En skarp sten kan, som sagt i et kendt eksempel bruges som våben, brevpresse, råmateriale til et høstredskab osv. når den inddrages i den sociale verden, men den kan ikke bruges som fødevare⁹¹, som transportmiddel eller som 'ørekløpind'.

Sproget konstituerer således i store træk verden, den sociale i al fald. Den sociale verden (herunder forholdet til den 'ydre verden', dvs. hvordan forholdet *konstrueres eller skrues sammen*, (magisk, scientistisk, pragmatisk) formes gennem både individuelle og kollektive konstruktioner efter bestemte sociale mønstre, der allerede forefindes, dels i generationsmønstre eller opdragelse og dels i samfundsmæssige mønstre eller uddannelse. Der er tale om en forståelse med mange forskellige vægtninger, der kan bestemmes som Konstruktivismens Kontinuum, fra den Berkeleyske idealisme, hvor 'ontologi og epistemologi flyder sammen', dvs. det eksisterende konstrueres af vores blik, til den Berger-Luckmanske konstruktion-konstituering af den sociale verden gennem face-to-face-mødet i hverdagen. Mødet med den anden skaber sociale tolkningsmønstre, som danner et større mønster, hvor vellykkede 'møder' bekræfter nogle af mønstrene, som igen forstærker nogle andre mønstre i den objektivt uden for eksisterende verden.⁹² At Bergers og Luckmans hovedreference er Marx illustrerer denne påstand om mønsteret eller strukturen i de altid forefundne 'sedimenteringer' eller institutioner.

⁹¹ Organismen/kroppens biologi sætter en grænse for, hvor længe man kan leve af 'the magical soup stone' og vand.

⁹² Jf. Hacking, Review symposium on John R. Searle, Searle reality and the social in: History of the human sciences vol 10 no 4 (1997) s. 83-92 for en fremragende diskuterende sammenligning mellem John Searles The construction of social reality og Berger og Luckmans The social construction of reality.

Set fra den ene ende af den sproglige konstruktions kontinuum sker konstruktionen inden for bestemte samfundsmæssige strukturer eller mønstre, som enten ikke er påvirkelige af sproglige ændringsforsøg, pengefetishen må også her bære eksemplets byrde, eller som er seje og institutionaliserede, mens det i den anden ende af kontinuet kun er den enkelte selv, der kan afgøre konstruktionens og fortolkningens grænser. Dette standpunkt er kuriøst, da det oftest i samfundsvidenskabelige sammenhænge modificeres eller kaldes en bevidst provokation, når det kritiseres. Den ende af kontinuet, hvor fra det følgende er formuleret, kunne kaldes 'moderat konstruktivistisk for den sociale verden' (Collin, 2002: 213 f.), hvilket lader diskussionen af en realistisk eller konstruktivistisk forståelse af eksistensen af den ikke-sociale og sociale, men ikke intentionelle, omverden ude af billedet.

Det store problem er ikke modsætningerne inden for kontinuet. Alle andre samfundsvidenskabelige traditioner har været i samme (utålelige) tilstand af modsætninger, uenigheder og uudtalte uforeneligheder. Tænk på f.eks. mikrosociologiske-psykologiske forklaringsmodeller (narcisistiske personlighedstyper) og makrosociologiske tidsdiagnostiske forklaringer (narcisistiske samfundstyper); beslutningsprocesser på mikroniveau (forbrugeradfærd) og på makroadfærd (samfundsøkonomiske forestillingers indflydelse). Her er der tale om mangel på kommunikation kombineret med respekt/angst for hinandens faggrænser. Sådan er det også inden for det diskursanalytiske kontinuum, hvor ukendskab til hinanden og manglende kommunikation hersker.

På herlig og urovækkende vis har diskursteoriene og især de af dem som også forstod sig som placeret til venstre (rent rumligt) på kontinuet, den idealistisk konstruktivistiske del, formået at fungere som havkatte i det akademiske hyttefad. Det er videnskabshistorisk set uden for diskussion, at

de kritiske diskursanalyser inden for de fleste samfundsvidenskaber har fungeret produktivt og nydannende, og derigennem har fastslået sprogets fundamentale rolle i samfundsvidenskaberne (the linguistic turn) - måske undtagen inden for de økonomiske videnskaber, hvor der skal mere skarp lyd til.

Om denne udvikling er der skrevet meget. Gennemslaget af den omfattende 'drejning' har været forskellig fra fag til fag, fra et land/universitetssystem til et andet, fra periode til periode. Der er tale om en meget uensartet og modstridende udvikling og at tale om en samlet diskursanalytisk teori er meningsløst. Nogle har søgt at tale om diskursanalysen som den praktiske og arbejdsmetodeprægede analyse, som diskursteorien skulle være den teoretiske samlende ramme for. Diskursteoribegrebet forekommer dog at være erobret af Laclau-folk, og kontinuets bredde og mangfoldigheden i de teoretiske ansatser, der ligger inden for den generelle betegnelse 'konstruktivistisk', gør det svært at tænke en samlende teori.

Jeg har i 'Diskurs og konstruktion' (Bredsdorff, 2002: 22-54, 61-99) både givet en fremstilling af diskursteoriernes og konstruktivismernes historiske udvikling og forsøgt at tematisere nogle punkter, hvor diskursanalyser med et konstruktivistisk grundlag efter min vurdering både svigter deres kritiske mål og deres mål om at producere systematisk videnskabeligt arbejde. Det er ikke mit ærinde her.

Her er udgangspunktet, at diskursanalysernes fremstilling af sprogets privilegerede rolle i skabelsen af det samfundsmæssige liv grundlæggende er korrekt. Det store spørgsmål er, om skabelsen sker efter forgodtbefindende (og dermed kan laves om efter forgodtbefindende), eller om der kan siges noget om de rammer inden for hvilke det kan finde sted. Collin har forsøgt at afgrænse konstruktionsbegrebet til at omfatte handlinger, der tolkes i lyset af intentioner. Det efterlader en stor del af den sociale verden, f.eks.

bygninger, redskaber, skibe, som er skabt af mennesker, som rene fysiske objekter, hvis ikke de bruges af mennesker; men også her er der på den anden side grænser for hvad disse fysiske objekter kan "omkonstrueres" til via sproget. En flyvemaskine kan blive et hotel eller en kirke, ikke omvendt. Det samme gælder visse enkle redskaber. Adfærd bliver social omverden, når den tolkes intentionelt, hvorved den får en identitet, som den ikke havde i forvejen. Denne identitet (eksemplet er afkrydsning i stemmelokale) kan blive en institution, som tillægges mere mening og ender med at blive 'naturlig'. Sproget og formuleringen af intention skaber denne del af den sociale verden. (Collin, 2002: 214) Skitsen her skal vise, at det er muligt at finopdele kontinuets, og, som Collin viser, at imødegå mange af de modargumenter, som rettes mod de mere radikale former for konstruktivisme. Men denne version understreger samtidig selvkritisk en konstant nødvendighed af agtpågivenhed mod at lade sig voldføre af sproget:

"Der er en fare for at overvurdere den sproglige forståelses rolle, idet diskursen kun bidrager til, men ikke konstituerer den sociale virkelighed. Der åbner sig dermed mulighed for et svælg mellem disse intentioners sproglige iklædning og så den faktiske praksis, de er en del af. Den sidstnævnte kan ofte være den, der er af størst interesse for samfundsvidenskaben." (Collin, 2002: 222)

Mens den oprindelige kritiske intention understøttede radikale formuleringer om, at det såkaldt 'naturlige' var samfundsskabt og kontingent og dermed kunne brydes om/ ned, og at sandhedsbegrebet var meningsløst, fordi der kun eksisterede lokale kontingente sandheder, så beskæftigede den kritiske bevægelse sig nødigt med grænserne for den sociale konstruktion. Den blev udstrakt til alt og blev som Ian Hacking skriver, sløv og træt. Som om man var trængt af en begyndende opposition – modsat den hidtidige nonchalante afvisning af diskussion – formuleres en række *tilbagetrækningspositioner* så at sige hen langs konstruktionens kontinuum.

Diskursteoriens første skyttegrav er '*sedimentering*' og i nogle tilfælde '*institutionalisering* af diskursen'. Sedimenteringen kan ligefrem fremstilles som noget der forhindrer den frie udfoldelse af diskursanalysen, hvis grundlæggende påstand er de sociale fænomeners '*radikale historicitet*'. I sin konklusion på undersøgelsen af brugbarheden af diskursteorien på Lokalsråd i Danmark beskriver Allan Dreyer Hansen først, hvilke indsigter undersøgelsen har produceret: "... at mange andre læsninger dels (selvfølgelig) havde været mulige, dels i nogen sammenhænge ville have mere forklaringskraft. Der er ingen tvivl om, at indslaget af sedimenterede forhold, rammer, og logikker for praksis på dette felt var overvældende." (Dreyer Hansen, 2000: 158)

Nogen dele af kontinuet og dermed af den socialkonstruktivistiske bevægelse, f.eks. den '*socialkonstruktionistiske*' socialpsykologi (med ikonen Gerken), og andre mere foucaultinspirerede forfattere formulerer sig således i en offensiv tagen højde for kritikken:

" '*Anything goes*' is a phantom; historically '*anything goes*' is never possible. What is possible, truth games or otherwise, is always embedded in historical conditions. The argument against individualistic relativism proceeds similarly. Humans are social, historical beings. While an individual may become an idiosyncratic (individual) combination of the bits and pieces of her/his social and historical positionality, she/he cannot reach outside time and place for these bits and pieces. In fact, what most of us become individually is well within accepted patterns of time and place. Social relativism, rather than resisting our positionality, recognizes and valorizes the social and historical contingency of human existence and our truth game."⁹³

Det interessante ved citatet er (også), at det bringes af en af de radikale danske konstruktivister, Dorte Marie Søndergård, som et autoritativt argument mod beskyldninger for ekstrem relativisme. Ser man bort fra, at citatets formuleringer ikke stemmer med Søndergaards egne indledende

⁹³ James Scheurich, *Research Methods in the postmodern*, Farmer Press, London 1997 s. 39, citeret fra Dorte Marie Søndergaard, *Sandheden er en alvorlig og magtfuld konstruktion* in: *Norsk Medietidsskrift* op. cit. citeret efter netudgaven uden sidetal.

radikale formuleringer, kan man næppe være uenig med forfatteren. Inden for *historisk satte rammer*, ja indlejret i det *historisk fastlagte mønster*, som vi ikke kan række ud over, fastlægger individerne bl.a. ved hjælp af sproget de foreliggende 'bits and pieces' til en individuel forståelse af omverdenen.

Det betyder, at inden for den 'lokale sandheds' rammer, den lokale historisk specifikke diskurs' normer og horisonter, gælder bestemte spilleregler for videnskab og samfund på en måde, som ligner andre teories beskrivelse af sociale regler og normer for det samfundsmæssige liv.

Men fælles for de forskellige *tilbagetrækningspositioner* eller nyopdukkede forklaringsselementer, *embeddedness* og '*patterns of our time*' er elementet af historisk udvikling. Det findes i alle udgaver fra den metahistoriske epoké eller *samfundsmæssige grunddiskurs*, over den faglige eller områdespecifikke historiske diskurs (straffe- eller sygdomsdiskursen) til de *overordnede samfundsinstitutioner* og lokale (f.eks. sundheds- eller uddannelsesinstitutioner) og historisk specifikke *sprogligt forankrede lokale kutymer eller sedimenteringer*, der som en art gamle trådte stier eller sproglige rammer skaber veje, hvor en strøm eller en ny diskurs, dvs. sproglig formulering af et socialt behov, må flyde.

Selv de konstruktivister, der formulerer sig mest radikalt, hvis radikalisme angiveligt "stikker dybere" end andre dele af socialkonstruktivismen, og for hvem verden kun "eksisterer som en ustabil objektivering af konstruerede betydninger" ser elementer af historisk skabte stabile forhold.:

" Verden er i udgangspunktet flertydig, flydende og kaotisk, men den konfliktfyldte sociale praksis konstruerer en vis begrænset form for entydighed, fasthed og orden ... Den konstruerede orden kan over tid antage en "objektiv" karakter. Men de sedimenterede betydninger, som vi alle tager for givne, udfordres også af begivenheder og konkrete interventioner, der viser os at verden kan være anderledes – at den kan skrues sammen på en anden måde." (Dyrberg et al, 2000: 9)

Her modificeres ikke blot sprogets privilegerede stilling, men de historiske sedimenter rejser også muligheden for en vurdering af bedre eller dårligere fortolkninger af de 'levnede' historiske tekster. Den umisforståelige subjektivismen proklameres naturligvis men mere interessant er påstanden om 'begrænset' entydighed og orden, og langsom etablering af konstrueret tilsyneladende 'objektiv' orden.

Med metaforerne sediment, stivhed, orden, embeddedness knyttes an til helt andre og frugtbare metaforer, som går imod det flydende, kontingente, ubestemmelige og foranderlige, individuelle – ja postmoderne – som ellers har været drivkraften i bevægelsen. Det sker, fordi det ikke kan bestemmes, hvor begrænset entydigheden og ordenen er, hverken i omfang eller i tid, og dermed hvor dybe og entydige de spor, der afsættes, er. Hermed sprænges hellige ikoner som 'alt er tekst', 'der findes intet uden for teksten' og 'forfatteren er død', og 'der findes ingen kilder 'derude''. Tilbage står det ikke stillede spørgsmål, som viser den intellektuelle fallit i denne tænkemåde: Hvor går grænserne for sedimenteringen, hvordan kan man på forhånd fastlægge en sandhed som lokal?

Og ind træder Umberto Eco's næbdyr og spørger, om alle fortolkninger er lige gode, om der er grænser for fortolkningen eller stivheder eller 'modstandlinier' i stoffet, der skal fortolkes? Og lingvistikken og den kildekritiske tradition træder frem og hævder taleret for sine traditioner for kritisk tolkning af 'frosne diskurser'. Analysen af sproget som historisk faktum, studeret på sine historiske præmisser, og den kildekritiske håndtering af tekster som kilder med bestemte grænser for, hvad der kan læses ind i og ud af teksten, kræver taleret. Hele konstruktionen af social konstruktivismen som politisk bevægelse knager under vægten af sine 'sedimenteringer' og nødvendige tilbagefaldsstrategier. Eco's lingvistiske, sociale og historiske skatkammer tårner sig op og truer konstruktionen og friheden til at skrue nutiden, fremtiden og fortiden sammen på "en anden

måde". Der er ingen vej uden om. Selv de selvudnævnte radikale, der vil stikke dybere end andre, må acceptere de stivnede efterladte diskursers kulturelle og lingvistiske baggrund, som kun med en overanstrengelse af ordets elastiske kapacitet på forhånd kan kaldes lokal. Selv de må "interagere med et kulturelt og socialt skatkammer", som Eco udtrykker det.

'Teksten er alt' bliver en tam provokation, når det afsløres at, ikke bare kildens historisk specifikke ord og sætninger, meninger og mulige nuancer og intentioner, sedimenten af konventioner og kutymmer, institutionaliseringer og skatkamre var inkluderet i ordet 'tekst', men også dens kontekst, dvs. produktionsbetingelserne for italesættelsen er med. Og råbet 'Metoden er død' afslører sig som et forsøg på at mane den truende nødvendighed af en systematisk kritisk forholden sig til de sedimenterede og institutionaliserede grænser for den fri og utvungne læsning af alle tekster i jorden.

Diskursanalyserne og konstruktivismen historiserede 'det naturlige' og rykkede magtens sproglige udtryk og grundlag ind i fokus – men ind i dette fokus rykker også kilderne, det empiriske materiale, den konstruerede genstand for forskningen og diskursernes stiafhængighed eller 'path dependency' for nu at inddrage endnu en hængende metafor fra en anden samfundsvidenskabelig diskurs.

Derfor handler den interessante diskussion om diskursanalysen, når provokationernes og positioneringskampenes røgslør letter, om skabelse af grundlaget for en metodedebat. Første skridt er at følge Hackings forsøg på at redde diskursanalysestrategier og socialkonstruktivistiske programmer ved at begrænse for at skærpe - både diskurs og konstruktionsbegrebet. Næste skridt er at formulere de krav, som grænserne for fortolkning sætter, ikke blot for diskursanalytikere men for alle samfundsforskere.

Bibliografisk efterskrift

Man kunne hævde at min insinuerende tese om at diskursanalyserne har bombet metodediskussionen og –opmærksomheden tilbage til stenalderen på god poppersk vis er falsificeret i og med udgivelsen af Wetherell m.fl.s fine og omfattende *Discourse theory and practice* i 2001 og formodentlig enkelte andre.⁹⁴ Da jeg formodentlig er en af de forholdsvis få, der med fornøjelse læser Popper for tiden, skal jeg for at fastholde polemikken tillade mig at hævde, at Wetherell i denne bog er undtagelsen, der bekræfter reglen. Bogen støtter da også påstanden om, at hver diskursanalytisk retning ser sig selv som centrum og hovedaktør i bevægelsen. Wetherells bog har sin tyngde i psykologi og etnometodologi, og Wetherell må derfor kritisere en anden fremragende og lige så omfattende diskursteoribog, Jaworskis og Couplands *A discourse Reader* fra 1999 for at være for snæver. Lettere nedsættende hedder det ”A recent linguistic text on discourse analysis” er fagligt set for skæv fordi den i for høj grad lægger tyngden på sociolingvistikken, etnografi og antropologi. (Wetherell et al., 2001, 382)

Litteratur

Alvesson, Mats: *Postmodernism and social research*, Open University Press, Buckingham 2002

Alvesson, Mats: *Beyond neopositivists, romantics and localists: A reflexive approach to interviews in organizational research* in: *Academy of management review* vol 28 no 1 (2003) s. 13-33

⁹⁴ Margaret Wetherell, Stephanie Taylor and Simeon J. Yates, *Discourse theory and practice*, A reader, Sage, London 2001. Af disse enkelte andre, jeg er stødt på, skal fordi den er tysk, omfattende, velargumenteret og kritisk i sine kommentarer og referencer nævnes Siegfried Jäger, *Kritische Diskursanalyse, Eine Einführung*, DISS Duisburg, Duisburg 2001. Afsnit 3.3 og 3.4 s. 158-214 om metode og forholdet mellem ’mikro’tekstanalyse og ’makro’ samfundsmæssig totaldiskurs er usædvanligt godt.

Angermüller, Johannes: Diskursanalyse: Strömungen, Tendenzen, Perspektiven in: J. Angermüller, K. Bunzmann og M. Nonhoff (Hrsg.) Diskursanalyse, Theorien, Methoden, Anwendungen, Argument Sonderband, NF AS 286, Hamburg 2001 s. 7-22

Apter, D.E.: Political Discourse in: International Encyclopedia of the social and behavioral sciences, 2002 s. 11644-11648

Ulrich Beck: Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet, Hans Reitzels forlag, Kbh. 1997

Bevir, Mark, R.A.W. Rhodes, P. Weller: Traditions of governance: Interpreting the changing role of the public sector in: Public administration Vol 81 no 1, 2003 s. 1-17

Brandt, Per Åge: Derrida og døden in: Per Åge Brandt, Det menneskeligt virkelige, Rævens sorte bibliotek 2002

Bredsdorff, Nils: Institutionel historieteori og diskursanalyse in: Bredsdorff, Om studiet af forvaltningen Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 27 1998

Bredsdorff, Nils: Fremtidens Danmark, socialdemokraterne og keynesianismen, 2. Udvidede udgave, Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 35 (2000)

Bredsdorff, Nils: Public Choice – budgetmaximerende bureaukrater og andre historiske konstanter in: Økonomi og politik nr. 1, 2001 s. 27-40

Bredsdorff, Nils: Diskursanalyser og diskursteorier – nogle overvejelser over diskursbegrebet, Skriftserie fra Roskilde Universitetsbibliotek nr. 36 (2001)

Bredsdorff, Nils: Diskurs og konstruktion, En samfundsvidenskabelig kritik af diskursanalyser og socialkonstruktivismen, Forlaget Sociologi, Kbh. 2002

Breuer, Stefan: Foucault and beyond: Towards a theory of the disciplinary society in: International social science journal no 120, 1989 s. 235-247.

Brydensholt, Hans Henrik: Samfundets retliggørelse, Kronik i Information 16. April 1986.

Brydensholt, Hans Henrik: Den responsive stat in: Retspolitisk status, Festskrift i anledning af Dansk retspolitisk forenings 10 års jubilæum, Jurist- og økonomforbundets forlag, Kbh. 1988 s. 54-67

Brydensholt, Hans Henrik: Livsformer, retssystem, samfund og stat in: Samfundsøkonomen nr. 7 1988.

Brydensholt, Hans Henrik: Selvforvaltning, kronik i Jyllandsposten 29. Juli 1989

Chiapello, Eve og Norman Fairclough: Understanding the new management ideology in: Discourse and society vol 13 no 2 s. 185-208

Collin, Finn: Social reality, Routledge, London 1997

Collin, Finn: Kritik af diskursanalysens filosofiske forudsætninger in: Bøje Larsen og Kristine Munkgård Pedersen (red.), Diskursanalysen til debat, Nyt fra samfundsvidenskaberne, Kbh. 2002 s. 193-226

Cornell, Drucilla, The violence of the Masquerade: Law dressed up as justice in: : Cardozo Law Review vol 11. July 1990, no 5-6, s. 1047-1063

Cornell, Drucilla: Philosophy of the limit, 1992

Cornell, D. (ed.) Deconstruction and the possibility of justice, Routledge, London 1992

Dalberg-Larsen, Jørgen: Ret, tekst og kontekst, Jurist- og økonomforbundets forlag, Kbh. 1998

Derrida, Jacques: Force of Law: The "Mystical Foundation of Authority" in: Cardozo Law Review vol 11. July 1990, no 5-6, s. 919-1045

Derrida, Jacques: Limited Inc., North Western University Press, Evanston, (1988) 2000

Douglas, Mary: Naturlige symboler, Kbh. 1975

Dreyer Hansen, Allan: Lokaludvalg som konstruktion af lokale politiske fællesskaber in: Dyrberg et al. (red.) Diskursteorien på arbejde, Roskilde Universitetsforlag Roskilde 2000 s. 131-160

Dreyer Hansen, Allan, Torben Bech Dyrberg og Jacob Torfing, 1. Lektion – Hvad er diskursteori og diskursanalyse, Skærmkursus i diskursteori, [www. diskurs.dk/skærmkursus/](http://www.diskurs.dk/skærmkursus/)

Dworkin, Ronald: Laws' Empire, Fontana Press, New York, 1986

Dyrberg, Torben Bech, Allan Dreyer Hansen, Jacob Torfing, Diskursteorien på arbejde in: Diskursteorien på arbejde in: Samme (red.) Diskursteorien på arbejde, Roskilde Universitetsforlag Roskilde 2000 s. 7-18

Dyrberg, Torben Bech, Allan Dreyer Hansen, Jacob Torfing: Metodiske refleksioner in: Samme (red.) Diskursteorien på arbejde, Roskilde Universitetsforlag Roskilde 2000 s. 319-338

Eco, Umberto: Fortolkning og overfortolkning, Systime, Gylling 1995

Eco, Umberto: Kant og næbdyret , Forum, Kbh. 2000

Finley, Moses: The ancient economy, Catto & Windus, London 1973

Fish, Stanley: Working in the Chain Gang in: Stanley Fish, Doing What Comes Naturally, Duke University Press, Durham 1989

Foucault, Michel: The Archeology of knowledge, Tavistock London 1972

Foucault, Michel: Questions of Method: An interview with Michel Foucault in: Baynes, Bohman, McCarthy (eds.) After philosophy, MIT Press, 1987 s. 100-117

Frandsen, Finn: Umberto Eco og semiotikken, Århus Universitetsforlag, Århus 2000

Freiheit: Opslag i Geschichtliche Grundbegriffe, Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland Hrsg. Von Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck, Ernst Klett Verlag, Stuttgart 1975, Bd. 2 s. 425-542.

Fuller, Steve: Thomas Kuhn, A philosophical history for our time, Chicago, 2000

Gier, Nicholas: Wittgenstein and Forms of Life, in: Philosophy of the social Sciences vol 19 1980 s. 241-258.

Goehler, Gerhard: Constitution and use of power, Towards a new framework for conceptualizing power in: Goverde, Cerny, Haugaard, Lentner (Eds.), Power in contemporary politics, Sage, London 2000 s. 41-58.

Gaardmand, Arne: Lokalsamfundet som udgangspunkt for omstilling", Kronik i Information 1. Juli 1986

Gaardmand, Arne: Selvforvaltning går ud fra at borgerne kan godt selv, Kronik Information 20. Oktober 1988.

Habermas, Jürgen: Excursus on leveling the genre distinction between philosophy and literature in: The philosophical discourse of Modernity, s. 185-210, Polity Press, Cambridge, 1987

Habermas, Jürgen: Om begrebet deliberativ politik, in: Res Publica 1992.

Habermas, Jürgen: Tro og viden in: Den menneskelige naturs fremtid, Hans Reitzels forlag, Kbh 2002 s. 172-195

Hacking, Ian: Review symposion on John R. Searle, Searle reality and the social in: History of the human sciences vol 10 no 4 (1997) s. 83-92

Hacking, Ian: The social construction of What? Harvard University Press, Cambridge Mass. 1999.

Hacking Ian: Er du socialkonstruktionist? in: Social Kritik nr. 78, februar 2002 s. 66-73

Hacking, Ian: Historical Ontology in: Historical Ontology, s. 1-26, Harvard Univeristy Press, Cambridge Mass, 2002

Hacking, Ian: Inaugural Lecture: Chair of Philosophy and History of Scientific Concepts at the College de France, 16 january 2001 in: Economy and society vol 31(2002) no 1 s. 1-14

Hammershøj, Lars Geer og Eva Bendix Petersen, Kan man slå sig på en konstruktion? In: Sosiologi i dag årg. 31 2/2001 s. 41-65,

Hansen, Mogens Herman: Conclusion in: Mogens H. Hansen (ed.) A comparative study of thirty city-state cultures, Historisk filosofiske skrifter 21, Det kongelige danske videnskabernes selskab, København 2000 s. 597-623

Harding, Sandra (ed.) Can theories be refuted? Essays on the Duhem-Quine thesis, D. Reidel Publishing Company, Boston, 1976

Hauge, Hans: Alt er fortolkning, Informations kronik 9.-10 nov. 2002

Kjeldstadli, Knut: I hvilken forstand kan vi snakke om sannhet i historie? In: Historisk tidsskrift (Oslo) 3/1999 s. 375-86

Kjørup, Søren: Er sandheden blot en social konstruktion, En kritisk præsentation og diskussion af diskursanalysen og især af dens socialkonstruktionistiske grundlag in: Norsk Medietidsskrift 2/2000, <http://www.medietidsskriftet.no/oversikt/>

Kjørup, Søren: Den ubegrundede skepsis – En kritisk diskussion af socialkonstruktionismens filosofiske grundlag in Sosiologi i dag, årg. 31 nr. 2 (2001) s. 5-22

Larsen, Bøje og Kristine Munkgård Pedersen: Diskursanalyse for tabere og teenagere in: Bøje Larsen og Kirstine Munkgård Pedersen (red.), Diskursanalysen til debat, Nyt fra samfundsvidenskaberne, Kbh. 2002

Luckman, Thomas: Wirklichkeiten: Individuelle Konstitution und gesellschaftliche Konstruktion in: Hitzler, Reichertz, Schröer (Hrsg.) hermeneutische Wissenssoziologie, UVK Universitätsverlag Konstanz 1999

Løkke, Anne og Sebastian Olden-Jørgensen, Diskurs for historikere in: Historisk tidsskrift 101, 1 2001 s. 181-191,

Marx, Karl: Louis Bonapartes attende Brumaire, Udvalgte skrifter bd. 2, Mondes forlag, Kbh 1938

Mjøset, Lars: Sju teser om positivismekritikkens utfordringer ved århundredeskiftet in: Sosiologisk tidsskrift vol 11 s. 23-44 (2003)

Mouritsen, Per: The liberty of the People. On the contested identity of a republican argument, Department of Political Science, University of, Århus 2003.

Nietzsche, Friedrich: Om sandhed og løgn i udenommoralsk betydning in: Den unge Nietzsches lidelser, Tre tidlige skrifter, redigeret af Niels Henningsen, Hovedland, Gylling s. 98-112

North, Douglass C.: Institutions, institutional change and economic performance, Cambridge University Press, Cambridge 1990.

Olsen, Henning: Kvaler eller kvalitet? En evaluering af danske kvalitative interviewundersøgelser In: Nordisk Psykologi vol 54 (2) (2002) s. 145-172.

Pettit, Philip: The freedom of the city: A republican ideal in: Alan Hamlin and Philip Pettit (eds.) The good polity, Normative analysis of the state, Blackwell, London 1989, s. 141-168

Pettit, Philip: Republican Political Theory in: Andrew Vincent (ed.) Political theory, Tradition and diversity, Cambridge University Press, Cambridge 1997 s. 112-131

Putnam, Hilary: Two dogmas revisited og There is at least one a priori truth in: H. Putnam, Realism and reason, Cambridge University Press, Cambridge 1983 s. 87-114

Quine, W. O.: From a logical point of view, , Harper and Row, New York (1953) 1961

Raffensøe, Sverre: Historie- eller diskursanalyse, Cos-rapport 4/99

Rendtorff, Jacob Dahl: Jacques Derrida – Dekonstruktion og politikkens forudsætninger in: C. Bagge Laustsen og A. Berg-Sørensen (red.) Den ene, den anden, den tredje – Politisk identitet, andethed og fællesskab i moderne fransk tænkning, Forlaget politisk revy, Kbh. 1999 s. 259-284

Ritsert, Jürgen: Das Bellen des totes Hundes – Über Hegelsche Argumentationsfiguren im sozialwissenschaftlichen Kontext, Campus, Frankfurt 1988, kapitel 5: Das Wittgensteinproblem in der Soziologie

Ritsert, Jürgen: Gesellschaft, Einführung in den Grundbegriff der Soziologie, Campus, Frankfurt 1988, kapitel 4: Die Gesellschaft: Ein Sprachspiel?

Sandmo, Jørgen: Mer og mindre sannhet in: Historisk tidsskrift (Oslo) 3/1999 s. 387-399

Sawyer, R. Keith: A discourse on discourse: An archeological history of an intellectual concept in: Cultural Studies 16(3) 2002, s. 433-456

Schudson, Michael: The Good citizen, A history of american civic life, The free Press, New York, 1998, kapitel 1 Colonial Origins of America 1690-1789 s. 11-48

Searle, John R.: Literary theory and its discontents in: New Literary history vol 25 (1997) s. 637-667

Skinner, Quentin: Liberty before liberalism, Cambridge University Press 1998

Skinner, Quentin: Motives, intentions and interpretation in: Quentin Skinner, Visions of politics, vol I Regarding Method, Cambridge University Press, Cambridge 2002 s. 90-102

Søndergaard, Dorte Marie: Sandheden er en alvorlig og magtfuld konstruktion in: Norsk Medietidsskrift 2/2000, <http://www.medietidsskriftet.no/oversikt>

Sørensen, Eva: Skolebestyrelser – i klemme mellem konkurrerende decentraliseringsstrategier in: Dyrberg et al. (red.) Diskursteorien på arbejde, Roskilde Universitetsforlag Roskilde 2000 s. 105-130

Thomsen, Peter Frølund: Magt og indflydelse, Magtudredningen, Århus Universitet, Århus 2000

Wenneberg, Søren Barlebo: Jeg forsker, ergo praktiserer jeg – om min socialkonstruktivistiske sejlads ud i videnskaben, MPP Working Paper 3/2003

Winther Jørgensen, Marianne og Louise Phillips: Diskursanalyse som teori og metode, Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg 1999

Wodak, Ruth og Norman Fairclough: Critical discourse analysis in: Teun van Dijk (ed.) Discourse and social interaction, Discourse studies vol 2, Sage, London 1997 s. 258-285.

Østerberg, Dag, Meta-sosiologisk essay, Universitetsforlaget (1963) Oslo 1971

Åkerstrøm Andersen, Niels: Danmark, Forvaltningspolitikens udvikling in: Lægheid og Pedersen (red.) Forvaltningspolitik i Norden, Jurist- og økonomforbundets forlag, Kbh. 1994 s. 29-63

Åkerstrøm Andersen, Niels: Diskursive analysestrategier, Nyt fra samfundsvidenskaberne, Kbh. 1999